

ISTORIE CONTEMPORANĂ

CATHERINE DURANDIN

cu participarea lui GUY HOEDTS

MOARTEA CEAUȘEȘTILOR

Adevărul despre o lovitură de stat comunistă

HUMANITAS

CATHERINE DURANDIN
cu participarea lui GUY HOEDTS

MOARTEA CEAUȘEȘTILOR

Adevărul despre o lovitură de stat comunistă

Traducere din limba franceză de
MARINA MUREȘANU IONESCU

Catherine Durandin este scriitoare şi profesoară de istorie la INALCO – Institutul Naţional de Limbi şi Civilizaţii Orientale – şi la IPRIS – Institutul Superior de Relaţii Internaţionale şi Strategice. Este specializată în investigarea şi analiza culiselor evenimentelor istorice care au marcat schimbări majore de curs în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Ca specialistă în istoria recentă a României, a publicat numeroase cărţi cu subiect românesc: *Ceauşescu, vérités et mensonges d'un roi communiste*, Albin Michel, 1990 (ed. rom. *Nicolae Ceauşescu. Adevăruri şi minciuni despre un rege comunist*, trad. de Simona Modreanu, Editura Nemo, Iaşi, 1992); *Histoire de la nation roumaine*, Complexe, 1994; *Histoire des Roumains*, Fayard, 1995 (ed. rom. *Istoria românilor*, trad. de Liliana Buruiană-Popovici, prefaţă de Al. Zub, Institutul European, Iaşi, 1998); *Bucarest, mémoires et promenades*, Hesse, 2000 (ed. rom. *Bucureşti. Amintiri şi plimbări*, trad. de Horia Mihail Vasilescu, ediţie îngrijită de Magda Câmeci, Editura Paralela 45, Bucureşti, 2004); *Roumanie, un piège?*, Hesse, 2000; *La Roumanie post 1989*, L'Harmattan, 2008 (ed. rom. *România post 1989*, trad. de Zoe Petre şi Marina Mureşanu Ionescu, cuvânt înainte de Zoe Petre, Institutul European, Iaşi, 2010).

Guy Hoedts este cercetător la INALCO.

Seria „Istorie contemporană“ este coordonată de
Cristian Vasile şi Vladimir Tismăneanu

Redactor: Cătălin Strat
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Radu Dobreci
Corectura: Ioana Vâlcu

Tipărit la C.N.I. Coresi S.A.

Catherine Durandin (with Guy Hoedts)
La mort des Ceauşescu

ISBN 978-973-50-3376-7
Descrierea CIP este disponibilă
la Biblioteca Naţională a României

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30 / 0372 189 509

Introducere

25 decembrie 1989, îşi aduce ea aminte. Este astăzi profesoară la Universitatea din Craiova. Discută cu noi şi ne povesteşte într-o zi de mai din anul 2009, pe terasa unei cafenele din piaţa centrală a oraşului. Stă să înceapă o furtună, cerul s-a acoperit de nori cenuşii. Închide ochii, are o figură obosită. A acceptat să-şi amintească. Au trecut aproape douăzeci de ani.

25 decembrie 1989, sfârşitul celor doi Ceauşescu, ciuruiţi de gloanţe într-o cazarmă dintr-un oraş de provincie din România. Spune: „Câtă barbarie, câtă sălbăticie, să execuţi astfel doi oameni în vârstă, să tragi în plin asupra unei femei care s-a zbătut atunci când un soldat i-a legat mâinile la spate. Câtă sălbăticie! Ce spectacol obscen, în ziua de Crăciun..." Cuplul în vârstă sunt Nicolae şi Elena Ceauşescu. Nicolae Ceauşescu, în fruntea României din 1965. Îngândurată, tot spune: „În ziua de Crăciun..."

25 decembrie 1989. Cu ochii aţintiţi pe ecranele televizoarelor, am aşteptat cu toţii. Bucureştiul anunţa că va fi arătată dovada morţii tiranului şi a soţiei sale. Straniu, tulburător. I-am văzut pe cei doi bătrâni ieşind cu paşi nesiguri dintr-un vehicul militar. El încerca să-şi aranjeze părul cu mâna, ea purta o eşarfă pusă strâmb pe cap. El era îmbrăcat într-un palton de culoare închisă, ea avea

unul mai deschis, mai uşor, cu guler de blană. Apoi, alt decor: o încăpere cu pereţi goi, o masă dreptunghiulară în mijloc şi cei doi aşezaţi la masă. Un tribunal improvizat într-o cazarmă din Târgovişte. În faţa cuplului, mai exact la un colţ al mesei, nişte persoane ale căror figuri şi nume ne sunt în acest moment complet necunoscute. Un tip înalt, cu o barbă stufoasă, aproape albă, cu privirea întunecată. Se numeşte Gelu Voican Voiculescu. Cine este acest om? Se freacă la ochi din când în când. Un militar de vreo cincizeci de ani, arătos, un anume Victor Stănculescu. Un domn în costum gri, cu o faţă rotundă şi ternă, posomorât: Virgil Măgureanu. Un avocat care înşiruie o serie de acuzaţii – ce ciudăţenie – şi un altul, Dan Voinea, tânăr căpitan, procuror militar, cu o faţă rotundă. Cine sunt aceşti oameni? Ceauşescu pare să-i recunoască. Cine le-a predat acest cuplu fugar, îmbarcat într-un helicopter care aştepta pe acoperişul sediului Comitetului Central al Partidului pe 22 decembrie la ora 12? Cerul era de un albastru intens, fără nici un nor. Ceauşescu pare excedat. De trei zile este supus la tot felul de încercări, e prea mult pentru un om ca el, obişnuit cu onorurile.

Cuplul este unit; ea se agită, este enervată, vorbeşte cu un glas ascuţit, prea tare. Elena este furioasă. El încearcă să o linişească, luând-o de mai multe ori de mână. Elena are faţa trasă, cu ridurile evidente. Cuvântul „genocid“, „genocidul împotriva poporului român“, revine adesea, un cuvânt apăsat în discursul avocatului. Genocid? Vor fi condamnaţi. Nu ne îndoim absolut deloc, vor fi declaraţi vinovaţi. La rândul său, Nicolae îşi pierde răbdarea, îşi scandează frazele lovind masa cu palma: această comedie a durat prea mult. Apoi, la sfârşit, se deschide o uşă şi mai mulţi soldaţi intră în scenă. Au venit să-i

lege pe vinovați, să-i târâie afară. Ea strigă. Le spune soldaților „copiii mei". Tensiunea crește. Suntem cuprinși de jenă. Și, în momentul în care se aud țipetele femeii, filmul se întrerupe. Imaginile finale reprezintă o curte în care zac cele două corpuri ciuruite de gloanțe. Plutonul nu a tras în ceafă. Soldații au tras... Liniștea domnește asupra acestei curți de cazarmă din orașul Târgoviște. Țipetele femeii, împușcăturile, liniștea. A căzut cortina peste cei aproape douăzeci și cinci de ani ai regimului Ceaușescu. În 1968, românii îl numeau „Ceaușescu al nostru". Acesta este în mare sfârșitul Ceaușeștilor, cu acuzațiile de genocid împotriva poporului român. O stare de stinghereală se instalează. Manifestanții au strigat și vor mai striga: „Ceaușescu nu mai e!"

Foarte repede apar întrebările: cine i-a arestat pe Ceaușești, cine i-a judecat, cine i-a ucis? Persistă țipetele acestei femei care se zbate. Nici până în ultima clipă, Elena nu a înțeles ce soartă o aștepta. Câteva gloanțe primite în curtea unei cazărmi. Copiii lui Ceaușescu, Valentin, Zoia și Nicu, păstrează tăcerea. Ei vor rămâne discreți asupra execuției părinților lor.

Înfiorător sfârșit al unui an minunat, 1989, pentru francezi, anul Bicentenarului Revoluției. Iar dincolo de această „dulce Franță" care sărbătorește un 14 iulie umanist cu vocație universală, Europa blocului sovietic se zdruncină. În câteva luni, din iulie până în decembrie, Europa democrațiilor populare, dependentă de URSS din 1944-1945, își schimbă configurația. De la Budapesta la Praga, de la Varșovia la Sofia, regimurile comuniste se prăbușesc: conducătorii bătrâni, un Erich Honecker, în Berlinul de Est, un Todor Jivkov, la Sofia, se retrag. Ei își părăsesc funcțiile, fără să fie molestați: demisii fără glorie. Comuniștii trec la social-democrație, mulțimile

îşi proclamă eliberarea, deschid frontierele şi Zidul Berlinului cade. Zidul este distrus bucată cu bucată.

Mihail Gorbaciov, iniţiator al reformei care are loc în URSS începând din 1986, se înclină şi îi strânge mâna preşedintelui Bush la Malta, în primele zile de decembrie 1989! Domneşte o atmosferă euforică: cine ar fi putut crede, cu doi ani mai devreme, că Războiul Rece se va termina fără vărsare de sânge, într-o ambianţă confuză, dar fericită, în care fiecare părea că-şi regăseşte libertatea, patria, fratele din RDG pe cel din RFG...

În România, lucrurile se prezintă cu totul altfel, totul este încremenit, atmosfera e alta, apăsătoare. Nicolae Ceauşescu, prim-secretar al Partidului Comunist Român din 1965, preşedinte al acestei republici socialiste, rămâne agăţat cu înverşunare de idealul său din tinereţe: stalinismul. Alături de el, soţia sa Elena, la fel de rigidă în convingerile sale şi foarte influentă. Elena devenise şi mai nepopulară decât Nicolae. Ea este pentru români *rea*, un fel de vrăjitoare afurisită peste măsură. Cuplul doreşte cu încăpăţânare să aibă controlul asupra puterii, partidului şi societăţii, societate pe care un poet disident o aseamănă cu o navă care se scufundă. Nicolae Ceauşescu şi soţia sa vor să pună cât mai multe oprelişti, pentru a stăvili reformismul sovietic, eronat şi aventurier. Trebuie mobilizaţi militanţii, pentru ca cel de-al XIV-lea Congres al Partidului Comunist Român, convocat la sfârşitul lui noiembrie, să însemne un nou început; trebuie scuturat Mihail Gorbaciov, trebuie să i se deschidă ochii, pentru ca moştenirea lui Stalin să nu fie lichidată, trebuie oprită informaţia, pentru ca dorinţa de libertate să nu atingă poporul român. În primăvara şi vara lui 1989, Ceauşeştii străbat ţara în lung şi în lat, făcând numeroase vizite în judeţe pentru a-şi asigura o bază construită

prin cultul reunit al comunismului, al patriei şi al cuplului conducător. Peste tot pe unde trec, în căldura toridă a verii, decorul este pregătit cu grijă: pieţele sunt curăţate şi împodobite în grabă cu flori, elevii îmbrăcaţi în uniforma tineretului comunist sau în costume de pionieri. Fetiţele îi oferă buchete de flori Elenei, buchete în culorile naţionale şi recită cuminţi poeme care o glorifică. Elena, mama patriei, mama tuturor.

Însă le fuge pământul de sub picioare. Fractura dintre realitate – oboseala dacă nu chiar epuizarea românilor după ani lungi de lipsuri, de frig, de cenzură şi autocenzură – şi iluziile şefului statului, care vrea să fie numit „Fiu al poporului“ şi „Conducător“ se adânceşte. Mulţi români reuşesc să capteze informaţii din Occident prin intermediul posturilor de radio libere: Radio Europa Liberă şi Vocea Americii, pe care le ascultă pe ascuns, cu urechea lipită de aparat. Aceste posturi sunt ascultate şi în familiile de muncitori. Numeroase cadre din Partid, tehnocraţii, nu mai suportă spectacolele cultului personalităţii şi se interesează de iniţiativele lui Gorbaciov. Se produsese o breşă.

În mod ciudat, Ceauşescu nu ia în seamă sau, cel puţin, nu realizează gravitatea semnalelor de alarmă care îi subminează puterea. Vechiul stalinist nu înţelege că puterea, în lumea comunistă, se află mai degrabă la Moscova decât la Bucureşti. El nu înţelege nici faptul că, din primele zile ale mandatului de preşedinte al lui Ronald Reagan, din 1980, Washingtonul l-a abandonat puţin câte puţin. Statele Unite nu mai trebuie să pretindă că apreciază această ţară mică, România naţionalistă, ca să facă presiuni asupra URSS. Ceauşescu îi dispreţuieşte prea mult pe occidentali pentru a înţelege că mesajul drepturilor omului a sfârşit prin a fi auzit şi la el acasă...

Nu îşi dă seama că i-a decepţionat şi pe bătrânii stalinişti, activiştii care beneficiază de locuinţe confortabile şi salarii grase, pe care modul deplorabil în care gestionează treburile ţării şi puterea personală îi irită. Nu aude nici nemulţumirea membrilor de partid din generaţia lui Gorbaciov, având în jur de patruzeci de ani, care stagnează în cariere blocate de jocul arbitrar al „rotaţiei cadrelor". Iar Elena, mamă autoritară a trei copii, femeie geloasă, stăpânită de o foarte bună părere despre ea însăşi, rămâne insensibilă la suferinţa femeilor supuse unei supravegheri poliţieneşti: avortul şi contracepţia sunt interzise din 1967, iar viaţa sentimentală, sexuală se desfăşoară chinuit între denunţuri şi delaţiuni. Un medic prins că a făcut o întrerupere de sarcină este trimis la închisoare. Pentru a-ţi procura anticoncepţionale, trebuie să faci o excursie în Uniunea Sovietică sau să ai legături cu străinii...

Mass-media din Occident, urmărind atent procesele de reformă, perestroika lui Gorbaciov, şi-a schimbat tonul la adresa României. Această ţară, care beneficia de un capital de simpatie pentru faptul că şi-a afirmat independenţa şi s-a arătat cvasidisidentă faţă de URSS în 1968, acum este arătată cu degetul. Sunt departe vremurile în care presa franceză pretindea că vede în Ceauşescu un conducător suficient de curajos pentru a îndrăzni să critice Moscova. În 1989, Ceauşescu devine Dracula din Carpaţi. România e prezentată ca fiind într-o stare de apocalips. Se aud câteva voci izolate ale unor disidenţi, intelectuali, poeţi care reuşesc să trimită presei franceze mesaje şi apeluri la libertate prin intermediul valizei diplomatice a unor ambasade binevoitoare. Câţiva diplomaţi americani îşi asumă riscuri. Încet-încet, între 1987 şi 1989, opinia publică occidentală se obişnuieşte cu

imaginile tragice ale unei nesfârşite nenorociri atunci când vine vorba de România.

Se pun două întrebări. Cum va fi demis Ceauşescu? Cine îi va succeda? Poate nelinişti preluarea puterii lui Ceauşescu de către fiul său Nicu, ceea ce ar fi pe placul Elenei? Nicu are o reputaţie dezastruoasă de alcoolic şi donjuan cinic. Se povesteşte despre el că le răpeşte pe femeile care-i plac şi că le violează. Întrebările nu lipseau, dar puţini erau cei care, în ultimele luni ale lui 1989, puteau pretinde că ştiu cum se vor desfăşura lucrurile! Schimbarea ce trebuia să se producă la Bucureşti pare a se lăsa mult timp aşteptată. Câte ierni îi mai aveau de suportat pe cei cei trei F: Frigul, Foamea, Frica? Aflat la München, în postul de expert al Radio Europa Liberă, foarte bine informat, Michael Shafir mărturiseşte în februarie 2009: „Trebuie să spun foarte sincer că, până la căderea Zidului Berlinului, credeam că România va deveni un fel de Coreea de Nord a Europei de Est."

România va surprinde, va impresiona şi va deranja. În câteva zile, între 17 şi 25 decembrie, întreaga ţară se revoltă; atât în Bucureşti, cât şi capitalele de judeţ, manifestanţii se pun în mişcare, tiranul şi soţia sa sunt arestaţi, judecaţi expeditiv şi executaţi imediat. La conducere se instalează o nouă echipă, care reuneşte comunişti cunoscuţi şi câţiva artişti şi intelectuali disidenţi. Spectacolul revoluţiei este difuzat în toată ţara în direct! Frontul Salvării Naţionale preia puterea: armata, care, la început, a tras în manifestanţi, se alătură noii puteri. Celebra Securitate, care ar fi trebuit să-l susţină pe Ceauşescu, pare să fi dispărut fără urmă. Bilanţul este de peste o mie de morţi.

Ciudată revoluţie! Un grup de comunişti care ştie să manipuleze televiziunea a scăpat de Ceauşescu! Totuşi,

pagina unei istorii începute în 1944, prin înfrângerea României, aliată a Axei, încă nu a fost întoarsă. România se angajează, potrivit formulei lui Michael Shafir, într-o schimbare simulată. Şi, în situaţia în care capitolul istoriei comunismului continuă mai mulţi ani după 1989, într-un alt context, scris într-o altă limbă de lemn, susţinut de actori care l-au servit şi apoi l-au trădat pe Nicolae Ceauşescu, nu trebuie oare să vorbim despre o lovitură de stat, de o revoltă populară care însoţeşte o lovitură de stat? Mai rămâne de stabilit care au fost autorii pe teren, care au fost semnele prevestitoare ale complotului în ţară, care au fost contactele, sfaturile primite. De unde veneau ordinele? De la Moscova, Washington sau Londra?

De-a lungul anilor, unii actori ai zilelor din decembrie 1989 au vorbit, au depus mărturii şi, datorită tenacităţii cercetătorilor, arhivele care conţin mărturii despre rolul armatei în decembrie s-au deschis. Ar fi oare astăzi posibil să demontăm minciuna şi enorma înscenare a zilelor din decembrie, această capcană pe care câţiva jurnalişti şi câţiva cetăţeni români o percepuseră din 1990, fără a putea aduce probe?

Dincolo de spectacolul copiilor, mici pionieri îmbrăcaţi în uniforme, dincolo de spectacolul dansatorilor care formează un steag naţional şi dincolo de coregrafia minuţioasă, organizată în onoarea şefului statului, în culise, se pregăteşte o ruptură bine pusă la punct. România nu este Coreea de Nord.

Capitolul 1

Mai 1987– decembrie 1989: Gorbaciov şi Ceauşescu se confruntă

Gorbaciov nutrea oare gândul secret de a se debarasa de Ceauşescu? Ceauşescu credea că i se va putea opune? Ajuns în fruntea partidului în 1965, beneficiind de un cult al personalităţii dus la extrem, acesta din urmă avea toate motivele să nu se îndoiască de sine însuşi. Din primăvara anului 1987 şi până în decembrie 1989, Mihail Gorbaciov şi Nicolae Ceauşescu s-au întâlnit de mai multe ori. Aceste contacte erau fireşti în sânul blocului sovietic, dar, în cazul României, se răriseră. În această perioadă a reformismului sovietic, disensiunile dintre cei doi şefi de stat erau evidente.

În general, opinia publică nu primeşte o informaţie limpede. Mesajele sunt decriptate dând la o parte formulele rituale, bizantine, interminabilele comunicate de presă. În presa oficială românească, singura disponibilă la acea dată, cuvintele care deranjează sunt eliminate. Cenzura şi autocenzura interzic dezbaterea. Acest climat de mister care învăluie relaţiile dintre Moscova şi Bucureşti va deveni şi mai apăsător în decembrie 1989.

Bătrânul stalinist român are o lungă experienţă a relaţiilor cu URSS. Jucând cartea naţionalistă în numele patriei sale socialiste, el şi-a asigurat, în interior, un capital de simpatie şi, în exterior, o imagine de şef al unui stat cvasidisident. Foarte repede după venirea în fruntea

partidului, Nicolae Ceauşescu s-a străduit să creeze impresia că ţara sa este suverană. Stilul său a sedus populaţia României, care, prin tradiţie, este antirusă. Mai mult, acest naţionalism i-a asigurat bunăvoinţa marilor puteri occidentale, a lui Charles de Gaulle, în mai 1968, a lui Richard Nixon, în august 1969. Departamentul de Stat de la Washington, Quai d'Orsay de la Paris au luat notă de această specificitate naţională. Cazul României demonstra existenţa unor fisuri în blocul sovietic. Pe de altă parte, observatorii militari francezi transmiteau în mod confidenţial informaţii mai nuanţate. Ei trimiteau rapoarte la Ministerul Apărării asupra manevrelor comune, bulgare, române şi sovietice din Marea Neagră, în cadrul Pactului de la Varşovia, alianţa militară şi ideologică stabilită, în mai 1955, între ţările blocului răsăritean.

România, deja legată de Moscova din 1948 printr-un tratat bilateral care excludea alte alianţe, la fel ca şi celelalte ţări surori, a aderat la Pact încă de la formarea sa. Bucureştiul, spre deosebire de Budapesta care a îndrăznit să ceară ieşirea din alianţă şi recunoaşterea unui statut de neutralitate în 1956, nu a pretins niciodată să părăsească Pactul de la Varşovia şi nici piaţa comună a Estului, CAER.

Afişarea acestei linii independente convenea conducătorilor români, majoritatea provenind din mediile muncitoreşti şi sindicaliste locale de la sfârşitul anilor 1930, convenea şi poporului. Pentru diplomaţii străini, România reprezenta o curea de transmisie spre Beijing, prin intermediul căreia se puteau face presiuni asupra Moscovei în anii 1970. Aceste interese divergente au sfârşit prin a găsi puncte comune!

Atitudinea naţionalistă oficială i-a determinat pe comuniştii români să fie discreţi asupra relaţiilor cu URSS.

Subiectul relațiilor dintre URSS și România era, și a rămas și după 1989, tabu. În România, informațiile privind URSS erau puține, după cum puțini erau cetățenii care să mărturisească faptul că înțeleg limba rusă, care fusese obligatorie în școli în anii 1950. Puțini erau înalții demnitari de partid care să mărturisească faptul că se căsătoriseră cu o rusoaică întâlnită în timpul studiilor universitare sau al stagiilor în URSS sau la București, unde consilierii sovietici au fost prezenți până în 1958.

Și totuși, în ciuda tăcerii, schimburile economice, cooperarea pe plan tehnologic, coordonarea dintre Securitatea română și KGB sunt aspecte de neocolit în preajma evenimentelor din 1989.

Din 1986, fenomenul Mihail Gorbaciov îi destabilizează pe români, obișnuiți cu conservatorismul Moscovei. Numeroși cetățeni urmăresc, prin intermediul posturilor de radio din străinătate, reformele noului conducător sovietic, demonstrând că au o viziune occidentală, datorită informațiilor și comentariilor jurnaliștilor occidentali. La început, se arată neîncrezători, reformele nefiind în ochii lor decât o pauză sau o paranteză pentru a restaura mai ușor puterea Uniunii Sovietice, slăbită de războiul din Afganistan.

Apoi, pentru unii, apare o speranță de deschidere. Schimbarea de ton în relațiile dintre Washington și Moscova are în acest sens o mare importanță. Ronald Reagan, calificându-l pe Gorbaciov drept *good guy*, apoi familia Bush, manifestând o prietenie sinceră față de Mihail și soția sa Raisa, mereu surâzătoare, sunt lucruri care surprind, apoi inspiră încredere. Unii americani încep să cultive o adevărată „gorbimanie". Primirea, foarte evident amicală, pe care familia Bush o face Gorbaciovilor în decembrie 1988 în Statele Unite îi întărește

pe observatorii occidentali în ideea că o adevărată mutaţie este pe cale de a se produce în URSS. Pentru Nicolae Ceauşescu şi anturajul său apropiat, măsurile introduse de *perestroika* („restructurare") şi *glasnosti* („transparenţă") sunt periculoase: ele pot slăbi ţările din est în faţa Occidentului, cu care, într-o logică a Războiului Rece, nu se poate ajunge la nici un compromis. Aceste măsuri sunt percepute ca fiind cu atât mai neliniştitoare, cu cât ele seduc Partidul Comunist Ungar. Or, Ceauşescu şi ai săi nu au încredere în Budapesta. Ungaria comunistă, ca şi Ungaria dintre cele două războaie mondiale, nu a acceptat niciodată înfrângerea din 1918, nici Tratatul de la Trianon care i-a urmat şi din cauza căruia va pierde Transilvania, integrată în România. Relaţiile dintre cele două ţări, dintre cele două partide, în ciuda Internaţionalei comuniste, rămân marcate de neîncredere.

Totuşi, în aceste luni din 1987–1988, unii tehnocraţi şi unele cadre superioare din Partidul Comunist Român încep să creadă că gesticulaţia naţionalistă şi minciuna lui Ceauşescu, pe fondul penuriei economice şi a dezastrului social, ar putea avea un sfârşit. Elita comunistă românească este divizată.

În URSS, cererea de reforme a fost larg susţinută de armată, care nu mai poate ţine pasul în cursa înarmării impusă de Ronald Reagan cu proiectul său „Războiul stelelor" – instalarea unui scut antirachetă care să protejeze teritoriul american. Războiul din Afganistan, început în 1979, este epuizant. Or, camarazii din armata română şi înalţii ofiţeri sovietici au fost formaţi în aceleaşi academii militare de la Moscova: cadrele din armata română sunt astfel la curent cu opiniile sovietice asupra viitorului socialismului.

Economiştii şi oamenii de ştiinţă, conştienţi de lipsa de mijloace din România, consideră că este urgent să privească realitatea în faţă şi să pună capăt statisticilor false şi planurilor pe cât de grandioase, pe atât de nerealiste şi irealizabile. Mihai Botez, om de ştiinţă, care se va opune deschis lui Ceauşescu, povestea că acesta îi strigase în faţă, în timpul unei discuţii: „Nimic nu este imposibil pentru omul comunist!" Deşi ar fi trebuit ca mai întâi să existe mijloacele pentru a realiza acest imposibil! A pune în practică o politică voluntaristă având ca scop ridicarea unor mari construcţii faraonice la Bucureşti, a visa să distrugi zonele arhaice ale satelor pentru a construi repede blocuri de proastă calitate, în cadrul unui program numit de „sistematizare", nu constituie un adevărat proiect de relansare. O parte din elitele româneşti nu mai cred în regim şi nu mai suportă constrângerile sufocante.

Astfel încât, din 1987–1988, generaţia blocată de către demnitarii de partid, slujitori fideli ai Conducătorului, prizonieră într-o ţară din care este din ce în ce mai greu să ieşi pentru a avea contacte în străinătate, excedată de prostia arogantă a Elenei Ceauşescu, care se consideră om de ştiinţă de talie internaţională şi pretinde să fie onorată ca atare, când de fapt este total inculţă, îl percepe pe Gorbaciov ca pe o şansă: el este cel care ar putea dovedi că transformarea umanistă a socialismului este posibilă.

În sânul acestor elite nerăbdătoare se regăsesc urmaşi ai revoluţionarilor internaţionalişti care au cunoscut războiul din Spania şi au trăit în URSS în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Petre Roman este unul dintre aceşti urmaşi. El şi prietenii săi nu mai pot suporta faptul că nu-şi pot realiza proiectele pe măsura

talentului şi ambiţiilor care îi animă... Modul în care sunt selectate cadrele blochează generaţia născută după război. În plus, modul în care Ceauşescu îşi alege colaboratorii este umilitor: unul dintre ultimii săi consilieri, Tudor Postelnicu, este aproape analfabet! Cât despre bătrânul Emil Bobu, foarte apropiat de Conducător, una dintre atribuţiile sale constă în a declanşa uralele în timpul mitingurilor.

Generaţia nouă nu vrea să se exileze, îi dispreţuieşte pe intelectualii disidenţi, pe scriitorii pe care îi consideră nişte paraziţi. Aceşti oameni sunt nişte leninişti, convinşi încă de faptul că socialismul este calea spre dezvoltare şi dreptate şi că acesta are un viitor. Ei se cunosc între ei, se frecventează şi – prin intermediul Facultăţii de Ştiinţe Economice şi al şcolii de cadre de partid, Academia „Ştefan Gheorghiu" – au la dispoziţie reviste şi informaţii la care cei din categoriile medii şi cei de la bază nu au acces. Ei ajung să constituie o opoziţie tăcută şi prudentă. Simpatizanţii români ai politicii lui Gorbaciov sunt oameni din interiorul seraiului, nemulţumiţi de modul în care conduce clanul Ceauşescu.

În această ambianţă de aşteptare se desfăşoară, în mai 1987, vizita oficială a lui Gorbaciov la Bucureşti. Sovieticii urmăresc foarte îndeaproape evoluţia opiniei publice din România. Ghizii şi interpreţii sovietici care se ocupă de turiştii români în URSS trebuie să predea KGB-ului un raport exact despre părerile exprimate şi întrebările puse de aceşti vizitatori pe care îi însoţesc. Turiştii români nu ştiu că sunt mai supravegheaţi decât francezii care călătoresc în URSS! Moscova ştie foarte bine că poporul român a ajuns la capătul răbdării şi că toată lumea îi urăşte pe Ceauşeşti.

În presa românească, măsurile de restructurare luate începând cu 1986 în URSS nu sunt pomenite. În mai 1987, ziarul *România liberă* anunță sosirea lui Gorbaciov pe a doua coloană a primei pagini. Pe două coloane este prezentată biografia lui Gorbaciov, însoțită de o fotografie a unui chip împietrit, văzut din față: o figură masivă şi închisă, în acord cu estetica portretelor oficiale, pătrunse de gravitatea comunistă. *A posteriori*, e amuzant să notăm că Gorbaciov pozează în chip de călător elegant, pentru a face publicitate valizelor Vuitton! Anul 1985, anul în care Gorbaciov preia puterea, este expediat în trei rânduri seci: „În şedința plenară extraordinară a Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice din 11 martie 1985, Gorbaciov a fost numit secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice." Nimic despre realizările lui Gorbaciov. Biografia este completată de o enumerare a decorațiilor lui Mihail: Ordinul „Lenin", Ordinul „Revoluției din Octombrie", Ordinul „Drapelul Roşu al Muncii", un palmares liniştitor!

Care e obiectul acestei vizite? Întărirea prieteniei şi a bunelor relații bazate pe principiile şi idealurile socialismului... şi un anunț de trei rânduri: „În cadrul acestor relații, cooperarea economică ocupă un loc deosebit." Despre ce fel de colaborare este vorba? Cititorul trebuie să tragă concluzia. Revista *Lumea*, săptămânal de politică externă, publică în numărul din 21 mai 1987 un reportaj despre URSS, intitulat „Itinerar sovietic". Reportajul nu este plasat în primele pagini. Trebuie să răsfoieşti revista tipărită pe o hârtie de proastă calitate, să arunci o privire asupra fotografiilor cenuşii, gălbui, pentru a putea urmări frazele reporterului care se străduieşte conştiincios să demonstreze că perestroika se inspiră

din realizări româneşti demult înfăptuite! Cu alte cuvinte, Ceauşescu se erijează în gânditor, un fel de mentor al lui Gorbaciov, ca şi cum el ar fi dat tonul: „În ceea ce priveşte organizarea, în cursul convorbirilor avute, s-a evidenţiat faptul că, la nivelul metodelor, experienţa celorlalte ţări socialiste a jucat un rol. Asupra acestui subiect, Fiodorov Rafael Petrovici, adjunct de şef de secţie în Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, afirmă [...]: «Studiem cu atenţie experienţa României, dorim să o aprofundăm».“ Urmează mărturia unui veteran din al Doilea Război Mondial, care se vrea emoţionantă: „Totul s-a schimbat, totul e nou, frumos, de nerecunoscut. Avem relaţii bune cu România şi sunt sigur că după întâlnirea conducătorilor noştri de partid, acestea vor fi încă şi mai bune. Ca om care ştie ce este războiul, apreciez mult activitatea României şi eforturile sale în direcţia apărării şi a păcii.“

Pe 29 mai 1987, specialiştii de la Radio Europa Liberă, Vladimir Socor şi Anneli Ute Gabanyi, analizează această vizită a lui Gorbaciov în România. El se deplasase deja în celelalte ţări ale blocului, după 1985, dar era prima vizită oficială în România a unui conducător sovietic după cea a lui Leonid Brejnev, din noiembrie 1976. Radio Europa Liberă subliniază tăcerea impusă în România în ceea ce priveşte perestroika. Experţii notează importanţa relaţiei economice, din ce în ce mai strânsă, între cele două ţări. La Bucureşti, tăcerea – cenzura – maschează amploarea negocierilor bilaterale. Discursul reformator al lui Gorbaciov din ianuarie 1987 nu a circulat în România. Volumele cu fragmente din operele lui Gorbaciov, difuzate la începutul anului 1986, fuseseră retrase din librării din noiembrie 1986.

Din ianuarie 1987, pentru a pregăti vizita conducătorului sovietic, Ceauşescu inundă ţara cu discursurile sale care laudă procesul neîntrerupt al propriilor reforme: pedagogia şi propaganda sunt la loc de cinste. Discursurile sale sunt publicate în bilunarul *Era socialistă*, specializat în textele teoretice ale partidului. Este important să fie pusă în evidenţă activitatea Partidului Comunist Român şi să se amintească tuturor ţărilor din CAER principiile de bază ale economiei socialiste a României: nu vor fi introduse elemente capitaliste, nici chiar cu titlu provizoriu. Se insistă asupra planificării centralizate, asupra rolului conducător al partidului în economie şi asupra respectului proprietăţii socialiste.

Aceste precizări sunt însoţite de avertismente la adresa cadrelor prea înclinate să viseze la noi experienţe: în mai multe şedinţe din 13 şi 14 mai, cu câteva zile înainte de sosirea lui Gorbaciov, Ceauşescu îşi proclamă argumentele. El aminteşte principiul organizării şi al conducerii activului de partid, cel al rotaţiei rapide a cadrelor, care îşi pierd orice siguranţă de stabilitate şi care n-au decât să se supună. Conducătorul afirmă astfel, în chip agresiv, direcţiile de la care nu înţelege să se abată.

Să fie oare încolţit? El cunoaşte bine realitatea ascunsă opiniei publice: creşterea rapidă a schimburilor între România şi URSS. Ponderea Uniunii Sovietice în comerţul exterior al României a crescut de la 22 %, în 1984, la 26 %, în 1985, şi la 30 %, în 1986! Exporturile de petrol rusesc spre România au crescut de patru ori din 1984, cele de gaz natural şi de energie electrică cresc într-un ritm rapid, iar România depinde din ce în ce mai mult de oţelul sovietic. România are nevoie de energia şi de materia primă rusească. La rândul său, din 1985, România exportă în URSS utilaje de foraj într-un

ritm accelerat. Dacă cenzura românească ascunde aceste date, publicaţiile sovietice, dimpotrivă, le expun pe larg. Se poate presupune că tehnocraţii români au acces la aceste cifre disponibile în URSS, dar că le este interzis să le difuzeze în România.

Căci tovarăşii sovietici, experţi şi consilieri, sunt prezenţi pe teritoriul românesc: ingineri sovietici se află la Turnu Severin pentru ameliorarea flotei de pe Dunăre, alţii lucrează în întreprinderile aeronautice de la Bacău sau de la Braşov, pentru a ajuta la concepţia şi construcţia helicopterelor cu funcţiuni multiple. Potrivit unor acorduri din 1986, URSS trebuia să-şi amplifice livrările de echipamente către România, în industria metalurgică şi chimică. Ziariştii de la Radio Europa Liberă îşi elaborează materialele pornind pur şi simplu, în afară de alte surse, de la informaţiile sovietice furnizate de presa specializată şi de către publicaţiile editate de CAER.

La Radio Europa Liberă, pe 15 iulie 1986, Vladimir Socor face un inventar al contractelor încheiate şi în curs de realizare între cele două ţări. Combinatul siderurgic de la Krivoi Rog, din Ucraina, figurează pe locul întâi în cadrul acestui proiect de cooperare: „România este principalul participant nesovietic în proiectul Krivoi Rog, care începe să funcţioneze imediat. Partea românească a investiţiei menţionate ar fi de 27–30 %, echivalentul întregii investiţii a celorlalte ţări din CAER. România şi ceilalţi parteneri vor furniza mijloacele de transport, utilajele de debleiere, materialele de construcţie şi mâna de lucru, precum şi devize pentru importul produselor occidentale necesare, sub forma unor aranjamente bilaterale cu Uniunea Sovietică. Construcţia ar trebui să fie terminată în 1990; în acel moment, Uniunea Sovietică va furniza fiecărui participant cantitatea sa de oţel, stabilită

în cote fixe anuale, din 1991 până în 2000. România va fi primul beneficiar şi va primi anual în această perioadă peste două milioane de tone de metal. [...] Guvernul României nu a informat încă opinia publică din ţară, în timp ce, în presa sovietică, proiectul a fost anunţat de aproape doi ani. De asemenea, sosirea iminentă a primilor muncitori români la Krivoi Rog a fost anunţată în presa cehoslovacă, dar nu şi în ziarele româneşti. [...] În mediile oficiale româneşti circulă rapoarte, citate de surse iugoslave şi occidentale, care lasă să se înţeleagă faptul că România va trimite tehnicieni şi muncitori în Uniunea Sovietică, în minele de fier din Ural. Nu dispunem de alte informaţii."

În România nu circulă informaţii asupra acestor schimburi. Românii trebuie să continue să creadă în independenţa lor exemplară! Responsabilii economici de la Bucureşti sunt însă departe de a se lăsa înşelaţi de propaganda care vrea să prezinte România drept o ţară deschizătoare de drumuri.

Totul este deci pregătit – mobilizare oficială, dezinformare şi propagandă – pentru a-l primi la Bucureşti pe acest Gorbaciov deranjant şi de neocolit. Ziarul partidului, *Scânteia*, proclamă în 26 mai 1987: „Atmosferă înflăcărată, plină de căldură, exprimând stima şi prietenia manifestate de muncitori în capitală." De obicei, muncitorii sunt aduşi în camioane şi plasaţi pe traseul oaspeţilor străini ca să aplaude.

Gorbaciov nu apare în fotografiile cu mulţimi de muncitori entuziaşti, ci doar în două clişee: strângeri de mână dintre Nicolae şi Mihail şi imaginea lor surâzătoare la masa negocierilor. În plus, o fotografie foarte cenuşie a celor două cupluri aliniate: Elena, foarte dreaptă, este înfiptă în pantofii ei cu tocuri joase, coafată cu eternul

ei coc tras spre spate. Raisa poartă un mantou uşor, în timp ce Elena este îmbrăcată într-un taior clasic, cu o jacheta mai lungă, de culoare deschisă. Prima etapă a convorbirilor bilaterale are loc pe 25 mai, în palatul Consiliului de Stat.

Cititorii ziarului *Scânteia* pot afla că totul se desfăşoară cât se poate de bine: schimburi de opinii, dezvoltarea prieteniei şi intensificarea schimburilor economice! Convorbirile au durat mai mult de trei ore şi jumătate, dar nimic precis nu transpare... În acest timp, Elena şi Raisa au vizitat o fabrică de confecţii din Bucureşti.

Dineul oficial oferit în seara de 26 mai 1987 de tovarăşii Nicolae şi Elena în onoarea tovarăşilor Mihail şi Raisa este însoţit de lungi discursuri. Ceauşescu ia cuvântul: nici o surpriză, terenul fusese pregătit de presa oficială. Potrivit agenţiei de presă oficiale, Agerpres, „prima parte a discursului a fost un lung elogiu adus bogatei experienţe româneşti, exemplară prin eficacitatea sa crescută, prin modernizare, autoadministrare, autofinanţare şi democratizare“. Sună frumos! Ceauşescu a abordat „preocupările poporului sovietic pentru punerea în practică a hotărârilor celui de-al XXVII-lea Congres al Partidului, recentele şedinţe plenare pe tema reorganizării societăţii sovietice şi dezvoltarea democraţiei în toate domeniile vieţii economice şi sociale“. Vulpea bătrână insistă asupra dificultăţilor pe care le întâmpină Moscova şi care justifică perestroika. România a urmărit aceste eforturi „cu interes“ şi, „ca vecină şi prietenă, a urat dragilor tovarăşi sovietici succese şi mai mari pe acest drum“. Spre deosebire de János Kádár (Ungaria), Wojciech Jaruzelski (Polonia) şi Todor Jivkov (Bulgaria), Nicolae Ceauşescu nu spune că experienţele sovietice ar putea fi de folos României, nu spune că ţara sa ar

putea să le ia în considerare şi să se inspire din acestea. Gorbaciov a înţeles perfect mesajul! Ceauşescu i se opune! Se înţelege de ce discursul-fluviu al lui Ceauşescu nu va fi transmis în direct de televiziunea sovietică!

La rândul său, Gorbaciov se exprimă: intră direct în subiect. Critică „modelul românesc". Subliniază necesitatea unei schimbări calitative în relaţiile dintre cele două ţări. Şi, fără menajamente, sovieticul îi aminteşte lui Ceauşescu faptul că dezvoltarea schimburilor economice dintre cele două ţări nu va fi posibilă decât dacă criteriile de calitate intelectuală şi tehnică sunt respectate de către români, cărora li se reproşează realizări „precare"... Ce palmă pentru Conducător! Gorbaciov încheie felicitându-se pentru buna înţelegere sovieto-română în politica externă: este un mod indirect de a-i aminti lui Ceauşescu că e inutil să pretindă dreptul de a urma o cale naţională specifică.

Aceste cuvinte înseamnă, de fapt, condamnarea lui Ceauşescu. În culisele institutelor privilegiate în care lucrează, unii comunişti români reformatori jubilează văzând că Moscova îl abandonează pe Conducător. O fac bând probabil whisky chinezesc, singurul disponibil pe atunci...

Vizita, foarte obositoare pentru bătrânul şef de stat român, se va sfârşi cu o a treia zi petrecută la Bucureşti. În program, trei ore de circuit prin capitală. Elena şi Raisa sunt prezente. Marile bulevarde ale oraşului au fost curăţate. Circulaţia, complet oprită. Ceauşescu arată cu mândrie construcţiile noi, blocurile aliniate, pieţele, centrele comerciale, ca prin minune foarte bine aprovizionate, metroul şi şantierul faimosului centru civic, unde se construieşte faraonica, uriaşa Casă a Poporului, care, după 1990, va deveni sediul Parlamentului. Atunci

când îşi exprimă speranţa că patrimoniul istoric va fi protejat, în ciuda demolării unui întreg cartier de pe malul râului Dâmboviţa, Gorbaciov reuşeşte să-l indispună. Căci întreaga presă occidentală îl acuză pe Ceauşescu de distrugerea acestui patrimoniu.

Omul de pe stradă, bucureşteanul mediu, este obişnuit cu aceste înscenări, cu pieţele pline ca prin farmec de produse proaspete care dispar repede, odată ce oaspetele de marcă a plecat. Unii citesc printre rândurile presei oficiale, alţii ascultă posturile de radio occidentale: ei vor fi observat că, în timpul acestei vizite, Elena s-a văzut redusă la rolul de soţie a şefului statului şi nu a fost considerată drept un personaj politic de rang înalt. Să fie acest tratament indiciul că sovieticii refuză să legitimeze nepotismul clanului Ceauşescu?

Un an mai târziu, în timpul vizitei la Bucureşti, între 10 şi 14 mai 1988, a înaltului demnitar sovietic Andrei Gromîko şi a soţiei sale, remarcile de dezaprobare se repetă. Andrei Gromîko este departe de a fi un fervent adept al noii linii politice a lui Gorbaciov. Şi totuşi! El nu ezită să-şi exprime speranţa că tovarăşii români vor lua în sfârşit în considerare experienţa sovietică! Lucru la care Ceauşescu reacţionează, amintind minunatele realizări ale lui Stalin în momentul în care sovieticii îşi permit să critice stalinismul. Media din România relatează despre apelurile lui Gromîko în favoarea perestroicii; în schimb, referinţele sale la glasnost sunt cenzurate. Trebuie deci să ascultăm Radio Europa Liberă pentru a percepe prăpastia care se adânceşte între cele două partide. Iar Lidia, soţia lui Gromîko, mică de statură şi foarte plinuţă, va vizita Bucureştiul fără să fie însoţită de Elena. Evident, Moscova nu prea apreciază prezenţa „răutăcioasei“. Fiecare gest se înscrie într-un cod ce

trebuie descifrat. Aparițiile sau absențele Elenei sunt urmărite îndeaproape de o anumită presă, care totuşi nu are nimic comun cu presa mondenă...

Întâlnirile se succed într-un ritm susținut. Este rândul soților Ceauşescu să fie primiți la Moscova între 4 şi 6 octombrie 1988. Acolo, tonul se schimbă: Gorbaciov nu mai dă lecții, nu se mai țin discursuri despre experiențele sovietice, Elena nu mai este boicotată şi este acceptată la discuțiile oficiale. Cele două delegații lucrează asupra unui pachet de treizeci de proiecte economice comune. Unii experți sovietici lasă să transpară unele informații în cursul unor interviuri difuzate în emisiunile în limba română a postului Radio Moscova: se pare că majoritatea acordurilor sunt stabilite pentru o perioadă de cinci ani. Moscova anunță semnarea unor noi contracte pe termen scurt, prin care urmează să se să livreze României cele 100 000 de tone de cocs necesare combinatului siderurgic de la Galați până în decembrie 1988.

Dificultățile de funcționare ale combinatului, mândria României industriale din anii 1960, nu par a-i preocupa prea mult pe soții Ceauşescu: întoarcerea lor la Bucureşti, pe 6 octombrie 1988, este salutată la Aeroportul Otopeni de către membrii Comitetului Central şi ai guvernului, directori de instituții şi grupuri de pionieri, fete şi băieți care le oferă tovarăşului Nicolae Ceauşescu şi tovarăşei Elena Ceauşescu eternele lor buchete de flori. Potrivit ziarului *Scânteia* din 7 octombrie 1988, un mare număr de muncitori s-ar fi deplasat în mod spontan, ca să aclame cuplul prezidențial şi să-şi exprime dragostea (*sic!*) într-o ambianță de toamnă însorită. Scenariul este perfect pus la punct. Lirismul, cultul personalității țin loc de informație.

Să fie vorba de o pauză tactică în această confruntare, să fi fost abandonați Ceauşeştii de către conducerea

sovietică? Din ce motiv, la Moscova, în octombrie 1988, nu se mai aud criticile pe care Gorbaciov la adresa tovarăşului român în primăvara lui 1987? Să fi renunţat Gorbaciov, considerând că este inutil să-l mai scuture pe şeful statului român? În ciuda acestei surprinzătoare acalmii în confruntarea dintre cei doi, ameninţarea care planează asupra regimului Ceauşescu prinde contur: pe 15 noiembrie 1988, diverse grupuri de opozanţi, din Polonia până în Ungaria şi din RDG până în URSS, organizează o „zi dedicată României“ în care denunţă regimul Ceauşescu.

În Berlinul de Est, unde Ceauşescu trebuie să sosească pentru o scurtă vizită, poliţia arestează preventiv câţiva militanţi, membri ai unor asociaţii de apărare a drepturilor omului. Şase sute de persoane reuşesc însă să se adune în două biserici evanghelice pentru a condamna violarea drepturilor fundamentale în România şi pentru a cere conducătorului lor, Erich Honecker, să ia poziţie faţă de derapajele comise de Bucureşti în ceea ce priveşte drepturile minorităţilor.

La Budapesta, autorităţile interzic o manifestaţie prevăzută pentru 15 noiembrie 1988, în faţa ambasadei României, în numele solidarităţii maghiarilor cu muncitorii români exploataţi... Peste o mie de manifestanţi îndrăznesc să sfideze interdicţia şi încep să cânte *Deşteaptă-te, române!* Astfel de gesturi se repetă în faţa ambasadelor României de la Praga şi de la Moscova.

La Moscova, două grupuri politice independente lansează un protest împotriva distrugerii planificate a satelor din România. Un grup de militanţi sovietici pacifişti compară cultul personalităţii lui Ceauşescu cu acela al lui Stalin.

În paralel, în Occident, mişcările împotriva regimului Ceauşescu iau amploare. Sunt organizate marşuri, adunări, proteste împotriva represiunii şi a condiţiilor sociale din România de către grupuri de apărare a drepturilor omului, biserici, grupuri de emigranţi, în peste douăzeci de oraşe din Europa şi Statele Unite. Într-un mesaj de mulţumire adresat tuturor manifestanţilor, preşedintele Reagan reafirmă faptul că „Statele Unite rămân profund preocupate de situaţia drepturilor omului în România şi vor continua să-şi exprime dezaprobarea [...] până când preşedintele Ceauşescu va lua măsuri pentru asigurarea respectului drepturilor fundamentale pentru toţi cetăţenii români“[1].

Ceauşescu rămâne de neclintit în faţa acestui val de critici care vin din Est şi din Vest. Este singur, dezaprobat atât de blocul sovietic, cât şi de occidentali.

Ceauşescu nu reacţionează nici la căderea Zidului Berlinului, în noiembrie 1989, şi nici la întrevederea cu uşile închise dintre Mihail Gorbaciov şi George H.W. Bush, de pe 2–3 decembrie 1989, de la Malta. Potrivit unei adevărate logici ideologice, bătrânul stalinist continuă să se sprijine pe solidaritatea membrilor Pactului de la Varşovia. În ultimele luni ale lui 1989, Ceauşescu lucrează la întărirea acestui pact. O spune cu fermitate, în prezenţa durilor aflaţi încă în posturi, germanul Erich Honecker, cehoslovacul Miloš Jakeš şi bulgarul Todor Jivkov, cu ocazia reuniunii Comitetului Consultativ al Pactului, pe 7 iulie 1989, la Bucureşti. Reuniunea acestor bătrâni activişti conservatori, susţinători ai unităţii blocului în faţa derivelor sovietice şi maghiare, are ceva

1. Vladimir Socor, Radio Europa Liberă, 2 decembrie 1988.

patetic. Ceauşescu crede încă, în acel moment, că va putea rezista.

El este foarte încordat când se duce la Moscova, pe 4 decembrie 1989, pentru întâlnirea la vârf a Pactului. Declaraţiile lui Gorbaciov îl pun într-o situaţie foarte inconfortabilă: pe de o parte, întâlnirea se termină într-un mod spectaculos, cu condamnarea intervenţiei la Praga a trupelor Pactului, în august 1968; pe de altă parte, Gorbaciov, relatând discuţiile avute la Malta cu Bush, declară: „Întreaga lume pune capăt Războiului Rece!" Ceauşescu poate fi bucuros de poziţia pe care o luase împotriva intervenţiei din 1968 în Cehoslovacia, în numele respectului şi suveranităţii statelor membre. Lucru pe care îl proclamase de altfel zgomotos la momentul respectiv. Cum ar fi putut însă suporta anunţul sfârşitului Războiului Rece? Ar fi însemnat să-şi renege întreaga sa viaţă de militant, să accepte să fie dat afară din Istorie. Agenţia France Presse anunţă pe 4 decembrie 1989 că „presa sovietică a fost foarte discretă în privinţa sejurului numărului unu român, dl Nicolae Ceauşescu, care părea cu totul izolat printre noii săi interlocutori din cadrul pactului. Preşedintele român a avut totuşi un schimb de opinii «sincer», potrivit Agenţiei TASS, în timpul discuţiilor bilaterale cu M. Gorbaciov, formulă care indică de obicei o întâlnire destul de rece".

Cu toate acestea, lectura stenogramelor ultimei întâlniri dintre cei doi conducători, la care au participat premierul român, Constantin Dăscălescu, şi preşedintele consiliului de miniştri sovietic, este departe de a lăsa o impresie de răceală. Ceauşescu se arată combativ: vrea să-i smulgă lui Gorbaciov o dată pentru o reuniune în 1990, pentru a reflecta la problemele comune ale socialismului şi la priorităţile economice. Pas cu pas, îşi

presează interlocutorul şi îi împrospătează memoria cu citate din Lenin, vechi din 1903, cuvinte ale lui Lenin pe care Gorbaciov nu le cunoaşte! Ceauşescu îşi exprimă clar neliniştile: „Suntem foarte preocupaţi de ceea ce se întâmplă în celelalte ţări socialiste. Înţelegem calea perfecţionării, a inovaţiei, şi nu la aceasta ne referim, ci la acest mod de a acţiona care pune în pericol nu numai socialismul, dar chiar existenţa partidelor comuniste din aceste ţări. Dacă lăsăm lucrurile să evolueze astfel, vom ajunge la o situaţie foarte gravă."

Nicolae Ceauşescu presimte dezastrul. Gorbaciov rămâne fidel poziţiei sale de iniţiator al perestroicii: trebuie recuperat timpul pierdut pentru reforme, de la începutul anilor 1970. Citează cazurile jalnice ale lui Honecker şi Jakeš, care nu au vrut să reformeze... Ceauşescu pledează zadarnic. Această întâlnire din 4 decembrie 1989 marchează ultima sa luptă de pe o poziţie stalinistă. Nu va reuşi decât să-l întărească pe Gorbaciov în ideea că bătrânul nu poate fi convertit. Ceauşescu deranjează: ce s-ar fi întâmplat dacă sovieticii l-ar fi arestat în timpul acestei vizite? Românii ar fi acceptat ca Moscova să hotărască în locul lor? Este foarte probabil că, în ciuda nemulţumirii lor faţă de regimul Conducătorului, românii nu ar fi fost dispuşi să accepte să fie conduşi direct de la Moscova. Timpul va decide. Era preferabil să nu se intervină deschis. Era de asemenea preferabil, pentru Gorbaciov, să rămână în termeni buni cu Washingtonul, care, fireşte, nu ar fi putut consimţi la răsturnarea şefului unui stat suveran de către puterea sovietică. Washingtonul avea propria tactică în privinţa României: destabilizarea, prin infiltrarea diferitelor niveluri ale puterii.[2]

---

2. Vezi capitolul 3.

Stabilit astăzi în Statele Unite, interpretul lui Gorbaciov din timpul întâlnirilor cu Ceauşescu, Ceslav Ciobanu, pe atunci cetăţean sovietic originar din Republica Moldova, a acceptat să vorbească. El sesizase perfect, în timpul acestor contacte, convingerea de neclintit a bătrânului Ceauşescu, discipol al lui Lenin şi al lui Stalin. Ceauşescu, lipsit de o educaţie elementară, dar format după 1944 de sovietici, refuză să vorbească limba rusă, deşi o cunoaşte: „Singura dată când l-am auzit vorbind ruseşte, povesteşte Ciobanu, a fost pe 23 octombrie 1987, în cursul primei sale vizite oficiale la Moscova, prima în douăzeci şi trei de ani de când era secretar general al Partidului Comunist Român! Conducătorii sovietici, am aflat din spusele colegilor mei, nu l-au iubit niciodată pe Ceauşescu şi nu au avut niciodată încredere în intenţiile şi comportamentul său. [...] Cred că da, înţelegea ruseşte, dar cred că, intenţionat, nu vorbea. Cel puţin, prefera să asculte mai întâi şi, în conversaţie, nu lăsa să se vadă că ar fi înţeles... Aveam această impresie. La începutul anilor 1950, făcuse un stagiu la Moscova şi cred că atunci învăţase puţin ruseşte." Ciobanu continuă: „Ceauşescu nu se îndoia de «modelul socialist românesc» şi era mândru de a-l fi inventat. Încercase chiar să-l convingă pe Gorbaciov să ia în considerare «realizările» poporului român în perioada socialistă şi în special modul în care România scăpase de datorii."

Şi apoi, pentru partea anecdotică, Ceslav Ciobanu evocă dineurile celor doi şefi de stat la care erau invitate şi soţiile, Elena şi Raisa. Despre această atmosferă, despre această stare de intimitate, presa, sovietică sau românească, nu suflă un cuvânt: „La dineurile private de la reşedinţa lui Ceauşescu din cartierul Primăverii sau la

cea a lui Gorbaciov de la Novo-Ogarevo nu participau decât cei doi preşedinţi şi soţiile. La Bucureşti, Ceauşescu era însoţit de interpretul său, Gheorghe Stoica; la Moscova, eu eram singurul interpret, un rol foarte delicat şi dificil. De obicei, aceste dineuri începeau seara târziu, spre ora 22, după manifestările oficiale, concerte, dineuri cu delegaţiile, şi se prelungeau până la ora unu-două noaptea. În mod evident, cei care serveau erau bine formaţi de către KGB şi Securitate (sau chiar recrutaţi de aceste servicii)."

Ciobanu evocă partea încordată şi neplăcută a acestor conversaţii, în ciuda celor mai bune vinuri, şi adaugă: „Doamna Gorbaciov era foarte binedispusă, prietenoasă şi senină şi îşi calma adesea soţul, astfel încât acesta să nu reacţioneze prea puternic la remarcile şi comentariile furioase ale lui Ceauşescu. Elena era în extrema cealaltă. Nu vorbea mult, dar Ceauşescu se uita necontenit la ea, pentru a-i urmări reacţiile, ca şi cum ea, şi nu el, ar fi fost secretar general." Una dintre nepoatele lui Ceauşescu, Mihaela, profesoară de limba rusă la Bucureşti, fiica lui Marin, fratele mai mare al Conducătorului, confirmă: Ceauşescu vorbea această limbă, dar prost, şi ea îl corecta. Şi, adaugă ea: cât despre Elena, ea era de temut în familie şi temută în ţară.

De la călătoriile oficiale la discuţiile cu uşile închise ale celor doi şefi de stat, român şi sovietic, niciodată întâlnirile bilaterale nu au fost mai numeroase între Bucureşti şi Moscova ca în perioada 1987–1989. Credea Gorbaciov că îl mai poate influenţa pe Ceauşescu în timpul vizitei sale la Bucureşti, în mai 1987? Este posibil. Însă în octombrie 1988 şi în decembrie 1989, el renunţase să-l mai facă să evolueze pe interlocutorul său. În capitalele occidentale, Ceauşescu era hulit!

Bătrânul şef de stat era rupt de realitate: poporul îl aclama ca pe „marele ctitor", el îşi construia o imensă Casă a Poporului, care avea să domine bulevardul Victoria Socialismului, şi retrasa arterele capitalei. Era ascultat. Se îndrepta către propriul sfârşit şi părea că nu-şi dă seama.

Capitolul 2

Noiembrie 1987: la Braşov, muncitorii furioşi se revoltă

Muncitorii sunt baza sistemului, vârful de lance al construirii socialismului. Ceauşescu, ca şi predecesorul său, Gheorghe Gheorghiu-Dej, i-a cunoscut bine. El provine dintr-un mediu pe jumătate muncitoresc, pe jumătate de ţărani săraci din Oltenia. Gheorghe Gheorghiu-Dej venea şi el dintr-o familie de muncitori ceferişti. Revoluţia comunistă, care în anii 1950 a răsturnat ierarhiile sociale şi a dat la o parte cea mai mare parte a vechii elite, le-a permis accesul la putere. Muncitorii formează mâna de lucru necesară modernizării, a acestei industrializări demente de la sfârşitul anilor 1950 şi începutul anilor 1960, marcată de construirea de combinate siderurgice.

Conducătorul a vegheat întotdeauna ca în sânul partidului muncitorii să rămână majoritari în raport cu intelectualii. Oamenii de ştiinţă sunt apreciaţi. Ceilalţi, scriitori, oameni de litere, sunt toleraţi atunci când îşi îndeplinesc sarcinile: glorificarea regimului, rescrierea istoriei ca epopee naţională socialistă, cultul Conducătorului, Ceauşescu. În două rânduri, în 1971, apoi în 1983, Ceauşescu le-a amintit cu violenţă intelectualilor care le este misiunea: propaganda, concepută ca pedagogie mobilizatoare. În mod fundamental, Ceauşescu îi dispreţuieşte, îi bănuieşte că nu sunt decât nişte paraziţi

sau nişte potenţiali trădători, atunci când stabilesc relaţii cu Occidentul.

Atunci când muncitorii se înfurie, scopul însuşi al socialismului este atins. În 1977, pe fondul mişcărilor pentru drepturile omului, declanşate de Conferinţa de la Helsinki şi de amplificarea mişcărilor disidente din URSS până în Cehoslovacia, mediul muncitoresc românesc este profund zguduit. O mişcare de protest izbucneşte în Valea Jiului. Minerii cer creşterea salariilor şi aprovizionarea magazinelor deschise în întreprinderi. Se revoltă. Sunt atât de hotărâţi în acea primăvară, încât vor ajunge până la a cere venirea şefului statului la ei, la mină. La urma urmelor, aceşti muncitori nu sunt ei în centrul discuţiilor, al discursurilor, al omagiilor? Ceauşescu vine în ajutorul consilierului său Ilie Verdeţ, aflat deja acolo. Se duce şi le vorbeşte. Ia act de revendicările minerilor. De necrezut, dar adevărat. După aceea, Ceauşescu pleacă. Minerii sunt arestaţi, împrăştiaţi, familiile împărţite, şi se reia lucrul. Anul 1977 a fost nefast pentru „Fiul poporului".

Chiar dacă în România nu au loc vaste proteste muncitoreşte după 1977, în ciuda unei încercări eşuate de creare a unui sindicat liber în 1979, violenţele izolate, sabotajele, scăderea productivităţii trădează deznădejdea acestei lumi muncitoreşti care începe să se îndoiască de „viitorul luminos". Dar nemulţumirea şi oboseala celor de jos scapă privirilor Conducătorului şi nu ajung la urechile sale.

În noiembrie 1987, în schimb, iată că un fel de „răscoală industrială" izbucneşte în vechiul oraş săsesc Braşov, în Transilvania. Nimic nu părea să anunţe că Braşovul şi locuitorii săi aveau să joace un astfel de rol. Cu o populaţie de 400 000 de locuitori, oraşul are încă un

procent de 20 % cetăţeni români de origine germană sau maghiară, care îl numesc, unii, Kronstadt, alţii, Brassó. Odinioară, avusese cinstea de a se numi Oraşul Stalin.

Braşov este unul dintre principalele centre industriale ale României. Două dintre cele mai mari uzine, Întreprinderea de Autocamioane „Steagul Roşu" din Braşov (IABv) – 22 000 de muncitori – şi Uzinele „Tractorul" – 25 000 de muncitori, se numără printre cele mai importante de acest tip din Europa. Tradiţia muncitorească a Braşovului este veche: „Steagul Roşu" este moştenitoarea firmei ROMLOC – locomotive şi vagoane – fondată în 1921. În timpul comunismului, aici se produceau vagoane, utilaje pentru industria siderurgică şi minieră, maşini-unelte şi rulmenţi. Treptat, începând din 1971, uzina se specializează în camioane, marca ROMAN sau DAC, construite sub licenţă MAN (RFG)...

Muncitorii de la „Steagul Roşu" sunt majoritatea tineri; jumătate dintre ei sunt utecişti, membrii ai Uniunii Tineretului Comunist. Două treimi din producţia uzinei sunt destinate exportului către toate ţările din CAER şi chiar din Occident. Muncitorii de la Braşov au conştiinţa că aparţin elitei clasei muncitoare.

Dincolo de clişeele propagandei, adevărul este că Braşovul, ca întreaga Românie, este cufundat în mizerie economică şi financiară. Un decret al Consiliului de Stat din 11 noiembrie 1987 înăspreşte şi mai mult condiţiile de existenţă. Consumul de energie electrică, termică şi de gaz este raţionalizat, cu efect retroactiv la 1 noiembrie, iar preţul creşte foarte mult. Încălzirea centrală în apartamente este limitată la 12°C; de fapt, din cauza proastei întreţineri a instalaţiilor, adesea temperaturile sunt şi mai scăzute. În cazul în care normele sunt depăşite, penalităţile, însemnând majorarea facturilor

sau întreruperea furnizării, sunt aspre. În România, care fusese multă vreme grânarul Europei, consumul de pâine este de 300 g pe zi de persoană.

Oficial, „Tractorul" şi „Steagul Roşu" îşi îndeplinesc planul de producţie: nu se poate imagina altceva. Totuşi, se anunţă concedieri – 2 500 la „Tractorul", 3 000 la „Steagul Roşu" – unde trebuie să se facă ore suplimentare, în noaptea de sâmbătă spre duminică, pentru a susţine ritmul, în ciuda livrărilor aleatorii de materiale şi piese. Având în vedere situaţia economică generală, cererea de camioane e în cădere liberă. Exporturile au scăzut la un nivel ridicol: de la treizeci la cincizeci de unităţi pe an. Pentru a nu mai vorbi de primele de export... Conducerea uzinei nu suferă prea mult de vitregia timpurilor: şi-a adjudecat prime excepţionale, de mărimea mai multor salarii de bază ale muncitorilor. Fetele de la contabilitate au spus-o şoptit în dreapta şi în stânga.

În prima săptămână din noiembrie 1987, în urma ameninţărilor de concediere, au loc proteste izolate în cele două uzine. Cu chiu, cu vai, lucrurile revin la normal, până când schimbul trei de la „Steagul Roşu" intră la lucru în noaptea de sâmbătă 14 spre duminică 15 noiembrie.

În Secţia 440 (matriţe), maiştrii distribuie fluturaşi de salariu, cu trei zile întârziere. Stupoare. Dintr-un misterios motiv „social", fiecare îşi vede salariul mult scăzut, cu cel puţin 50%. Unele reţineri – al căror calcul este pe cât de neinteligibil, pe atât de arbitrar, de pildă „pentru înfrumuseţarea oraşului" (*sic!*) – reduc plata lunară la un leu, doar cât să cumperi un ziar! Lucrul încetează imediat, în mod spontan, fără nici o înţelegere prealabilă. Muncitorii din Secţia 440, ca şi cei din alte

secții, îi caută pe șefi, pentru a primi explicații. La ora șapte sosește schimbul de duminică.

Conducerea uzinei nu dă decât răspunsuri vagi, absurde („uzina a consumat prea multă energie electrică"). Această atitudine disprețuitoare devine insuportabilă, tensiunea crește. În fața imposibilității de a dialoga, muncitorii iau cu asalt birourile uzinei, „palatul administrativ", așa cum le-au botezat. Sparg geamurile, aruncând în ele cu șuruburi, sparg panourile în care sunt proslăvite realizările industriale al uzinei „Steagul Roșu".

Foarte repede, revendicările devin politice. Este, de altfel, zi de alegeri. Atunci, de ce doleanțele lor să nu fie cunoscute la Comitetul Județean de Partid și la primărie? Dintre cei aproximativ patru mii de protestatari adunați în curtea uzinei, mulți ezită în fața unei situații neclare; între trei și patru sute se pun în mișcare.

Muncitorii înaintează încolonați, strigând: „Hoții!", „Dați-ne banii înapoi!", „Dați-ne duminicile înapoi!", „Nu ne mai mințiți!", „Vrem lumină și căldură!", „Mâncare pentru copii!", „Nu vrem pâine pe cartelă!". Și nu după mult timp, se va auzi: „Jos Ceaușescu!", „Jos comunismul!", „Jos tiranul!", „Jos dictatorul!". Ei îndrăznesc să strige: „Jos Epoca de Aur!", respingând, astfel, propaganda care așa se referă la timpurile blestemate ale Ceaușeștilor.

În fața spitalului județean, se intonează *Deșteaptă-te, române!*, imnul revoluționar compus și cântat pentru prima dată în timpul Revoluției de la 1848, chiar la Brașov. Casa autorului versurilor, poetul Andrei Mureșanu, se află în piața centrală a orașului. Corul e la început ezitant – oamenii nu-și amintesc bine cuvintele. Apoi, un stentor anonim intonează puternic vechiul imn, vocea sa este curată și frumoasă, antrenând întreaga mulțime...

Oamenii au ieşit la ferestre, familii întregi frumos îmbrăcate, venind de la biserică (*sic!*) sau de la secţiile de votare, se alătură mulţimii, aplaudând şi plângând de bucurie. Alţii clatină din cap: toate astea se vor sfârşi foarte repede şi foarte rău. Elevii şi studenţii se alătură muncitorilor. Majoritatea sunt tineri, de-abia ieşiţi din şcolile de ucenici. Un incredibil vânt de tinereţe, de speranţă, de libertate voioasă mătură bulevardele... „Tot Braşovul se revoltase, nu numai uzina noastră, îşi aminteşte Marius Nicolaescu, 24 de ani, pe atunci lăcătuş la «Steagul Roşu». Erau tineri, bătrâni, oameni despre care nu ne-am fi putut imagina că pot organiza o revoltă, oameni obişnuiţi. Eram doar oameni înfometaţi, izolaţi. În timpul regimului comunist, toată lumea era izolată."[3]

Nu se zăreşte nici o uniformă de miliţian: majoritatea au fost trimişi să supravegheze secţiile de votare din Braşov şi din comunele învecinate. Dar, din câteva maşini blindate, cu geamuri întunecate, sau postaţi pe trotuare, ca nişte gură-cască, nişte zbiri în civil de la miliţie şi securitate fotografiază şi filmează. Alţii, îmbrăcaţi în muncitori, s-au infiltrat în coloane: ei observă şi notează, conform obiceiului.

La început, în învălmăşeala generală, miliţia estimează la treizeci de mii numărul manifestanţilor. Cifră incredibilă: în momentul culminant al manifestaţiei, cel mult cinci mii se îndreptau spre sediul Comitetului Judeţean de Partid şi spre primărie. Manifestanţii descoperă acolo,

---

3. Dacă nu se face trimitere la altă sursă, mărturiile care urmează sunt extrase din lucrarea lui Marius Oprea şi Stejărel Olaru, *The Day We Won't Forget, 15 November 1987, Braşov*, Editura Polirom, Iaşi, 2003 (ed. rom. *Ziua care nu se uită, 15 noiembrie 1987, Braşov*, Editura Polirom, Iaşi, 2002).

pregătite pentru a sărbători o victorie electorală sigură, o mulțime de produse rare: pâine din belşug, salam de Sibiu, brânză de Scorniceşti – desigur cea mai bună, dat fiind că provenea din oraşul natal al Cârmaciului –, banane, portocale, un stoc de Pepsi-Cola sau doar de Brifcor, băutură gazoasă din portocale din perioada comunistă. Unii văd pentru prima dată ananas „de-a adevăratelea“. Aceste lucruri minunate sunt imediat confiscate şi împărțite mulțimii.

De la uimire, mulțimea trece la mânie şi pune stăpânire pe materialele din birouri: telefoane, maşini de scris şi de calcul, televizoare, scaune, mese, totul zboară pe ferestre. Este smuls un candelabru somptuos, iar furia se revarsă asupra steagurilor şi a oricărui însemn comunist: afişe de propagandă, pancarte... Portretul lui Ceauşescu este smuls de pe perete, aruncat pe jos şi ars, spre marea bucurie a tuturor. „Când am ajuns în centru, împreună cu un coleg, am aruncat portretul lui Ceauşescu de la balcon, povesteşte Marius Nicolaescu, care va fi condamnat la doi ani de domiciliu forțat pentru această faptă de curaj. Apoi am coborât ca să-i dăm foc. Puțini aveau o brichetă la vremea aceea. Toată lumea avea chibrituri de Brăila, care nu erau bune de nimic. Era frig şi nu era uşor să aprinzi acest tablou mare în ulei. Dar am reuşit.“

Ici şi acolo, la diferite etaje, se declanşează focare de incendiu... „Am dat foc... din cauza mizeriei. Eram epuizat. Lucram şapte zile din şapte, pentru nimic. Mă săturasem de mizerie“, îşi aminteşte Aurel Buceanu, sudor, atunci în vârstă de patruzeci şi şapte de ani.

Demnitarii, precum Dumitru Calancea, care încearcă să aplaneze lucrurile, sunt îmbrânciți, respinşi cu brutalitate. Primarul, rănit, în urma unei lovituri cu o lance

de steag, trebuie spitalizat. Un miliţian este prins, dezbrăcat complet, iar uniforma sa – simbol derizoriu al unui regim blestemat – sfâşiată.

Nu contează că urnele de la primărie au fost răsturnate şi buletinele de vot arse. Imperturbabile, urnele vor da verdictul aşteptat: alegerile au fost câştigate cu 99 %.

Între timp, Miliţia şi-a adunat trupele, dar s-a dat ordinul să nu se recurgă la forţă, să se urmărească manifestaţia, să se fotografieze, să se filmeze, să se noteze fără întrerupere. Se va recurge la represiune numai dacă manifestaţia devine violentă şi ameninţă Comitetul Judeţean de Partid şi primăria. Aprobarea de a utiliza forţa trebuie cerută la nivel central. Dar Cârmaciul doarme, iar ministrul de interne, Tudor Postelnicu, nu îndrăzneşte să-l trezească.

În cele din urmă, pompierii intervin ca să stingă incendiile şi să disperseze mulţimea cu jeturi de apă. Apare şi Miliţia, cu grenade lacrimogene şi bastoane. Fără arme de foc: unii rebeli ar putea să pună mâna pe ele, cu atât mai mult cu cât se încearcă fraternizarea cu miliţienii. În zadar. Mai ales că sosesc întăriri: detaşamente ale Unităţilor Speciale de Luptă Antiteroristă ale Securităţii – cetăţenii români nu ştiau până atunci că acestea există – înarmate până-n dinţi, dotate cu bastoane electrice, cu scuturi, puşti de asalt cu baioneta la ţeavă... La începutul după-amiezii, aceste forţe ocupă piaţa cu blindate şi îi alungă pe manifestanţi.

Totul se termină repede: miliţia controlează din nou situaţia, Securitatea blochează accesul în oraş. Gara este închisă. O ceaţă ca de plumb acoperă Braşovul. Circulă zvonuri potrivit cărora ar fi sute de răniţi, doi miliţieni ar fi fost masacraţi cu cioburi de sticlă. Nimic adevărat. Nimeni nu a murit. Specialiştii în dezinformare ai

Securității sunt pe poziții: populația trebuie înspăimântată, mişcarea trebuie discreditată, trebuie să se insiste pe caracterul său ticălos şi să se justifice dinainte viitoarea represiune.

Luni, cei care vin în oraş la muncă sunt trimişi acasă sau invitați ferm să nu spună nimic din ce au văzut.

Miliția face repede primele arestări, câteva zeci de persoane, mai ales acelea în care Securitatea a reperat lideri: trebuie, în primul rând, ca ei să fie despărțiți de ceilalți muncitori, pentru siguranță, dar şi pentru a-i destabiliza pe aceştia din urmă. Trimişii lui Ceauşescu insistă pentru a-i obliga pe lideri să recunoască existența unui complot al „elementelor fasciste de extremă dreaptă", comandat din străinătate. Prin aceasta, regimul îşi recunoaşte în acelaşi timp frica şi se intoxică cu propria frazeologie.

Începând cu 16 noiembrie, autoritățile procedează mai sistematic şi mai amplu: până la patru sute de persoane sunt anchetate pe baza fotografiilor, a declarațiilor informatorilor şi a listelor făcute de şefii de secții, de secretarii de partid şi de biroul de securitate din uzină. Se recurge la lanțuri. Suspecților li se pun lanțuri şi greutăți la picioare, „ca unor personaje din Victor Hugo", mai poate glumi unul dintre ei. Maşina de dezinformare lansează cifra de patru mii de arestări.

Pe de altă parte, autoritățile se grăbesc să şteargă orice urmă a evenimentului: fațadele înnegrite de flăcări sau murdărite cu sloganuri ostile sunt repede văruite. Din prudență, energia electrică nu mai este întreruptă. Aprovizionarea cu alimente se ameliorează, deşi într-un mod relativ şi provizoriu, pentru a da timp autorităților să redevină stăpâne pe situație. O nelinişte surdă se face însă simțită pe străzi: cordoane de miliție înconjoară instituțiile

publice şi uzina „Steagul Roşu". În timp ce toate oraşele din România sunt cufundate în întuneric, iluminatul public din Braşov rămâne în funcţiune toată noaptea. Orice persoană care ar tulbura ordinea publică poate fi astfel reperată imediat de blindatele sau patrulele care au înţesat oraşul, ducând în lesă câini poliţişti subalimentaţi, ca să muşte cu mai multă forţă.

Restul ţării nu cunoaşte aceste evenimente, despre care presa naţională nu suflă un cuvânt. În concluzie, nu s-a petrecut nimic la Braşov, dar totul este organizat pentru a preveni o nouă mişcare.

Audierile la faţa locului sunt adesea făcute de anchetatori străini de Braşov, fără teama că ar putea fi recunoscuţi şi fiindcă aceştia au mai puţine scrupule în a lovi cu asprime. Nu toţi cei anchetaţi sunt şi torturaţi, însă mai toţi au parte de lecţii moralizatoare („Sunteţi ruşinea Braşovului!"), dar şi de jigniri şi bătăi în toată regula. Cei vizaţi sunt legaţi de inele fixate în perete şi sunt bătuţi ore întregi, cu picioarele sau cu bastoanele. Aceştia încearcă să nege că au participat la manifestaţie, încearcă să evite să-şi denunţe camarazii. Dar fotografiile făcute de Miliţie şi de Securitate sunt dovezi de netăgăduit. Toţi înregistrează pierderi importante în greutate, aproximativ douăsprezece kilograme pe săptămână.

Aproximativ două sute de suspecţi sunt aduşi la Bucureşti pentru interogatorii mai amănunţite. Sunt urcaţi, în lanţuri, în cincizeci în dube concepute pentru a transporta doar câte cincisprezece persoane. Miliţienii îi lasă să creadă că vor fi discret împuşcaţi în pădure. Una dintre dube rămâne în pană; ocupanţii cred că le-a sunat ceasul.

Vor fi „doar" torturaţi. Cu sălbăticie. Prin tot felul de mijloace: lovituri de baston în diferite părţi ale corpului:

la cap („pentru că acolo se află intențiile rele al rebelilor"), în șale, în ficat, în sex, la mâini, la tălpi; unghii strânse cu ușa până ce țâșnește sângele... Unii deținuți sunt înfășurați în cearșafuri umede înainte de a fi bătuți, alții sunt lăsați complet dezbrăcați în frig... Unii sunt obligați să sară prin încăpere, de jur-împrejur, ca broasca, să stea într-un picior, să țină cu brațele întinse teancuri de cărți până nu mai pot: la cel mai mic semn de slăbiciune, dulăii mârâie și o avalanșă de lovituri de bâtă se abate asupra acestor nenorociți. Pentru unii dintre ei, violența fizică reprezintă o ușurare a torturilor psihologice, mai dure: privarea de somn, obligația de a asculta țipetele unor deținuți torturați într-o celulă vecină – uneori nu sunt decât înregistrări. În cea mai bună tradiție a represiunii comuniste, interogatoriile suspecților, cărora nu li se mai spune pe nume, ci au atribuit un număr, se petrec cel mai adesea noaptea. Alte tehnici sunt și mai originale: cel torturat trebuie să țină pe perete cu nasul un portret al lui Ceaușescu. Și ce bătaie urmează dacă se întâmplă ca tabloul să cadă!

Deținuții sunt închiși împreună cu condamnații de drept comun, de fapt turnători, cărora ei le fac uneori mărturisiri, în naivitatea lor de muncitori onești. Se întâmplă să cadă și în capcana metodei *good cop, bad cop*, fără să-și dea seama că ofițerul de treabă care le oferă țigări și îi compătimește nu este decât un complice al celuilalt, care îl lovește sălbatic. Sunt obligați să-și scrie de zece ori, de douăzeci de ori, până la șaizeci de ori depoziția. Chiar atunci când anchetatorii au obținut mărturisirile așteptate, o iau de la capăt, ca să se distreze.

La începutul interogatoriilor, agenții de securitate, conform consemnului, încearcă să obțină dovezi despre un complot urzit în străinătate. Treptat, trebuie să se

constate că „evenimentele“ au avut un caracter spontan. De aici înainte, nici un element politic nu mai trebuie să apară. Nu se mai vorbeşte de comunism, de Ceauşescu, nici de lozinci... Trebuie dovedite vandalismul, huliganismul pur şi simplu, cu referinţe precise la Codul penal. În această logică, Securitatea încetează să se mai ocupe de acest episod, lăsând locul Miliţiei. Mărturisirile smulse până acum nu mai convin; e nevoie de altele, depoziţiile trebuie refăcute. Uluiţi, cei care nu spărseseră nimic, ci „se mulţumiseră“ să strige „Jos Ceauşescu!“, sunt din nou bătuţi ca să mărturisească faptul că au spart candelabre.

În paralel, la Braşov, partidul organizează şedinţe de demascare şi de recâştigare a poziţiilor ideologice în cel mai pur stil stalinist: contestatarii sunt aspru criticaţi, la început pentru atitudinea lor antisocialistă. Partidul nu poate însă să admită că proastele condiţii de viaţă pot declanşa o mişcare anticomunistă. Trebuie să existe o corelaţie cu evoluţia interogatoriilor de la Bucureşti. Rebelii nu sunt decât nişte „huligani“, nişte „vagabonzi“, nişte „vandali“, „debili mintal“, „recidivişti“, „beţivi“... Drojdia societăţii, care a comis acte de banditism; ei sunt o ruşine pentru colectivitate. Se cer pedepsele cele mai severe, inclusiv pedeapsa capitală. Se fac excluderi pe capete din partid, din Uniunea Tineretului Comunist, chiar dacă, în repetate rânduri, participanţii la şedinţe refuză să voteze.

Pe 1 decembrie are loc o şedinţă extraordinară a reprezentanţilor muncitorilor de la „Steagul Roşu“. Se aprobă în unanimitate schimbarea conducerii şi începerea urmăririi judiciare „împotriva anumitor elemente“ aflate printre muncitori. Muncitorii care s-ar fi dedat la „acte străine societăţii noastre“ sau care ar fi provocat „dezordini“

„trebuie să fie deportați“ sau „pedepsiți prin aplicarea legii potrivit gravității actelor lor“. Conducerea este declarată vinovată pentru „limitarea ilegală a salariilor“ și „nerespectarea“ planului. O moțiune e trimisă în acest sens tovarășului Ceaușescu. Nu se face nici o aluzie la doleanțele muncitorilor, care îl asigură pe Cârmaci de voința lor de nestrămutat de a face eforturi sporite pentru realizarea planului de producție.

Procesul propriu-zis are loc pe 3 decembrie, la Brașov, cu ușile închise. Cei șaizeci și unu de acuzați (dintre care opt nu sunt de la „Steagul Roșu“) primesc pedepse aspre, deși mai blânde decât se așteptau: de la șase luni până la trei ani de domiciliu forțat sau de muncă silnică. Condamnații sunt dispersați și fixați în arest la domiciliu în diferite orașe din țară. Nu contează că această pedeapsă nu mai figurează în Codul penal. În plus, ei primesc un salariu foarte redus. Constantin Cocan, în vârstă de patruzeci și șapte de ani pe atunci, angajat într-o întreprindere de panificație și condamnat la doi ani de muncă silnică, nu primește decât două sute șaptezeci de lei, față de un salariu normal de o mie două sute. Ca majoritatea, el nu poate supraviețui decât datorită banilor și alimentelor trimise de familie.

Alți douăzeci și șapte de suspecți formează obiectul unor schimbări de domiciliu, ca măsuri administrative, fără o condamnare penală. Astfel, Iuliana Biro, treizeci de ani, metalurgistă la „Steagul Roșu“, povestește: „Nu am fost condamnată, doar dată afară și deportată. Am fost trimisă să lucrez la Ormeniș, la CAP, supravegheată în permanență de miliția locală. Adesea, eram urmărită de o Dacie albă. [...] Președinta de CAP Feneki Agatha și inginera Oncioiu Maria mi-au făcut viața un iad. Toți profitau de situația mea. Trebuia să port cizme de

cauciuc în toiul iernii, ca să curăţ instalaţiile de la staule. Când puneam problema salariului pentru munca depusă, tovarăşa Oncioiu Maria îmi răspundea în culmea furiei: «Ai vrut revoluţie. Ei bine, acum ai de-a face cu noi.» Trebuia să muncesc zece-douăsprezece ore pe zi pe nimic. Făceam orice. Păzeam vitele, curăţam staulele. Mă ocupam de vaci. Trebuia să fiu pe placul tuturor. Trebuia să curăţ toaletele, să le zugrăvesc birourile în timpul iernii. Acest tratament inuman nu se deosebea cu nimic de o condamnare."

Cei deportaţi în alte regiuni sunt supuşi unui tratament umilitor: izolare (cu atât mai mult cu cât ei sunt prezentaţi viitorilor tovarăşi de lucru drept informatori ai Securităţii), hărţuire, şedinţe de reeducare, convocări săptămânale la Securitate sau la Miliţie, supraveghere continuă, interdicţia de a vorbi cu cineva.

Cu toate acestea, majoritatea exilaţilor sfârşesc prin a fi acceptaţi cu generozitate de tovarăşii lor de muncă. Şi surpriză: uneori beneficiază de un tratament îngăduitor, aproape amical, al autorităţilor faţă de exilat. Unuia dintre ei i se propune chiar un angajament la Securitate, propunere pe care o refuză.

Soţiile şi cei apropiaţi sunt şi ei supravegheaţi strict. Miliţia face presiuni asupra soţiilor să-şi urmeze soţii la noul domiciliu sau să divorţeze. Pentru a li se forţa mâna, li se spune că soţii lor şi-au găsit amante acolo unde se află. Şi soţilor li se spune acelaşi lucru despre soţii. Meschinăria se adaugă tratamentului odios: procurarea unei simple butelii de aragaz poate fi obiectul de şantaj pentru intentarea divorţului. Majoritatea soţiilor refuză, iar unii exilaţi, cu ajutorul unor complici, revin clandestin pentru scurte vizite la Braşov. Copiii celor mutaţi în alte oraşe sunt hărţuiţi la şcoală, supravegheaţi îndeaproape.

Pe 26 ianuarie 1988 este promulgat un decret de amnistie. Acesta prevede că persoanele condamnate la mai puțin de cinci ani vor fi grațiate. Bucuria celor strămutați face vâlvă: invocând informații din surse autorizate, Securitatea îi informează că aceste dispoziții nu se referă la ei, deoarece ei formează „o categorie specială".

După efectuarea condamnării, aproape toți se întorc la Brașov. Ultimii vor fi eliberați *de facto* cu ocazia revoluției din 1989. Detaliu ciudat: securistul însărcinat cu supravegherea unui deportat care trebuia să fie eliberat la începutul lui decembrie 1989 îl sfătuiește pe acesta să-și amâne cu câteva zile întoarcerea la Brașov „pentru că în curând se vor petrece niște lucruri".

Duritatea represiunii nu a reușit să anihileze toate protestele, nici la Brașov și nici în altă parte în țară. Sub rezerva că informația trebuie confirmată, o sursă maghiară de atunci relatează că ceferiștii din Brașov ar fi amenințat cu încetarea lucrului dacă cei arestați nu sunt eliberați înainte de o anumită dată. Acest ultimatum, dacă a existat, nu pare să fi avut vreun efect. În schimb, sigur este că s-a organizat „mitingul" de solidaritate al studenților de la Facultatea de Silvicultură și Exploatare Forestieră din Brașov, pe 22 noiembrie 1987. La început, un singur student, Cătălin Bia, cu o simplă pancartă de carton, căruia i se alătură alți doi, Lucian Silaghi și Horia Șerban, apoi câteva mici grupuri de colegi. „Noi trei, povestește Lucian Silaghi, am fost duși la sediul Miliției și interogați. Nu am fost bătuți, dar auzeam din încăperile alăturate gemete și țipete. Cred că erau muncitori de la «Steagul Roșu». Seara, am dormit la secție. A doua zi, am fost duși la facultate, la ședința senatului universitar, care ne-a dat afară din facultate." Ceilalți studenți au fost

repede împrăştiaţi de forţele speciale ale Securităţii, „sosite în cinci minute, cu şapte maşini ARO".

S-au semnalat mişcări de solidaritate şi la Sibiu, Brăila şi chiar o anumită tensiune la Universitatea din Bucureşti. Manifestaţii studenţeşti au loc la Timişoara, pe 2 şi 3 decembrie, când se strigă: „Trăiască Braşovul!", „Pâine şi carne!", „Jos Ceauşescu!". La Braşov mai au loc greve, pe 4 decembrie, prin care se cere oprirea urmăririlor judiciare şi eliberarea muncitorilor arestaţi. La jumătatea lui decembrie, câteva muncitoare de la uzina „6 Martie", care oficial fabrică biciclete, dar, în realitate, fabrică mine antitanc, anunţă prin telefon că la gara din Braşov ar fi plasat o bombă pe care o vor declanşa dacă revendicările nu erau satisfăcute!

De la Paris, unde se află în exil, disidentul Mihai Botez[4] face o declaraţie, reluată de Radio Europa Liberă. El afirmă că astfel de evenimente erau de aşteptat, ele marcând divorţul dintre guvernanţi şi guvernaţi, „refuzul strategiilor politice şi economice ale puterii". El consideră că aceste evenimente constituie un „sever avertisment din partea clasei muncitoare". După părerea sa, represiunea este cea mai proastă soluţie şi face apel la putere care trebuie „să asculte mesajul disperat" care îi este adresat. Intervenţia lui Botez rămâne fără ecou. Dar opinia internaţională deschide mai bine ochii asupra sistemului Ceauşescu.

Silviu Brucan[5], vechi activist, opozant al lui Ceauşescu, invită liniştit la el doi ziarişti occidentali, corespondenţi ai BBC şi ai agenţiei United Press International, şi le transmite pentru confraţii lor aflaţi în serviciu la

---

4. Mihai Botez, vezi capitolul 3.
5. Silviu Brucan, vezi capitolul 4.

Bucureşti o declaraţie potrivit căreia „o perioadă de criză a început în relaţiile dintre Partidul Comunist Român şi clasa muncitoare. [...] Paharul lipsurilor s-a umplut. [...] Opinia publică mondială este o formidabilă forţă pentru apărarea drepturilor omului. Represiunea poate conduce la o izolare totală nu numai din partea ţărilor occidentale, dar şi din partea ţărilor estice. [...] Partidul trebuie să facă un efort sincer pentru a face faţă doleanţelor populaţiei“. Brucan susţine că exprimă „majoritatea zdrobitoare a partidului. [...] Clasa muncitoare nu mai acceptă să fie tratată ca un servitor supus. Recentul decret asupra energiei electrice cere muncitorilor să se sinucidă prin frig în propriile case“.

A doua zi, ascultătorii secţiilor române de la Radio Europa Liberă, BBC World Service şi Vocea Americii aud pentru prima dată un usturător avertisment din partea unui înalt responsabil din partidul neaservit Conducătorului.

Tăcerea presei româneşti nu înseamnă că puterea nu este neliniştită. O şedinţă a Comitetului Politic Executiv este convocată vineri 20 noiembrie, în prezenţa prim-secretarilor de judeţ, în timp ce Conferinţa Naţională a partidului, prevăzută pentru 7–9 decembrie 1987, este amânată pentru 14 decembrie, cu scopul de a fi „mai bine pregătită“, potrivit agenţiei oficiale Agerpres.

Cu toate acestea, Ceauşescu doreşte să arate că statul funcţionează normal. Se duce în Egipt pe 22 noiembrie. Semnează un acord comercial bilateral şi, în numele ţării sale, sărăcită total, acordă un credit substanţial Egiptului, în condiţiile în care Polonia a trebuit să ceară reeşalonarea datoriei sale faţă de Occident. În schimb, refuză să meargă la Berlin, pentru o reuniune a ţărilor din blocul estic, în urma semnării la Washington, pe

8 decembrie, de către Ronald Reagan şi Mihail Gorbaciov a tratatului de distrugere a rachetelor cu rază medie de acţiune staţionate în Europa.

Celelalte ţări din blocul comunist sunt şi ele preocupate de evenimentele de la Braşov: găsim ecouri în arhivele STASI din Germania de Est, care urmărise îndeaproape evenimentele. Un val de greve avusese loc în Iugoslavia, în luna martie, cu revendicări economice, dar şi politice. De asemenea, în luna mai, în Polonia; papa Ioan Paul al II-lea fusese acolo în iunie, iar vice-preşedintele George H. W. Bush, în septembrie. În luna martie, la Budapesta, avuseseră loc manifestaţii cu ocazia aniversării Revoluţiei din 1848. Pe 18 noiembrie, la Riga, avuseseră loc manifestaţii pentru a comemora proclamarea independenţei Letoniei, desprinsă provizoriu din URSS în 1918.

Un an mai târziu, Ceauşescu face o vizită-fulger la uzina „Steagul Roşu" şi ţine să viziteze Secţia 440, de unde pornise totul. Ştie că elementele susceptibile să tulbure momentul festiv au fost cu grijă înlăturate şi că, oricum, muncitorii cărora se adresează sunt membri de partid, purtând salopete noi, cu emblema uzinei? Nu ştie că în grupul din faţa lui se află din greşeală un fost muncitor din Secţia 440, mutat din oficiu într-o altă uzină care a trimis falşi muncitori la „Steagul Roşu". Cei care se fac vinovaţi de această gafă vor fi aspru pedepsiţi. Oricum, Conducătorul nu se sfiieşte să-şi înceapă discursul cu un răsunător. „Dragi tovarăşi constructori de camioane!" Ceea ce ar fi stârnit cel puţin râsul adevăraţilor constructori de camioane, închişi în ateliere, departe de circuitul oficial...

În 2002, uzina, devenită societatea pe acţiuni Roman SA, este privatizată. Vânzarea ameninţă să antreneze concedierea a trei mii de angajaţi. Muncitorii defilează

din nou. De această dată, ei poartă portrete ale lui Ceaușescu, „creator de locuri de muncă", și strigă: „Cu Ceaușescu aveam de lucru. Cu Năstase [prim-ministrul de atunci] suferim! Rușine!"

La postul Europa Liberă, în presa italiană, analiștii văd, din 1987, premisele sfârșitului regimului, odată cu revolta de la Brașov... Puterea stinsese vâlvătaia, cu destulă abilitate, toată forța statului nu a putut însă înăbuși scânteile care se răspândiseră ici și colo în toată țara. Securitatea nu a putut menține un embargo complet asupra informației. Puterea nu a uitat nimic și nici nu a reținut nimic. Este fără îndoială ceva putred în regatul Geniului din Carpați.

Silviu Brucan, teoretic strict supravegheat, nu ar fi putut răspândi în străinătate și, via străinătate, în România, virulenta sa scrisoare adresată lui Ceaușescu fără ajutorul unor mici complicități din aparatul de partid și din Securitate.

Și dacă Securitatea începe să trădeze, aceasta ar putea să însemne într-adevăr începutul sfârșitului!

Capitolul 3

1987–1989: Washingtonul se amestecă în epoca post-Ceauşescu

Tonul Washingtonului faţă de România lui Ceauşescu se schimbă vizibil în 1988. Pe de o parte, administraţia americană se apropie de Gorbaciov; pe de alta, îl condamnă pe Ceauşescu. Ca şi cum Statele Unite ar fi descoperit în Moscova un interlocutor valabil pentru un nou dialog, în timp ce cu Bucureştiul conversaţia era imposibilă.

Lucrurile nu sunt atât de simple. În realitate, foarte bine informat de CIA, care urmăreşte de mulţi ani slăbirea URSS, preşedintele George H.W. Bush îşi dă seama că nevoia unei pauze, rezultată din urgenţa restructurării decise de Gorbaciov şi de adepţii săi, oferea o ocazie. A sosit momentul să se ia act de această nevoie pentru a obţine maximum, menţinând, în acelaşi timp, o linie de destindere. Administraţia Reagan, apoi preşedinţia Bush au acţionat într-un mod foarte abil: se reiau discuţiile bilaterale cu Moscova asupra controlului cursei înarmărilor. Dar, simultan, CIA şi agenţii de influenţă americani operează în secret în Est. Washingtonul foloseşte în propriul interes perestroika, înţeleasă ca o recunoaştere a slăbirii URSS. Se trage concluzia că URSS poate fi învinsă. Cât despre Ceauşescu, este cu totul anatemizat. În privinţa acestei condamnări, Gorbaciov şi Bush sunt de acord.

Tonul este dat pe 20 octombrie 1988. Secretarul de stat adjunct american, John Whitehead, ia poziție față de proiectul de modernizare lansat de Ceaușescu, „sistematizarea“, adică distrugerea satelor și a locuințelor tradiționale, pentru a le înlocui cu blocuri de un confort minimalist, prost construite, cu o arhitectură hidoasă. Ca autentic socialist de factură stalinistă, Ceaușescu nu suportă urmele unei lumi țărănești înapoiate, pe care visează să o facă să dispară. Whitehead afirmă că a văzut cu ochii săi sate distruse și este indignat. Agenția France Presse și Reuters preiau știrea: „Pentru prima oară, un înalt responsabil occidental precizează că a vizitat personal sate distruse în cadrul programului de «modernizare rurală» din România, care prevede demolarea a aproximativ șapte mii de sate și deplasarea populației în «centre agro-industriale».“

Whitehead nu a vorbit la Washington, ci la Budapesta; alegerea nu este întâmplătoare. Responsabilul american va ataca inițiativele lui Ceaușescu aflându-se în Ungaria, care evolua deja spre un comunism reformator. Declarațiile sale sunt publicate într-un cotidian maghiar! El a văzut „sate distruse ai căror locuitori au fost obligați să se mute în alte imobile“. „Consider – adaugă el – că este o violare deosebit de gravă a drepturilor omului să ceri unor oameni să-și părăsească locuințele și să-i pui să asiste la distrugerea propriilor case.“

La Budapesta, ambasadorul Statelor Unite, Mark Palmer, desfășoară o activitate interesantă. El se ocupă deja de schimbul de cadre din interiorul nomenclaturii, cu scopul de a forma elitele conducătoare postcomuniste. În 1988, inaugurează, cu sprijinul lui George Soros, al Fundației Ford și al USIA (United States Information Agency), International Management Center, având drept

scop elaborarea modalităţilor tranziţiei economice. Acest institut este prima *business school* din blocul comunist. Funcţionarea sa, coordonată de Palmer, este corelată cu evoluţia tovarăşilor maghiari, angajaţi în perestroika. Deja unele manifestaţii publice sunt autorizate la Budapesta. În toamna anului 1988, atmosfera freamătă de speranţă. Prezenţa lui Whitehead şi declaraţiile sale care-l condamnă pe Nicolae Ceauşescu demonstrează clar poziţia Washingtonului: susţinerea procesului declanşat de Gorbaciov, care va merge în sensul unei inevitabile emancipări. Totuşi, Washingtonul consideră că, foarte probabil, Gorbaciov nu va avea mijloacele de a-l duce la capăt.

Este adevărat că în Ungaria situaţia este inedită. Budapesta devine locul de refugiu al cetăţenilor români maltrataţi în propria ţară. Mii de cetăţeni români aparţinând minorităţii maghiare fug din România, refugiindu-se la Budapesta. De acolo, lansează acuzaţii la adresa derivelor regimului Ceauşescu, care apar pe prima pagină a ziarelor din Ungaria, reluate imediat de presa occidentală.

Whitehead anunţă că Statele Unite vor examina, împreună cu Înaltul Comisariat al Naţiunilor Unite pentru Refugiaţi, problema celor aproximativ şaptesprezece mii de români refugiaţi în acel moment în Ungaria. El acuză regimul de la Bucureşti că îi oprimă pe cetăţenii de origine maghiară şi enumeră alte exemple de încălcări ale drepturilor omului: menţinerea în închisoare a deţinuţilor politici, interzicerea cultelor religioase, absenţa presei libere şi suprimarea dreptului de a manifesta. Demersul lui Whitehead vizează deci să mobilizeze, prin intermediul Naţiunilor Unite, comunitatea internaţională şi să izoleze Bucureştiul.

În timpul războiului rece, germanii din est încercau, riscându-şi viaţa, să fugă în vest, în Germania Federală. Contextul s-a schimbat considerabil. Aiuritor: s-a mai văzut vreodată ca cetăţeni dintr-o ţară din blocul sovietic să caute refugiu tot într-o ţară din acest bloc?

Semnalul lansat de american este preluat şi transmis mai departe. Cotidianul francez *Le Monde* preia informaţia în numărul din 23 octombrie 1988. Pe 2 noiembrie, directorul general UNESCO, Frederico Mayor, propune să trimită o misiune de experţi în România pentru a studia consecinţele planului de sistematizare... Ceauşescu se apără. La sfârşitul lui noiembrie, în faţa Comitetului Central al Partidului, dezminte faptul că ar avea intenţia să distrugă satele populate de minoritatea maghiară. Chestiunea naţionalităţilor este reglată, afirmă el. În viitor, susţine el, nu va fi în ţară decât un popor omogen, format din cetăţeni egali; important este să se reducă diferenţa dintre zonele dezvoltate şi locurile rămase în urmă şi insalubre. Oricare ar fi argumentele avansate de guvernul român, campania împotriva sistematizării era declanşată. Pornise de la conjunctura în care Departamentul de Stat american susţine reformismul ungar împotriva iniţiativelor româneşti.

Mai multe curente ideologice, mai multe mişcări se reunesc în această campanie de mobilizare occidentală. Amintirile legate de manifestaţiile pentru respectarea drepturilor omului din perioada conferinţei de la Helsinki din 1975 sunt încă prezente. Pe această tramă de anticomunism umanist, în numele respectului datorat libertăţilor fundamentale, în 1988 se grefează un curent nou care se sprijină pe voinţa lui Gorbaciov de a reforma comunismul. În 1977, scriitorul român Paul Goma se inspirase din exemplul dramaturgului disident Václav Havel care

îi scrisese secretarului partidului comunist cehoslovac, Gustáv Husák. Paul Goma îi adresase atunci lui Ceauşescu o scrisoare deschisă prin care îi cerea să respecte drepturile omului, în conformitate cu prevederile acordului de la Helsinki. În acel moment, Departamentul de Stat nu reacţionase. Nici un punct de sprijin pentru Goma, care, fugind de hărţuirea Securităţii, este nevoit să se exileze la Paris cu soţia şi fiul său.

Pentru un Goma, ca şi pentru un Havel, nici un fel de ajustare a sistemului totalitar comunist nu era posibilă. În 1988, în schimb, Gorbaciov deschide pentru o scurtă perioadă chestiunea reformei comunismului. Preşedintele Bush nu a luat în serios această reformă a ideologiei sistemului comunist, dar a înţeles că sfârşitul acestuia s-ar putea produce în etape şi că iniţiativele lui Gorbaciov creau o breşă, ofereau o ocazie de care se putea profita pentru a slăbi şi mai mult adversarul. Administraţia Bush a ştiut să se plaseze pe propriul teren al Moscovei.

Bush, care luase parte la sărbătoarea zilei de 14 iulie la Paris, se duce deci la Varşovia şi la Gdansk, oraşul şantierelor navale, leagănul mişcării sindicale libere, în jurul lui Lech Wałęsa, liderul opoziţiei muncitoreşti poloneze. Câteva zile mai târziu, preşedintele american va fi la Budapesta. În decembrie are o întâlnire cu uşile închise, la Malta, cu Gorbaciov, când Zidul Berlinului căzuse deja! Un Gorbaciov epuizat, contestat în ţara sa de către conservatori. Bush îi supune atenţiei liste nesfârşite de cazuri de încălcare a drepturilor omului în URSS.

În acest context, anumiţi disidenţi din anii 1987–1988 sau unele cadre româneşti nedisidente, dar care îl critică pe Ceauşescu din umbră – precum Ioan Mircea Paşcu, viitor ministru al apărării după 1989, foarte apropiat de Ion Iliescu –, primesc invitaţii, burse şi beneficiază de sejururi la New York şi la Washington în institutele de

cercetare care se ocupă de Europa de Est. Mircea Paşcu va fi astfel *resident fellow* la Institutul pentru Studii de Securitate Est–Vest de la New York, în 1988–1989. Institutul a fost înfiinţat în 1980, iar preşedintele Bush tatăl apreciază foarte mult această instituţie pentru „ideile sale originale şi consecinţele practice".

La prestigiosul Kennan Institute la Washington se întâlnesc în cadrul seminarelor experţi din URSS şi din celelalte ţări din Europa de Est. În 1988–1989, evoluţia situaţiei din URSS şi din republicile sovietice stârneşte un mare interes: Mihail Gorbaciov este apreciat şi perceput ca un om care doreşte sincer pacea.

În februarie 1988, autoarea acestor rânduri, ea însăşi invitată pentru o lună la Kennan Institute, îl întâlneşte pe Mihai Botez, prezent acolo ca bursier. Această întâlnire nu este deloc surprinzătoare. Botez, matematician şi sociolog, opozant al lui Ceauşescu, a profitat de sprijinul Ligii Franceze pentru Apărea Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului pentru a-şi părăsi ţara şi a lua drumul Parisului: lipsit de laboratorul său de cercetări la Bucureşti, fusese obligat să se deplaseze la Tulcea. Exilat într-o regiune săracă, fusese despărţit de familie şi prieteni, supus hărţuirii Securităţii, care excela în a face presiuni prin ameninţări telefonice.

La Paris, Mihai Botez a reuşit să stabilească unele contacte, dar nimic precis nu i se propune. În schimb, Departamentul de Stat şi serviciile americane îl reperează. Botez vorbise la Radio Europa Liberă şi publicase interviuri într-o revistă care îi susţinea pe disidenţii din Est, *Uncaptive Minds*...[6] Se ocupase mult în publicaţiile sale de relaţiile dintre ţara sa şi Statele Unite.

---

6. „Romania: Stalinism in One Country. An Interview with Mihai Botez", în *Uncaptive Minds*, July–August, 1988.

Ajunge astfel la Kennan Institute, pentru a participa la seminare, toate având ca subiect principal reformele din URSS şi consecinţele lor. Nu i se cere să ţină o conferinţă: a vorbi despre România lui Ceauşescu nu mai este de actualitate. Ca şi cum cazul Ceauşescu ar fi fost deja clasat. Ca şi cum această pagină ar fi fost întoarsă. Dar Ceauşescu este încă la putere, temut şi de temut...

Mihai Botez este neliniştit, susţine că e urmărit şi se teme pentru viitorul său şi şansele sale de supravieţuire. Spune lucruri ciudate: se teme să nu ajungă ţinta unor săgeţi otrăvite...

Neliniştea savantului se explică. Născut în 1940, Mihai Botez a fost un privilegiat al regimului, un tânăr comunist cu o carieră strălucită, un cadru care a cunoscut succesul până în momentul în care, ca şi alţii ca el, la începutul anilor 1970, a început să-şi pună întrebări asupra erorilor economice şi socio-economice ale regimului Ceauşescu, care împiedică sistemul să funcţioneze. Botez cunoaşte bine regimul pe care îndrăzneşte să-l analizeze şi să-l conteste. Cumnatul său, Sergiu Celac, este un apropiat al lui Ceauşescu, fiind şi traducătorul său oficial. Botez ştie de ce sunt capabili oamenii lui Ceauşescu. Prietenul său, Vlad Georgescu, directorul secţiei române la Radio Europa Liberă de la München, moare în 1988 de un cancer fulgerător: circulă zvonul eliminării sale prin iradiere.

La Washington, o parte dintre exilaţii români veniţi în Statele Unite la începutul războiului rece îl evită pe Mihai Botez, neavând încredere în el. Doar vine din lumea comunistă. Nu ar putea fi un agent? Un agent dublu. Zvonurile nu mai contenesc. Este foarte izolat.

Pe de altă parte, acest opozant ameninţat este susţinut: de la Kennan Institute, va fi invitat la Universitatea

Stanford... Imediat după evenimentele din decembrie 1989, semnificația acestor invitații americane devine evidentă: Mihai Botez este numit de către preşedintele Iliescu ambasador ONU al României la New York, apoi ambasador al României la Washington.

Legăturile dintre diplomația americană de culise şi regimul din România postceauşistă, cvasi „gorbaciovian", sunt foarte strânse. Cariera lui Mihai Botez se încheie cu moartea sa prematură în iulie 1995. În cazul său, Statele Unite nu mizaseră pe un intelectual al disidenței din anii 1970, ci pe un fost cadru al partidului, care înțelesese mecanismele şi deficiențele sistemului comunist, sortit eşecului. Într-o lucrare scrisă în Statele Unite şi publicată numai în România, în 1992, *Românii despre ei înşişi*[7], Botez se va exprima cu multă luciditate în legătură cu alienarea colectivă, minciuna comunistă şi corupția pe care aceasta o generează.

Destinul singular al lui Mihai Botez este revelator pentru evoluția atitudinii elitelor comuniste față de regimul Ceauşescu, pentru legăturile şi tensiunile dintre grupurile de exilați români din Occident, pentru modul de funcționare a Departamentului de Stat, care lucrează cu răbdare şi pe termen lung, pentru a fi în măsură să exercite o influență asupra viitoarelor guverne ale tranziției. Manevre care se desfăşoară în arierplan, în umbră şi într-o atmosferă de secret şi de incertitudine uneori foarte apăsătoare.

În februarie 1988, în timpul iernii înghețate de la Washington, opozantul Mihai Botez era pesimist, înfricoşat. Totul era posibil şi, în acelaşi timp, nimic nu era sigur.

---

7. Mihai Botez, *Românii despre ei înşişi. O cercetare de comunismologie prospectivă*, Editura Litera, Bucureşti, 1992.

Capitolul 4

Martie 1989: Activişti cu state vechi complotează împotriva lui Ceauşescu

Washingtonul se implică şi începe să contacteze, să formeze echipe de rezervă pentru epoca de după Ceauşescu. URSS îşi manifestă dezacordul faţă de bătrânul stalinist. Se înmulţesc semnele unei noi forme de opoziţie, pornită din sânul Partidului Comunist Român. Decorul pare totuşi să reziste, în ciuda scârţâielilor. Cuplul Ceauşescu se comportă ca şi cum nimic nu s-ar fi schimbat. Desigur, Nicolae şi Elena îmbătrânesc, iar retuşurile portretelor oficiale, mai ales în culori, sunt flagrante. Tonul rozaliu al obrajilor, părul negru al Conducătorului care a trecut de şaptezeci de ani, ovalul pur al figurii soţiei sale, cu un an mai în vârstă decât el, nu par a-i şoca pe români, care s-au obişnuit cu aceste mascarade.

Cuplul a încremenit acolo ca pentru veşnicie. Se gândesc Elena şi Nicolae la viitor? Pentru el, viitorul se întruchipează în colosala operă arhitecturală întreprinsă la Bucureşti. Pentru ea, fiul său Nicu trebuia să asigure succesiunea. Cu siguranţă, ea se vedea într-o zi ca un fel de regină-mamă, alături de fiul ei iubit.

În primăvara şi vara lui 1989, Ceauşescu, Elena şi anturajul lor parcurg ţara în lung şi în lat: cântece de pionieri pentru bătrânul Conducător, buchete de flori şi poezii pentru Elena, mereu şi mereu. Se face mobilizarea

pentru cel de-al XIV-lea Congres al Partidului care va avea loc în noiembrie la Bucureşti.

În capitală domneşte ordinea. Oraşul este curat, curăţat de echipe de femei fără vârstă care mătură şi stropesc, un oraş ce pare resemnat. Nu se văd cerşetori, copii ai străzii, câini vagabonzi, nici ziare străine, nu sunt scandaluri, crime în paginile presei oficiale. Un univers aseptizat care trăieşte cu încetinitorul. Cine să-şi facă griji pentru soarta unui Mihai Botez, aflat în Statele Unite?

La Paris, programul de celebrări şi publicaţii prilejuit de bicentenarul Revoluţiei Franceze este în toi. Când, spre marea surpriză a câtorva exilaţi, analişti şi observatori de la Radio Europa Liberă de la München, de la Vocea Americii de la Washington şi BBC de la Londra, apare un document surprinzător: o scrisoare, adresată lui Ceauşescu, semnată de şase venerabile personalităţi ale lumii comuniste româneşti. Această scrisoare de avertisment este difuzată la data de 11 martie de către celebrul reporter de la BBC, Misha Glenny, un bun cunoscător al Balcanilor. Aşa cum scrie unul dintre autorii misivei, sunat de la Londra de Misha Glenny, care are grijă să-i autentifice pe semnatari, „erau *big news*!". Această scrisoare, numită „Scrisoarea celor şase", frizează rocambolescul şi demonstrează interesul conjugat al serviciilor din Vest şi din Est pentru România. În afară de asta, ea pune în lumină faptul că o fracţiune a aparatului de partid şi a Securităţii îl abandona deja pe Ceauşescu, cu mai bine de şase luni înainte de eliminarea sa.

Este vorba într-adevăr de o scrisoare adresată – prin intermediul circuitelor de informaţii occidentale – şefului statului român. Formula fusese iniţiată în 1977 de către Václav Havel care adresase o scrisoare deschisă lui

Gustáv Husák, pe atunci în fruntea Partidului Comunist Cehoslovac. Procedeul fusese reluat în acelaşi an în România de către Paul Goma. Havel şi Goma denunţau, şi unul, şi celălalt, încălcarea drepturilor omului şi nerespectarea acordurilor Conferinţei de la Helsinki, din 1975. La acea conferinţă, occidentalii şi sovieticii căzuseră de acord asupra unei liste cu drepturile fundamentale ce nu trebuie încălcate.

După mai bine de zece ani, „Scrisoarea celor şase" se plasează într-un alt registru. Scrisoarea face apel la un tip de umanism la care Gorbaciov putea subscrie. Textul din martie 1989 este precis în revendicările sale şi foarte clar ameninţătoare la adresa şefului statului. O frază frapantă a circulat: „Aţi început să transformaţi geografia satelor, dar nu veţi putea transporta România în Africa." Imaginea unei Românii naufragiate în subdezvoltare, alunecând de pe malurile Dunării spre continentul african, trebuie să-l fi înfuriat la culme pe şeful statului român.

Scrisoarea începe prin a aminti ordinea stabilită prin conferinţa de la Helsinki, în 1975. Se trece apoi la denunţarea unor sectoare întregi ale politicii Partidului Comunist Român – economie, politica agricolă, asimilarea minorităţilor naţionale prin constrângere – revenind apoi la degradarea imaginii internaţionale a României. Ceauşescu a licitat mult registrul naţionalist: în 1988, patrioţii nu mai pot suporta să să-şi vadă ţara ridiculizată.

Semnatarii scrisorii nu sunt nişte exilaţi care să fi pierdut contactul cu ţara sau, cel puţin, cu baza populaţiei; nu sunt nişte intelectuali implicaţi în lupta împotriva cenzurii; obiectivele lor sunt pragmatice. Ar putea fi nişte admiratori ai reformei lui Gorbaciov? Poate. Dar

ei nu fac o referire explicită la un model exterior. Gorbaciov nu este numit în scrisoare.

Şase semnatari ale căror biografii vor mobiliza imediat interesul analiştilor străini. Printre aceştia, câteva nume care nu sunt necunoscute.

Mai întâi Silviu Brucan, foarte apropiat, aşa cum consemnează în memoriile sale, de secretarul general al partidului din perioada 1945–1965, Gheorghe Gheorghiu-Dej. A fost de asemenea redactor la ziarul partidului, *Scânteia*, de la înfiinţarea sa, în 1944, multă vreme ambasadorul României la sediul ONU de la New York, apoi la Washington, unde s-a împrietenit cu Anatoli Dobrînin, ambasadorul Uniunii Sovietice. Unii membri ai familiei sale, stabiliţi în Franţa de la începutul regimului comunist în România, îşi amintesc că Brucan fusese foarte marcat de experienţa sa americană, că era foarte impresionat de eficacitatea economică şi ştiinţifică a Statelor Unite. Brucan păstrase contacte la Washington.

Apoi, Constantin Pârvulescu, veteran al partidului, cunoscut pentru a se fi opus cu multă îndrăzneală lui Ceauşescu în timpul celui de al XII-lea Congres al partidului în 1979. Membru fondator al partidului, bucurându-se de un imens prestigiu – a fost prim-secretar al partidului între aprilie şi noiembrie 1944 –, se ridicase şi, cu o voce puternică, îndrăznise să protesteze împotriva cultului personalităţii închinat lui Ceauşescu. Fusese evacuat de la congres şi i se confiscase locuinţa de serviciu. Prea mare îndrăzneala!

Au mai semnat Gheorghe Apostol, fost membru al Biroului Politic şi preşedinte al sindicatelor, Alexandru Bârlădeanu, fost membru al Biroului Politic, Corneliu Mănescu, diplomat, fost ministru de externe şi ambasador în Franţa, care va fi deputat al Frontului Salvării Naţionale

în prima legislatură de după 1989, şi Grigore Răceanu, veteran al partidului. Acesta din urmă era socrul lui Mircea Răceanu, fost secretar I de ambasadă la Washington, apoi, din 1982 până în 1989, responsabil al Sectorului America, la Ministerul Român de Externe, care a fost acuzat de spionaj în favoarea Statelor Unite (a obţinut cetăţenia americană în 1992).

Vârsta semnatarilor şi longevitatea strălucitelor lor cariere din perioada în care comunismul românesc se instala şi se consolida reţin atenţia. Douăzeci de ani mai târziu, Michael Shafir, politolog, fost şef de secţie la Radio Europa Liberă, apreciază greutatea specifică a fiecărui semnatar. „Într-o anumită măsură, spune Shafir, am fost puţin surprins, pentru că era *prima mişcare colectivă* de disidenţă emanând din sânul partidului. Trebuie să clarific aici două aspecte conexe: am insistat în lucrările mele [...] asupra necesităţii unei disidenţe în sânul partidului pentru lansarea unei mişcări de reformă, oricare ar fi fost ea, în Europa de Est. De câte ori nu am scris că lipsa unei veritabile tradiţii marxiste împiedicase apariţia unei astfel de mişcări în România, factor la care adăugam alte câteva elemente de cultură politică.“[8]

Michael Shafir subliniază faptul că în România nu exista o cultură politică marxistă, dat fiind că Partidul Comunist Român fusese interzis din 1924. Conducătorii comunişti români, fie că proveneau de la Moscova, din Internaţionala comunistă sau din interior, nu au lăsat o reflecţie teoretică. Absenţa reflecţiei originale contrastează cu bogăţia dezbaterilor marxiste şi populiste ale stângii româneşti la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX.

---

8. Conversaţie cu autoarea, Paris, februarie 2009.

Revenind la semnatarii „Scrisorii celor şase“, Shafir continuă: „Mai trebuie să clarific faptul că prin «disidenţă» (pentru a o deosebi de «opoziţie»), înţeleg tocmai deziluzia faţă de sistem, manifestată din interiorul sistemului şi faptul că, pentru a fi luaţi în seamă, disidenţii trebuie să fie pregătiţi să fie identificaţi, adică nemulţumirea lor trebuie să fie făcută publică. Dar nu am fost surprins de identitatea celor mai mulţi dintre semnatari. Constantin Pârvulescu era cunoscut pentru critica sa memorabilă şi fără precedent (şi vai, fără continuatori) făcută lui Ceauşescu la cel de-al XII-lea congres al partidului, în 1979. Silviu Brucan era cunoscut pentru protestul său după evenimentele de la Braşov. Ambii corespundeau criteriilor de «disidenţi». Eram la curent cu poziţia lui Gheorghe Apostol şi cu faptul că făcuse cunoscut unui prieten de-al meu, director al secţiei române de la Radio Europa Liberă, Vlad Georgescu, că avea intenţia să acţioneze pentru a obţine demisia lui Ceauşescu, când se întorcea la Bucureşti, la terminarea funcţiilor sale de ambasador în Argentina, apoi în Brazilia. Dar, ca şi în cazul lui Alexandru Bârlădeanu, al cărui conflict cu Ceauşescu figura în rapoartele Departamentului de Documentare şi Analiză de la Radio Europa Liberă, mai exista o îndoială: nemulţumirea lor faţă de Ceauşescu îi va face într-adevăr să acţioneze? Din România nu au lipsit *closet dissidents* [disidenţi ascunşi], dar disidenţii de acest gen nu au nimic comun cu disidenţa. Acest lucru este valabil şi pentru Corneliu Mănescu. Cât despre Răceanu, ar fi fost cu siguranţă uitat dacă nu l-ar fi avut pe Mircea ca ginere şi fără implicarea sa în acea afacere de spionaj, apărută de fapt după publicarea Scrisorii celor şase.“

Atunci? Michael Shafir revine la reacţiile sale din martie 1989: „Când am citit-o pentru prima oară, mi-am

spus «prea puţin, prea târziu». La mijlocul anilor 1970, această scrisoare ar fi putut avea consecinţe, ar fi putut fi un punct de plecare în direcţia unei adevărate schimbări. M-am întrebat atunci dacă nu era un gest al unor oameni care nu mai aveau nimic de pierdut în afară de apartamentele lor elegante de nomenclaturişti (ceea ce s-a şi întâmplat) şi pensiile lor mari (ceea ce, se pare, nu s-a întâmplat). Dar câţi români nu sufereau exact din acest motiv: să nu rişte să-şi piardă apartamentele, salariile. Nu am considerat deci acest gest ca fiind nesemnificativ. Şi prevedeam că (aşa cum se întâmplase în cazul lui Pârvulescu) partidul va încerca să monteze o prezentare a «incidentului» (în străinătate, pentru că, în ţară, se păstra tăcerea) ca fiind o consecinţă a trecutului lor stalinist sau a acţiunilor lor ca agenţi ai KGB, CIA, Mossad sau tot ce se poate imagina [...]. Acum, cu trecerea timpului, cred că «prea puţin, prea târziu» era adevărat, dar asta nu înseamnă că nu ar trebui să recunoaştem meritele şi curajul semnatarilor «Scrisorii celor şase».“

Suntem în martie 1989. Partidul Comunist Român pare mobilizat pentru pregătirea congresului care trebuie să aibă loc în noiembrie. Cum să crezi în existenţa unei opoziţii deschise sau, cel puţin, în eventuala ei eficacitate?

Va fi nevoie de mărturiile, de povestirile contradictorii ale lui Brucan, Apostol şi Bârlădeanu, de analiza dosarului lui Silviu Brucan depus la Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, pentru a înţelege că cei şase domni în vârstă nu erau izolaţi: o reţea de servicii de informaţii şi de diplomaţi, ruşi, americani, englezi şi români îi urmărea. Ciudată poveste a acestor persoane care pierduseră prestigiul înaltelor sfere ale puterii pentru că îl contrariaseră pe Ceauşescu, întâlnindu-se prin parcuri din Bucureşti pentru a scăpa, sperau

ei, de urechile Securității. A discuta pe aleile parcurilor și grădinilor, în mijlocul copiilor care se jucau, iată la ce fusese redusă opoziția clandestină...

Primul care a construit o povestire completă a acestei afaceri, atribuindu-și întregul merit, a fost Silviu Brucan. Personajul are o lungă experiență a manevrelor de culise. Scrie bine, vorbește bine și a reușit să convingă. Apoi, tovarășii săi, cosemnatarii scrisorii, au vorbit și ei la rândul lor. În sfârșit, directorul serviciilor de informații din ianuarie 1990 până în iunie 1997, participant și el la procesul și execuția cuplului Ceaușescu, personaj care a știut cu abilitate să ocupe terenul și să utilizeze Istoria în interesul său, Virgil Măgureanu, s-a confesat și el în 2008, într-o carte de interviuri cu Alex Mihai Stoenescu[9]. Măgureanu a intrat în concurență cu foștii săi tovarăși în privința notorietății în fața Istoriei.

Brucan nu mai este printre noi ca să răspundă. Măgureanu declară: „Momentul '89, în România, nu a fost spontan și nu neg și nu vreau să neg rolul pe care l-au avut mulțimile, atunci când s-a declanșat. Preliminariile acestor evenimente ne fac să ne gândim la rolul pe care diverse persoane l-au jucat, printre care Brucan, în cursul negocierilor purtate pentru instaurarea noului regim și asigurarea succesiunii. În sfârșit, Brucan, prin contactele pe care le-a stabilit, s-a implicat în evenimente, dar nu a făcut-o la inițiativa sa personală. Atunci când s-a angajat în aceste negocieri, avea deja un plan pus la punct și primise un mandat. Desigur, intenția sa era de a se pune în valoare datorită răsturnării lui Ceaușescu. Cu

---

9. Virgil Măgureanu, Alex Mihai Stoenescu, *De la regimul comunist la regimul Iliescu*, Editura Rao International, București, 2008.

sau fără demersurile lui, Ceauşescu ar fi căzut." Măgureanu adaugă: „Cazul Brucan reprezintă – este o ipoteză – o confirmare: serviciile secrete sovietice lucrau mână în mână cu americanii."[10] Această declaraţie este preţioasă; ea clarifică *a posteriori* caracterul aiuritor al periplurilor lui Brucan.

Povestirea lui Silviu Brucan, aşa cum a prezentat-o în biografia sa, publicată la Bucureşti în 1998, ne conduce pe această cale incredibilă. El evocă în primul rând stabilirea contactelor cu Apostol, îndepărtat de către Ceauşescu, agasat de cariera bătrânului militant începută în 1930 şi de funcţiile sale în Comitetul Central şi în Biroul Politic. Brucan îl întâlneşte pe Apostol la domiciliul acestuia, la Bucureşti.

Pentru a bruia instalaţiile de ascultare, foarte probabil existente în apartament, cei doi domni dau drumul la radio şi ridică volumul. Sfârşesc prin a se pune de acord asupra formei pe care trebuie să o aibă protestul înaintat lui Ceauşescu, o scrisoare publică, ronţăind în acest timp dulciurile oferite de soţia lui Apostol. Apostol organizează apoi o întâlnire cu Alexandru Bârlădeanu, la domiciliul acestuia, un Bârlădeanu terorizat şi în căutarea unui alibi în cazul în care serviciile Securităţii i-ar surprinde. Bârlădeanu este util pentru revendicările economice ale mesajului ce trebuia adresat şefului statului: intrat de tânăr în partid, încă student, îşi terminase studiile de economie în URSS, unde rămăsese până la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. Arhitect al dezvoltării economiei româneşti din anii 1960, nu mai suportă extravaganţele dezastruoase pentru economie şi societate ale regimului Ceauşescu. Până aici totul pare „normal":

---

10. *Ibidem*, p. 47.

în ţara lui Ceauşescu, foştii conducători ai partidului sunt supravegheaţi de Securitate şi se ascund cum pot mai bine.

După aceste prime contacte, Brucan s-ar fi „descurcat“ singur: face o vizită ambasadorilor Marii Britanii şi Statelor Unite, la Bucureşti, apoi la Foreign Office, la Londra. În mod ciudat, Brucan nu este arestat în timpul acestor întâlniri; şi mai ciudat, Securitatea închide ochii. Această toleranţă a Securităţii faţă de Brucan este cu totul excepţională. Mai beneficiase o dată de ea când reacţionase la revolta de la Braşov, printr-o admonestare adresată Conducătorului.

Diplomaţii anglo-saxoni sunt puşi la curent cu proiectul Scrisorii. Michael Parmley, în post la ambasada Statelor Unite la Bucureşti, transmite textul provizoriu, prin valiză diplomatică, la Washington. Ambasada Statelor Unite este foarte interesată de aceste contacte cu „disidenţii“ în aceşti ani ai gorbaciovismului: deja în 1986, pe 9 noiembrie, Securitatea înregistrase la restaurantul Minerva o întâlnire între un consilier american al ambasadei şi Mihai Botez. Legătura dintre Washington şi Botez se stabileşte atunci, cu doi ani înainte de plecarea sa în Statele Unite, în 1988...

Epopeea discretă continuă. Brucan primeşte paşaport (cetăţenii români nu dispuneau pe atunci de paşaport şi trebuiau să-l ceară la fiecare călătorie sau misiune în străinătate) şi hotărăşte să plece în iunie 1988; nu are probleme la aeroport: doar revistele *The Economist* şi *The New York Review of Books* îi sunt confiscate! La Washington, interlocutorii săi de la Departamentul de Stat se arată entuziaşti. Scrisoarea va avea probabil efect, dar nu trebuia în nici un caz să fie lansată din Statele Unite. Era mai prudent să fie difuzată după întoarcerea

lui Brucan în România, dacă nu voia să se vadă obligat să se exileze.

După lungi discuţii cu responsabili însărcinaţi cu Europa de Est din Departamentul de Stat de la Washington, Silviu Brucan îşi ia zborul spre Londra, în noiembrie 1988. În Marea Britanie, Brucan nu joacă rolul omului din umbră: ţine conferinţe la Oxford, la Academia Militară Regală, are întâlniri la Foreign Office, este primit de consilierul lui Margaret Thatcher pentru Europa de Est. Brucan declară: „Pot să afirm categoric că, atât la Washington, cât şi la Londra, am primit asigurări încurajatoare de sprijin pentru planurile noastre. Mai mult, ambasadorii Statelor Unite şi Marii Britanii la Bucureşti au primit instrucţiuni să menţină un contact permanent cu mine."

În acest punct al mărturiilor lui Brucan, se pune din nou problema incompetenţei sau, dimpotrivă, a manevrelor subtile ale Securităţii şi ale lui Ceauşescu. Acesta nu poate să nu fie informat despre demersurile lui Brucan. El a vrut fără îndoială să joace totul pe o carte: să spere că Brucan avea să rămână în străinătate – în acest caz, propaganda regimului l-ar fi scos trădător de patrie – sau, din contră, să mizeze pe patriotismul lui Brucan, presupunând că acesta ar fi încercat să câştige bunăvoinţa Washingtonului şi a viitoarei administraţii a lui Bush tatăl: datorită lui Brucan, România probabil ar fi putut continua să beneficieze de clauza naţiunii celei mai favorizate, favorabilă schimburilor economice.

Este foarte dificil de tranşat şi de ajuns la o concluzie asupra motivaţiilor puterii şi ale Securităţii. Pentru că arhivele serviciilor române de informaţii, deschise în 2006, nu conţin nici o informaţie privind prezenţa şi demersurile lui Brucan la Washington. Trebuie să deducem

din această lacună fie că serviciile de informații l-au trădat pe Ceaușescu, „uitând" să raporteze despre activitățile lui Brucan, fie că aceste note informative au fost scoase din arhive. Dar, în acest caz, cine ce a vrut să ascundă, pentru a proteja pe cine? Misterul rămâne, deoarece singurele documente disponibile despre activitățile lui Brucan la Washington și Londra sunt cu totul nesemnificative...

Incredibilul periplu reîncepe cu o nouă destinație: Moscova. Urmărind mărturisirile lui Brucan însuși, datând din 1998, ai impresia că visezi sau citești un roman polițist: Silviu Brucan l-ar fi întâlnit pe Gorbaciov cu binecuvântarea lui Bush tatăl și a doamnei Thatcher! La Moscova, veteranul ține două conferințe: una, despre pluralismul democratic. Vorbește o oră, iar discuțiile durează trei ore. După care, vechiul său prieten, Dobrînin, fostul ambasador sovietic la Washington și la ONU, îi comunică faptul că Gorbaciov dorește să-l întâlnească.

Brucan insistă mult asupra acestei întâlniri: o oră de discuții, față în față, și trei subiecte majore abordate, și anume reforma politică din URSS, soarta viitoare a țărilor baltice și răsturnarea lui Ceaușescu. „Gorbaciov repetă continuu și aproape mecanic: «Partidul trebuie să rămână la locul său, altfel va fi un haos.» Mai mult, el a ținut să declare în mod ferm că nu se va amesteca în treburile interne ale României, așa cum nu s-a amestecat nici în celelalte țări sud-est europene. «Pentru mine, a subliniat el, nonintervenția este sfântă.»"[11]

Totul pare limpede: Gorbaciov speră că Ceaușescu va fi înlăturat, dorește ca Partidul Comunist Român să

---

11. Silviu Brucan, *O biografie între două revoluții. De la capitalism la socialism și retur*, ediție îngrijită de Alexandru Singer, Editura Nemira, București, 1998.

înfăptuiască acest lucru şi să-şi păstreze legitimitatea. Pe scurt: să fie eliminat Ceauşescu şi să se menţină la Bucureşti un regim comunist à la Gorbaciov.

Nu ar fi nimic neclar dacă relatările lui Brucan nu ar oscila asupra acestei chestiuni a întrevederii cu liderul sovietic, care, în ceea ce-l priveşte, nu a confirmat niciodată că l-ar fi întâlnit pe Silviu Brucan. Întrebat despre aceste distorsiuni, Michael Shafir răspunde cu precizie: „Eram la curent cu deplasările lui Brucan la Washington, Londra şi Moscova. Colegul meu, Vladimir Socor, îl întâlnise pe Brucan (pe care îl cunoştea din copilărie) la Viena, la întoarcerea acestuia în România. Şi eu l-am întâlnit ulterior pe Brucan. Îmi amintesc că Brucan ne-a spus, mai târziu, lui Socor şi mie că o întâlnire cu Gorbaciov la Moscova îi fusese refuzată şi că îl întâlnise pe Iakovlev, [Aleksandr Iakovlev, consilier apropiat al lui Gorbaciov, considerat ca fiind inspiratorul politicilor de reformă în URSS]. Mai târziu, Brucan şi-a modificat povestea, dar înclin să cred că *prima versiune* este cea bună. El nu a schimbat niciodată fondul povestirii (dar a modificat data) în privinţa promisiunilor făcute de Moscova: ei doreau «succesul», dar spuseseră foarte clar: nu vor interveni!"

Această declaraţie este capitală în ceea ce priveşte poziţia şi nivelul de implicare a URSS în căderea iminentă a lui Ceauşescu.

De la Moscova, Brucan merge la Viena. Şi acolo se exprimă la Radio Europa Liberă, Vocea Americii şi BBC... Nu e de mirare deci că serviciile de informaţii româneşti se manifestă la frontieră, la întoarcerea sa la Bucureşti, cu trenul! Câteva episoade palpitante pentru a face povestea mai interesantă: în plină noapte, în aerul îngheţat din noiembrie 1988, este scos din compartiment

şi închis într-o sală de aşteptare din gară. Este singur, merge tot timpul de la un capăt la altul al sălii să se încălzească. La ora opt dimineaţa, este eliberat iar familia de la Bucureşti este prevenită că va sosi cu trenul următor! Gafă, contratimp, înscenare? Cine a dat ordinul să fie eliberat?

Pe 10 martie 1989, „Scrisoarea celor şase“ e lansată. În acest moment, numai regimul reacţionează.

Silviu Brucan este convocat de serviciile de informaţii şi este supus la cincizeci şi unu de interogatorii între 11 martie şi 7 mai 1989. Corneliu Mănescu este mutat *manu militari* de la domiciliul său, un apartament frumos pe eleganta şosea Kiseleff, Grigore Răceanu şi Gheorghe Apostol sunt şi ei interogaţi. Nu există indicii ale vreunui interogatoriu luat lui Constantin Pârvulescu. Se fac presiuni asupra lui Alexandru Bârlădeanu pentru a se desolidariza de ceilalţi.

Brucan a făcut portretul ofiţerului, fost adjunct al serviciului de contraspionaj, responsabil cu interogatoriile. Personajul, Emil Rădulescu, fusese în misiune la Paris, la ambasada română, ca agent de dezinformare, în perioada în care Corneliu Mănescu era ambasador, între 1977 şi 1982: „Era un adevărat profesionist, un anchetator care ştia să pună întrebări pertinente, bine pregătite. Se comporta civilizat cel mai adesea, dar se lansa în tirade brutale şi foarte puţin curtenitoare când ieşea de la o întâlnire cu vreun superior care îl admonesta pentru că nu reuşea să scoată de la mine declaraţiile şi confirmările pe care acesta le solicita. Atunci devenea grobian şi mă acuza că sunt agent al străinătăţii şi trădător... şi mă ameninţa că-mi va rupe oasele.“

A reveni, după douăzeci de ani, asupra „Scrisorii celor şase“, înseamnă a pătrunde în culisele opoziţiei faţă de

Ceauşescu din sânul partidului. Opoziţie agreată în Vest şi la Moscova. Înseamnă, de asemenea, a face cunoscute luptele intestine, geloziile dintre actorii care, în timpul şi în continuarea zilelor din decembrie, nu vor avea toţi aceleaşi responsabilităţi şi nici aceeaşi vizibilitate.

În 1997, apare la Bucureşti o carte de interviuri cu Alexandru Bârlădeanu semnată de Lavina Betea. Bârlădeanu contestă cu putere spusele şi povestirile lui Brucan. Da, Bârlădeanu era prieten cu Apostol şi discuta cu el, plimbându-se prin Bucureşti, despre viitorul comunismului în care continua să creadă... Dar Brucan s-a dus la ambasada Statelor Unite: „Am hotărât cu Apostol – era în primăvara lui 1988 – să nu mai continuăm cu scrisoarea, pentru că nu erau destule semnături. Brucan era al şaselea. Riscam să compromitem acţiunea, căci până la congresul partidului mai era încă un an. Am intrat în legătură cu Brucan, prin intermediul soţiei sale – se pregătea să plece în străinătate –, ca să nu întreprindă nimic. Dar, fără să spună nimic, Brucan s-a dus la ambasada Statelor Unite, a vorbit despre Scrisoare şi, astfel, ne-a trădat pe toţi.“ Bârlădeanu îşi aminteşte de interogatoriul său la Securitate, a doua zi după lansarea Scrisorii şi, după aproape zece ani de la evenimente, nu uită să amintească faptul că generalul de securitate nu prea părea mobilizat...

În fond, „Securitatea l-a trădat pe Ceauşescu“, declară el în încheiere.[12]

12. Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu, despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu. Convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997.

Capitolul 5

17 decembrie 1989, Timişoara: „Libertate“, semne ale revoluţiei?

În acest decembrie 1989, românii fac eforturi să suporte – aşa cum fac de mai mulţi ani – zilele cenuşii, reci şi un mod de viaţă care, pentru majoritatea, constă în a sta la coadă, încercând să pună mâna pe produsele care lipsesc. Toţi cei care au trăit acele timpuri îşi amintesc. Dar nu mulţi dintre ei acceptă astăzi să povestească. Profesoară de limbă şi literatură franceză la Craiova, Anda R. evită subiectul şi mărturiseşte că nu doreşte să-şi amintească. Douăzeci de ani mai târziu, într-o Românie pe deplin intrată în lumea economiei de piaţă şi de consum – Carrefour şi IKEA sunt foarte frecventate – rămâne un gust amar la amintirea acestor încercări trecute, epuizante, umilitoare şi lipsite de eroism.

Ani lungi în care oamenii s-au obişnuit să rabde, învăţând să gătească în orele în care este gaz; să nu se enerveze când apa se opreşte în timp ce fac duş. Femeile au învăţat să-şi confecţioneze singure lenjerie intimă pentru simplul motiv că nu se găsesc nici şerveţele, nici hârtie igienică, nici tampoane… Au învăţat cu toţii să accepte disconfortul şi să suporte timpul pierdut, căci nu e nimic de făcut.

Femeile sunt în mod special năpăstuite: din 1967, contracepţia şi avortul sunt interzise. Ceauşescu duce o politică natalistă. Fără rezultat. Copiii „decreţei“ se vor

naşte între 1968 şi 1969. Treptat, cuplurile vor începe să se „descurce" sau vor recurge la avorturi clandestine, practică ce va antrena atât coruperea medicilor, cât şi delaţiunea. Ca şi cum corpul femeii era condamnat să nu mai fie altceva decât un instrument de reproducere. Populaţia, urmărită şi în intimitate, este disperată. Astăzi, oamenii nu doresc să insiste asupra acestei epoci ruşinoase. Mărturisesc doar, chiar şi cei din cuplurile cele mai informate, „scoruri" de şapte până la zece avorturi, făcute ca gesturi de rezistenţă faţă de dictatura puterii.

Pregătirile pentru Crăciun, care rămâne, ca şi Paştele, unul dintre reperele tradiţiei pe care calendarul comunist nu a reuşit să le şteargă, însemnau căutări de săptămâni pentru a procura „bunătăţile", adică ingredientele necesare pentru masa festivă în familie. Pentru că pâinea, făina, uleiul, untul, carnea şi mezelurile sunt raţionalizate. De Crăciun, părinţii se duc la ţară, la bunici. Pentru studenţi, Crăciunul înseamnă întoarcerea acasă, după multe săptămâni petrecute în căminele studenţeşti supraaglomerate, prost sau deloc încălzite, prost luminate şi, la Bucureşti, murdare şi prost întreţinute. În iarna aceea, ca şi în cele de dinainte, românii se deplasează mereu cu o sacoşă „în caz că se dă ceva". Filierele familiale şi reţelele de prieteni se organizează cu mult înainte de sărbători ca să aibă ce să pună pe masă.

Acest sistem funcţionează: copiii din anii 1980, astăzi adulţi, afirmă că nu-şi amintesc de lipsuri. Privilegiaţii care au relaţii ajung să-şi procure fructe de negăsit, mai exact banane! Puţinii turişti, plecaţi în grupuri organizate cel mai adesea, specialiştii sau oamenii de afaceri veniţi din Occident aduc ciocolată Suchard, foarte apreciată, şi săpunuri Lux, care plac foarte mult.

În hotelurile de categorie superioară, rezervate străinilor, grupați cu grijă și supravegheați, dintr-un un mic magazin, numit *shop*, se pot achiziționa, plătind în devize, obiecte artizanale de proastă calitate și produsele de negăsit... Aceste miniprivilegii lasă impresia că occidentalii sunt bogați, invidiați, bucurându-se de un regim preferențial. În mentalitatea colectivă dăinuie ideea că străinii profită de țară.

Începând cu 1988, presa franceză difuzează informații înspăimântătoare. În mai, cotidianul *La Croix* publica un lung reportaj semnat de Eric Erlanger: „Așa trăiesc oamenii?“ *Le Monde* din 4 octombrie publică un articol al istoricului Joseph Rovan: „Dictatură. Un «khmer roșu» la București... Acest mic tiran oribil și plin de cruzime nu e lipsit de șiretenie... În slujba clanului Ceaușescu, soțul, soția și odrasla, funcționează mașina de descreierare a Regelui Ubu.“ În iulie, tot în 1988, Pierre Blanchet scria în *Le Nouvel Observateur* cine sunt „Vampirul și țăranii“.

În ultimele săptămâni ale anului 1989, pătrund în România, prin intermediul posturilor de radio occidentale, vești surprinzătoare: căderea Zidului Berlinului, deschiderea frontierelor dintre Ungaria și Austria, ca și cum zidurile ar cădea de-adevăratelea. În Transilvania, la frontiera ungară, toată lumea știe că prieteni sau vecini fug și aleg calea exilului. Povestirile despre aceste plecări clandestine alimentează tot felul de zvonuri, reluate imediat de agențiile de presă, chiar dacă uneori mai sunt și infirmate.

Pe 6 decembrie 1989, un trimis special al Agenției France Presse, aflat în Ungaria, într-un orășel muncitoresc, aproape de frontiera română, povestește: „Imobilul modern și curat, fost sediu al unei întreprinderi de

construcţii, este punctul de sosire ale tuturor refugiaţilor români care trebuie să petreacă câteva zile în acest lagăr de la deschiderea sa la sfârşitul lui octombrie. Cu o capacitate de două sute douăzeci de locuri, lagărul devine locul de cristalizare al poveştilor despre fugi şi refugiaţi, insolite în mare parte, aventuroase, tragice pentru unii. Potrivit lui Attila Betho, directorul lagărului, cifra oficială a refugiaţilor români în Ungaria este de douăzeci şi opt de mii şi alte aproximativ douăzeci şi două de mii s-ar afla în ţară fără autorizaţie de şedere. La jumătatea lui noiembrie, în orăşelul ungar Békéscsaba, în apropierea frontierei cu România, putea fi văzut un cioban român, împreună cu familia sa, care îşi părăsise ţara natală cu tot cu turma de o mie o sută şaptezeci de oi, patru cai, trei măgari, nouă câini şi două maşini.“

Astfel de povestiri evocă imagini de exod. În povestire nu se spune ce l-a pus pe drumuri pe acest cioban şi turma lui numeroasă! Nici cine i-a numărat oile! Legale în 1987, plecările deveniseră ilegale în 1989. „Unii refugiaţi au traversat frontiera pe jos, noaptea, după ce merseseră kilometri prin mlaştini, alţii călare... Alţii s-au agăţat de vagoane. Unii, precum Ion, un lăcătuş de douăzeci şi şase de ani, au sosit la Békéscsaba după ce a traversat înot râul frontalier Mureş.“ De ce a plecat Ion, angajat al uzinei textile din Timişoara? „Nu mai reuşeam să mă descurc cu banii. Salariile continuau să scadă şi ni se spunea mereu că motivul este neîndeplinirea planului. Or, planul era de la bun început prea mare, ca să se mai facă aşa şi economii.“

Aceste mărturii, tot mai numeroase, apar în presa franceză începând cu 1988, în timp ce relaţiile dintre România şi Ungaria se deteriorează, deşi erau considerate a fi ţări surori. Fără a adera la ipoteza unui complot

țesut la Budapesta împotriva Bucureștiului, trebuie să constatăm că informațiile cele mai îngrozitoare despre situația din România sunt legate de interesul manifestat de media pentru exilul cetățenilor români de origine maghiară sau română spre Ungaria. Frontiera dintre cele două țări devine unul dintre polii de observație. Protestele formulate de Budapesta la adresa Bucureștiului sunt conștiincios relatate de presă.

Luând act de proiectele de sistematizare ale lui Ceaușescu – distrugerea satelor și noua repartizare a populației –, parlamentul ungar votează la începutul lui iulie 1988 o rezoluție, adoptată aproape în unanimitate, cu un vot împotrivă, care condamnă acest plan ca fiind „o transgresare a drepturilor fundamentale ale omului și ale minorităților“. Joseph Rovan este foarte clar în articolul-apel din *Le Monde* din octombrie 1988: „Regimul Ceaușescu trebuie denunțat *urbi et orbi* pentru ceea ce este, o tiranie oribilă, iar URSS va sfârși poate prin a-l considera destul de compromițător pentru a se debarasa de el. Lumea întreagă a salutat intervenția Vietnamului în Cambodgia cu o ușurare unanimă, în ciuda caracterului său naționalist și imperialist de-abia mascat, atât de mare era revolta generală față de teroarea macabră a khmerilor roșii. Să nu-l lăsăm pe Ceaușescu să etaleze fără rușine în Europa mentalitatea genocidului moral, așteptând ca acesta să devină și fizic.“

Atunci când cei care fug din țară sunt și vedete, presa relatează imediat. Astfel, pe 5 decembrie, se află, prin Agenția France Presse, că celebra gimnastă Nadia Comăneci, care la vârsta de 14 ani entuziasmase milioane de telespectatori la Jocurile Olimpice de la Montreal din 1976, a fugit din țară în condiții rocambolești, fără să-și ia rămas-bun de la părinți. A trecut frontiera

ungară în timpul nopţii, târându-se prin noroi şi pe gheaţă mai mult de şase ore, explică ea. Ajunge în Europa de Vest, apoi la New York şi Miami şi anunţă, în faţa a o sută de jurnalişti, intenţia sa de a se stabili în Florida. Serviciile americane de imigraţie declară că Nadia Comăneci făcuse la Viena o cerere de intrare în Statele Unite, acceptată imediat. Fostul antrenor al Nadiei fugise în Statele Unite în 1981. Ea are acum dubla cetăţenie, română şi americană.

Dacă se pune problema penuriei, Nicolae Ceauşescu are răspunsul: responsabilitatea revine Partidului Comunist Român, în parte vinovat de foametea care domneşte în ţară la începutul lui decembrie 1989. În timpul unei şedinţe ţinute cu câţiva membri ai Biroului Politic, care are loc după Congresul al XIV-lea din noiembrie 1989, Conducătorul recunoaşte că „au apărut o serie de probleme în domeniul comerţului şi al aprovizionării“. El se pronunţă pentru o ameliorare rapidă şi modernizarea industriei agroalimentare.

În acea zi, pe 2 decembrie, Ceauşescu promite că în doi ani de zile nu va mai fi penurie. Raţionalizarea va lua sfârşit. Metoda preconizată: întărirea simţului de răspundere, a ordinii şi disciplinei şi aplicarea riguroasă a hotărârilor partidului. Să fi perceput şeful statului unele semnale ale unei nesupuneri grave? Cu siguranţă că nu, căci pe 5 decembrie îşi anunţă viitoarea călătorie în străinătate: o vizită la Teheran, în data de 18. Dacă s-ar fi temut de dezordini prea serioase, Conducătorul şi-ar fi anulat probabil această deplasare.

Penuria nu este deci singurul factor care să explice criza şi exilările grăbite pe care le declanşează. Termenul de genocid a fost mai întâi folosit în legătură cu soarta cetăţenilor români de origine maghiară. Aceştia din urmă

protestează şi îşi exprimă nemulţumirea faţă de controalele poliţieneşti la care sunt supuşi, ca şi românii. Ungaria denunţă o politică de asimilare forţată. Acest cuvânt, „genocid“, va apărea din nou în timpul confruntărilor dintre comunităţile maghiară şi română în anii 1991–1993. Genocid, acesta este termenul pe care îl va folosi Eva Barki – avocată lucrând pentru Amnesty International la Viena şi, de atunci, militantă pentru autonomia teritorială a Transilvaniei – într-o telegramă adresată pe 1 decembrie 1989 preşedinţilor George H. W. Bush şi Mihail Gorbaciov. Ea le cere să „pună capăt prin orice mijloace genocidului minorităţii maghiare din România“. Exact la acea dată, Bush şi Gorbaciov se întâlneau la Malta.

Mai mult, Eva Barki informează că un pastor protestant de la Timişoara, Laszlo Tőkés şi familia sa, sunt persecutaţi de poliţie. Ei sunt reţinuţi nopţi întregi, fără motiv, la postul de poliţie; geamurile casei lor sunt cu regularitate sparte; întreaga familie este acuzată de furt şi contrabandă. Pastorul nu-şi mai poate exercita sacerdoţiul.

O altă veste tragică circulă: se înmulţesc morţile misterioase. Astfel, un seminarist protestant din Cluj a dispărut fără urmă, iar miliţia afirmă ca s-a sinucis! Între zvonuri şi realitate, represiunea şi întreaga atmosferă se înăspreşte. De la căderea Zidului Berlinului, observatorii caută semnele crizei şi îşi pun întrebări cu privire la soliditatea regimului. Pe 12 decembrie, încercând să stopeze plecările în Ungaria, Ceauşescu întăreşte paza frontierelor: grănicerii, care depind în mod normal de Ministerul Apărării, trec sub controlul Ministerului de Interne. Să fie acesta un semn că Ceauşescu nu are încredere în armată şi şefii acesteia?

Domneşte incertitudinea în aceste săptămâni în contrast cu climatul Congresului al XIV-lea al partidului

şi ovaţiile înflăcărate în cinstea Conducătorului de la Bucureşti. În vestul ţării, Ceauşescu este contestat, denunţat. Politica sa economică – bazată pe rambursarea datoriei externe a ţării, refuzul clauzei naţiunii celei mai favorizate şi refuzul de a recurge la un împrumut din străinătate – este cauza penuriei. Toate măsurile luate de Ceauşescu (sistematizarea zonelor rurale, construcţiile faraonice de la Bucureşti) alimentează campaniile de presă împotriva regimului său. Cuvintele care caracterizează conducerea lui Ceauşescu şi România sunt foarte acuzatoare: genocid, khmer roşu, vampir, Dracula din Carpaţi. Am fi putut, ar fi trebuit să ne aşteptăm la ştiri sângeroase în media românească. Or, pe 15 şi 16 decembrie 1989, când ajung veştile de la Timişoara, în Occident se instalează stupoarea!

Întrebat în 2009, Dumitru Diacov, pe atunci corespondentul agenţiei de presă sovietică TASS la Bucureşti, declară: „Ce s-a întâmplat la Timişoara nu a surprins pe nimeni. În toamna anului 1989, atmosfera era extrem de încărcată în România. Magazinele erau goale; cozile pentru produse alimentare, interminabile. Oamenii trebuiau să stea la coadă toată noaptea pentru a obţine dimineaţa o sticlă de lapte sau un kilogram de carne. Şi aceasta, în situaţia în care România îşi plătise datoria externă la începutul anului. În decembrie era frig nu numai afară, dar şi în locuinţe. Iar în atmosferă plutea o nemulţumire profundă, pe fondul unui proces de democratizare a celorlalte ţări socialiste. Transformările produse în Bulgaria, Ungaria, Cehoslovacia, precum şi reunificarea Germaniei făcuseră ca românii să ajungă la capătul răbdării. Nu era nevoie decât de o scânteie şi declaraţiile pastorului Tőkés au venit pe un teren pregătit. Din punctul meu de vedere, propriu-zis nu aceste

declarații au servit ca declanșator al revoluției, ci atitudinea puterii care a încercat să reprime cu cruzime orice tentativă de nesupunere."

Douăzeci de ani mai târziu, Diacov, care în 1989, era cetățean sovietic moldovean, nu acordă deci prea multă importanță nemulțumirilor minorității maghiare și nu vede în evenimente – pe care le numește revoluție – decât o consecință firească a unei logici economice și politice. Cine îndrăznește să manifeste astfel în țara lui Ubu Rege? Un pastor ungur!

Tonul era dat de un scenariu cu zgomot, sânge și furie. La Iași, la București, la Cluj, câțiva intelectuali și universitari militanți pândesc și așteaptă acest moment în care vor putea crede în eliberare și libertate. Aceștia sunt controlați de Securitate: Doina Cornea, profesoară la Universitatea din Cluj, care îndrăznise să scrie în 1982 o „Scrisoare către cei care nu au renunțat să gândească", trimisă la Radio Europa Liberă, este supravegheată îndeaproape din 1987. Alții, mai puțin mediatizați de Radio Europa Liberă, reușesc să intre în legătură cu ambasada Olandei la București: ambasadorul își asumă riscul și transmite informații în Occident, prin valiza diplomatică, știri ce vor fi difuzate în presa din Europa occidentală.

La Washington, ca și la Paris, Londra sau Bonn, căderea Zidului Berlinului și consecințele sale se află în centrul preocupărilor. Gorbaciov, ca și Bush, urmărește pas cu pas gesturile cancelarului Helmut Kohl, care se pregătește să anunțe reunificarea Germaniei, fără a informa Parisul! Vestea ajunge la Paris pe 28 noiembrie. François Mitterrand, potrivit memoriilor consilierului său, Jacques Attali, exclamă: „Dar nu mi-a spus nimic! Nimic! Nu voi uita asta! Gorbaciov va fi furios; nu va

tolera, este imposibil! Nici nu am nevoie să mă opun; sovieticii o vor face în locul meu. Ei nu vor accepta niciodată această Germanie Mare în faţa lor!" La Washington, paralel cu urmărirea reunificării Germaniei, evoluţia Poloniei şi a Ungariei pare a reţine atenţia cu prioritate: Franţa frânează şi nu doreşte ca aceste două ţări să se desprindă prea repede din bloc. Ungaria semnase deja, pe 23 septembrie 1988, un acord privind relaţiile economice şi comerciale cu Comunitatea Economică Europeană.

În 1989, Jacques Attali nota: „Primul act cu adevărat distrugător pentru imperiul sovietic a avut loc la Budapesta", şi anume, deschiderea frontierei austro-ungare... O frontieră deschisă în mai 1989, ceea ce permite cetăţenilor veniţi din RDG şi din alte părţi să treacă în Vest. Roland Dumas, ministru al Afacerilor Externe, face o vizită la Budapesta, pe 16–17 noiembrie 1989, în numele CEE, pentru a se informa asupra stării economiei şi pentru a coordona programul de ajutor decis de G7 în iulie la Paris.

Pe 18 noiembrie, Mitterrand primeşte la un dineu la Palatul Élysée pe şefii de stat şi de guvern ai ţărilor din CEE. Întâlnirea începe cu această întrebare: trebuie să ajutăm imediat Estul sau să aşteptăm ca procesul de democratizare să fie mai mult angajat? Părerea preşedintelui francez este că trebuie ajutate imediat Polonia şi Ungaria, poate şi RDG. Cât despre atitudinea faţă de Gorbaciov? Să nu fie destabilizat: François Mitterrand se teme cel mai mult de ceea ce el apreciază ca fiind stângăciile din partea lui Bush. Linia de urmat este clară, trebuie menţinută destinderea faţă de Gorbaciov, susţinute Polonia şi Ungaria. François Mitterand se va

afla la Kiev pe 6 decembrie pentru a-şi afirma susţinerea faţă de Gorbaciov.

Pe 16 decembrie 1989, din nou şi ca întotdeauna, procesul şi ritmul reunificării germane mobilizează energia guvernului francez. Mitterrand pledează pentru un proces lent. Pe 16 decembrie, Jacques Attali notează în jurnalul său: „Violenţe la Timişoara, în România, ca urmare a deportării pastorului Lászlo Tőkés, apărător al minorităţii maghiare." Să observăm forţa şi conotaţia cuvintelor folosite: „deportare", şi nu doar „deplasare". Vocabularul trimite la ororile din timpul războiului.

Ambasador al Franţei în România, din 1987, Jean-Marie Le Breton îşi aminteşte: „Ştiam de câtva timp că la Timişoara, un pastor luteran, Lászlo Tőkés, nu ezita să critice regimul în predicile sale duminicale. Devenise un opozant, ca Doina Cornea la Cluj, ca Dan Petrescu la Iaşi. În ciuda ecoului pe care îl avea în străinătate, acţiunea Doinei Cornea, oricât de agasantă era pentru putere, nu reprezenta un pericol. Doina Cornea şi Dan Petrescu erau ţinuţi în izolare. S-ar fi putut crede ca la fel se puteau petrece lucrurile pentru Lászlo Tőkés. Cum, în plus, acesta aparţinea minorităţii maghiare, autorităţile româneşti puteau considera că acţiunea sa va avea un efect restrâns şi că populaţia românească va rămâne rezervată faţă de un opozant care nu vorbea decât pentru comunitatea sa." Jean-Marie Le Breton consideră că „afacerea Tőkés a fost un caz de disidenţă prost tratat de «organele» de securitate. Pentru a-l izola pe Tőkés şi a-l exila într-o localitate îndepărtată, unde vocea sa va fi înăbuşită, s-a considerat mai nimerit să se acţioneze prin intermediul episcopului său. Şi, într-adevăr, acesta a consimţit să-i atribuie o nouă parohie. Puterea a vrut să aplice această hotărâre cu forţa".

Ambasadorul Franţei nu pomeneşte, în amintirile sale publicate în 1996[13], nimic despre zvonurile sumbre care circulau la Timişoara, la mijlocul lunii decembrie. Potrivit mărturiei sale, o manifestaţie de susţinere a lui Tőkés degenerează în revoltă. Nemulţumirea minorităţii maghiare, reprezentând în jur de 20 % din populaţia oraşului – care numără peste 300 000 de locuitori – i-a cuprins şi pe ceilalţi cetăţeni, şi mai ales pe studenţi. Muncitorii li se vor alătura foarte repede. Deosebirea dintre cuvintele diplomatului, foarte măsurate, şi tonalitatea febrilă a telegramelor de presă din aceeaşi perioadă este surprinzătoare.

Timişoara din zilele de 15 şi 16 decembrie nu a atras încă atenţia Parisului. Ceea ce îl preocupă pe Mitterrand este contextul mai larg al relaţiilor Franţei cu URSS şi viziunea Europei viitoare. Căci în Franţa, la nivelul cel mai înalt, nu se pune problema sfârşitului războiului rece sau a victoriei Vestului, dar eforturile se concentrează, într-un registru umanist, în cadrul unei reflecţii de ansamblu, pe realizarea unei stabilităţi europene: Europa Centrală şi URSS trebuie să stabilească relaţii puternice cu o Europă solidă în curs de a fi construită. Parisul evoluează într-un fel de consonanţă cu Moscova.

La cel de-al XXVII-lea congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, în februarie 1986, URSS se angajează pe calea „Noii Gândiri". Aceasta implică o concepţie a relaţiilor internaţionale subliniind interdependenţa problemelor. În acest cadru, Mihail Gorbaciov lansează

13. Jean-Marie Le Breton, *La Fin de Ceauşescu: l'histoire d'une révolution,* L'Harmattan, Paris, 1996 (ed. rom. *Sfârşitul lui Ceauşescu. Istoria unei revoluţii*, cu o prefaţă de Nicolae Manolescu, în româneşte de Ioana Cantacuzino, Editura Cavallioti, Bucureşti, 1997).

conceptul „Casa comună europeană“. Pe 30 noiembrie 1989, la Roma, el evocă viitorul unei Europe reconciliate, în respectul echilibrelor actuale. Sovieticii sugerează o reuniune, din 1990, a celor treizeci şi cinci de ţări participante la Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa (CSCE).

Dintr-odată, lenta prudenţă franceză este zdruncinată de veştile care vin brusc de la Timişoara: evenimentul nu a fost prevăzut, spontaneitatea sa – se pare –, violenţa sa, şocul provocat de represiune tulbură ordinea lucrurilor. François Mitterrand se exprimă public la Universitatea „Karl Marx“ din Leipzig, pe 21 decembrie 1989, în timp ce evenimentele din România ating punctul culminant: odată în plus, el pledează pentru un proces foarte controlat al mutaţiilor. Cere alegeri libere pentru germanii din Est şi din Vest, dar aminteşte că poporul german trebuie să ţină seamă în hotărârile sale de echilibrul european. El reafirmă faptul că trebuie să se avanseze pe calea unităţii germane şi europene, că trebuie cu orice preţ evitate dezechilibrele. Prioritatea sa sunt reprezentările geopolitice pentru viitor: dinamica mulţimilor, patimile colective nu par a-l impresiona. Or, 21 decembrie este în România o zi de revoluţie!

La Timişoara, pe 16 decembrie şi în zilele următoare, nimeni nu se preocupă de echilibrele europene. Urgenţa e trăită pe viu. Oraşul freamătă de la o zi la alta: manifestaţii, revolte, represiune şi tiruri ale armatei. Totul începe în seara de 15, la biserica reformată, cu o mică manifestaţie împotriva deplasării lui Laszlo Tőkés. Sunt puţini manifestanţi, în jur de cincizeci, în special tineri. Ce limbă vorbesc: ungureşte, ruseşte sau româneşte cu accent rusesc? Cei care vorbesc româneşte cu accent rusesc sunt veniţi din Moldova sovietică. Din luna octombrie,

la Timişoara, pot fi văzuţi vânzători ambulanţi, mai mulţi decât de obicei, polonezi şi ruşi veniţi prin Iugoslavia... Trecătorii uimiţi privesc manifestaţia: nu sunt obişnuiţi cu astfel de evenimente. Circulau, fireşte, zvonuri despre manifestaţii studenţeşti la Iaşi. Nu era pentru prima dată în România, inclusiv la Timişoara, exact cu doi ani mai devreme, după revolta de la Braşov: şi totuşi... Ciudată îndrăzneală!

Pe 16, acelaşi spectacol: manifestanţii sunt din ce în ce mai numeroşi. Un colonel de securitate din judeţul Timiş îşi aminteşte că vreo cincisprezece manifestanţi se duc la uzinele Elba, producătoare de aparate electrice[14].

Deci, la Tőkés se întâmplă ceva, s-a strâns lume la Tőkés, povestesc ei. La un moment dat, o femeie isterică începe să strige în faţa casei lui Tőkés, se spune că este baptistă. Ce caută ea în faţa bisericii reformate? Această femeie nebună atrage curioşii.

După prânz, rândurile se îngroaşă. În mod ciudat, miliţia nu-şi face apariţia. Un bărbat beat blochează tramvaiul, strigând şi râzând. Spre seară, mai mulţi manifestanţi, mai ales tineri, hotărăsc să se îndrepte spre sediul Comitetului Judeţean de Partid. Doi tineri reuşesc să pătrundă în clădire, să urce până pe acoperiş şi să smulgă drapelul de pe clădire. Un colonel de securitate pretinde că i-a identificat pe aceşti tineri, arestaţi a doua zi... Forţele de ordine îşi fac apariţia, dar nu intervin. Mişcările de stradă iau amploare.

În cancelaria unui liceu, la consiliul de sfârşit de semestru, sâmbătă, 16 decembrie, circulă informaţii trunchiate

---

14. Uzina există şi astăzi şi produce echipament de iluminat. Timişoara se mândreşte cu faptul de a fi fost primul oraş din Europa care a beneficiat de iluminat public electric.

potrivit cărora ar fi multă lume lângă casa lui Tőkés. În centrul oraşului, în direcţia spre Piaţa Operei, manifestanţi foarte tineri opresc maşinile şi îi obligă pe pasageri să coboare, strigând: „Cine nu e cu noi e împotriva noastră!“ Insultele curg: „Securiştilor, laşilor!“

Noaptea va fi fierbinte. Seara, tinerii încep să spargă vitrine cu bare de fier şi cu picioarele. Furioşi, devastează librăria Eminescu, aruncă operele lui Ceauşescu şi le dau foc. În zadar şi Tőkés, şi primarul încearcă să-i calmeze pe manifestanţi. Primarul promite că Tőkés nu va fi arestat; de fapt, el nu poate garanta nimic, căci ordinele vor fi transmise de la Bucureşti. Furioasă, mulţimea se înfierbântă.

În dimineaţa de 17, trecătorii sunt miraţi. Un profesor de liceu, care iese să-şi plimbe câinele, numără vitrinele sparte. Este foarte frumos afară, o vreme deosebit de blândă pentru luna decembrie. Trotuarele sunt pline de cioburi. Bucureştiul a dat ordin ca Tőkés şi soţia sa să fie arestaţi... Încăierările dintre forţele de ordine şi tinerii manifestanţi respinşi de la sediul Comitetului Judeţean de Partid cu jeturi de apă rece au durat până la ora 4 dimineaţa. Timpul este foarte frumos în acea duminică de 17 decembrie, o ciudată atmosferă senină, în timp ce se formează grupurile de manifestanţi – sunt şi cupluri cu copii – care se îndreaptă spre Operă şi catedrala ortodoxă Sfinţii Trei Ierarhi. Se intonează vechiul cântec naţional, interzis de comunişti, *Deşteaptă-te, române!*.

Ceea ce nu ştie mulţimea este că Ceauşescu a trimis la Timişoara cele mai înalte cadre ale armatei şi Securităţii, o echipă condusă de generalul Emil Macri, din care fac parte personaje importante: generalul Ştefan Guşă, generalul-locotenent Mihai Chiţac şi generalul-locotenent Victor Stănculescu. O contabilă a comitetului

UTC îşi aminteşte de acea zi de 17 decembrie. În ziua aceea, ea se duce cu avionul de la Timişoara la Bucureşti pentru a participa la şedința anuală a gestionarilor comitetelor UTC. Povesteşte: „Când am ajuns în camera de hotel, toți colegii au început să mă asalteze cu întrebări: cine e acest Tőkés? De ce este susținut? Cum s-au desfăşurat evenimentele? Ascultaseră cu toții Radio Europa Liberă şi erau mult mai informați decât mine." Pe 18 decembrie, în timpul unei şedințe, contabilul-şef declară: „La voi la Timişoara, elemente rău intenționate au pus mâna pe arme, au intrat în birourile voastre; au dat foc, nu a mai rămas nimic, nu mai există nici un document, nici un dosar. Tovarăşul secretar general a dat ordin să se folosească armele." Versiunea oficială a fost stabilită: armata a fost provocată, ea a primit ordinul să tragă.

În ajunul plecării la Teheran, Ceauşescu ia măsuri pentru restabilirea ordinii: pastorul, care se află la originea manifestațiilor, este arestat. Mai trebuia asigurată protecția sediului partidului şi a diferitelor birouri județene, trebuiau arestați spărgătorii de vitrine şi deschis focul dacă era nevoie. Şeful statului tună şi fulgeră, el nu are încredere în conducerea Securității. Îi acuză pe ministrul Apărării, Vasile Milea, şi pe generalul Iulian Vlad, şeful Securității, de defetism şi capitulare. Încredințează țara Elenei pentru cele două zile cât durează călătoria sa la Teheran; fapt rarisim, „zgripțuroaica" nu-l însoțeşte pe Nicolae. Şi mizează pe încrederea sa în partid, încrederea în muncitori, mobilizați din 17 şi 18 decembrie pentru a apăra partidul de aceşti huligani, elemente declasate, manipulați din străinătate.

Irina povesteşte: „Pe data de 17, în jurul orei 11, sună telefonul. Din nefericire, am răspuns. La capătul firului,

unul dintre superiorii mei care îmi spune că trebuie să vin repede la întreprindere. Pe drum, am simțit că ceva nu era în ordine, dar nu știam ce se întâmplă. Am ajuns la întreprindere, unde erau 30–40 de colegi care fuseseră chemați ca și mine. Toți șefii noștri erau acolo. Ni s-a spus că trebuie să ne îmbrăcăm în uniforme de gărzi patriotice și să apărăm primăria de huligani. La primărie erau câțiva militari, primarul, viceprimarul și câțiva activiști. [...] Au sosit manifestanții, un grup de câteva zeci de persoane cu un drapel de la pionieri, cu o gaură în mijloc. S-au apropiat de soldați și au început să strige: «Soldați, soldați, pe cine apărați? Jos Ceaușescu!».“

Armata deschide focul: trebuie protejat sediul partidului, se trage în manifestanți, care fug din Piața Unirii. Până noaptea târziu, până la arterele de la periferie circulă patrule militare. Se aude șuieratul trasoarelor. În plină noapte izbucnește o furtună – ca un semn ceresc, o furtună cu câteva zile înainte de Crăciun! Pe 18 dimineața, uluiți, trecătorii privesc lung bălțile de apă înroșite de sânge. Dar nici o urmă de răniți, nici un cadavru. Răniții sunt îndreptați spre spitalul militar.

Pe 18 decembrie, din ordinul Elenei, patruzeci de cadavre sunt transportate la București în camioane frigorifice, pentru a fi incinerate în secret. Părinții, prietenii sunt disperați, înnebuniți, zvonurile se înmulțesc. Unii anunță că, la nivel înalt, s-a luat decizia ca orașul să fie ras de pe fața pământului.

În ziua de 18, armata trage în plin într-un grup de tineri care se roagă pe treptele catedralei. Soldații se retrag: un tânăr zace într-o baltă de sânge. Profesorul de liceu povestește: „În zori, mă trezesc într-un zgomot de furtună. De necrezut: o adevărată furtună de vară, cu tunete și fulgere, la jumătatea lui decembrie. Plouă

torenţial. Deodată, furtuna se opreşte şi cerul se luminează ca în plină vară. Ies pe stradă, aspectul oraşului e terifiant. În centrul oraşului, mai multe magazine arse. În faţa catedralei ortodoxe văd un şuvoi de sânge scurgându-se într-o baltă de apă de ploaie. Sunt soldaţi peste tot. De toate felurile: armată, trupe ale Ministerului de Interne, miliţieni, soldaţi cu un aspect bizar, în vârstă de treizeci-patruzeci de ani, în uniformă kaki, fără nici un însemn de grad pe epoleţi."

Oraşul pare a fi sub control, dar... lucru inimaginabil: muncitorii refuză să joace rolul atribuit de Ceauşescu. Ei nu vor apăra acest regim care contează pe ei cu atâta insistenţă... Generalul Guşă, ajuns în grabă la uzinele Elba, încearcă – fără rezultat – să-i adune. Guşă trebuie să accepte o evidenţă: protestatarii nu sunt nişte huligani, ci oameni serioşi! Uzina este în grevă şi nu va ceda. Toate întreprinderile din zonă se alătură mişcării. Zvonurile circulă: se pare că au îndrăznit să tragă în muncitori la Elba. Alarmă falsă: nişte soldaţi au fraternizat cu tinerii!

Pe 19, coloanele de muncitori ocupă oraşul, sunt foarte mulţi în Piaţa Operei. Armata se retrage! Pe 20, prim-ministrul Constantin Dăscălescu şi bătrânul Emil Bobu, consilier foarte apropiat al lui Ceauşescu, îşi fac apariţia la Timişoara. Au intenţia să negocieze? Ce vor propune? Tratativele încep la sediul partidului, manifestanţii cer alegeri libere, Bobu se ascunde în spatele Bucureştiului: aşteaptă un răspuns. Ceauşescu va vorbi. Câţiva manifestanţi transmit un memorandum consulului iugoslav de la Timişoara. Lumea trebuie informată. Timişoara este liberă!

Pe 20, colanele de muncitori se îndreaptă spre centrul oraşului. O parte dintre ei se opresc în faţa sediului

partidului, ceilalți își continuă drumul spre Operă. Armata e pe străzi, dar nu intervine. Au loc scene de fraternizare. Trupele se retrag în cazărmi. Grupuri de manifestanți defilează prin fața trupelor. Câțiva manifestanți pătrund în clădirea Operei, unde vor rămâne pentru a conduce mitingul pe 21 și 22. Pe 21 decembrie, Ceaușescu va vorbi...

Suspans.

La Timișoara, autoritățile militare au înțeles, din 19 decembrie, că muncitorii îl abandonaseră pe Ceaușescu. Majoritatea muncitorilor, și mai ales cadrele de conducere, sunt membri de partid. Patru milioane de membri ai Partidului Comunist la o populație de douăzeci și două de milioane de locuitori! Conducătorii militari, un Chițac, un Stănculescu, un Milea, constată că partidul, partidul lor comunist, l-a abandonat pe Ceaușescu. Pe 17, la ședința cu miniștrii, înainte de plecarea la Teheran, Ceaușescu i-a strigat lui Vasile Milea: „Ce-au făcut ofițerii tăi, Milea? De ce nu au intervenit imediat? Trebuiau să tragă! Să-i doboare! Întâi să-i someze, apoi să tragă la picioare!“

În dimineața de 22, vine ca un trăsnet știrea sinuciderii lui Vasile Milea: la 62 de ani, cariera sa datora mult lui Ceaușescu, nu ar fi putut suporta ca acesta să-l acuze de trădare, pentru că nu a acceptat să deschidă focul asupra muncitorilor... Sinucidere? Sunt numeroși cei care se îndoiesc de această versiune. Când s-a produs împușcătura care l-a ucis, Milea vorbea la telefon cu soția. „A fost sinucis“, spune procurorul Dan Voinea[15].

Evenimentele petrecute în ultimele zile la Timișoara au dezlănțuit o mediatizare elucubrantă. Ca și cum ar fi

---

15. Discuție cu autoarea, București, mai 2009.

trebuit să se exagereze faptele şi mai ales să bruieze sursele de informare. La Paris, informaţiile curg de la toate agenţiile de presă, de la corespondentul Agenţiei France Presse la Budapesta, de la postul de radio maghiar, de la corespondentul Agenţiei la Moscova, care reia ştirile furnizate de agenţia TASS, de la agenţia de presă est-germană ADN, de la sediul agenţiei Tanjug de la Belgrad. Toate informaţiile transmise şi recuperate de France Presse provin deci din spaţiul comunist şi socialist. Nu sunt jurnalişti francezi în zonă. Luni, 18 decembrie, Agenţia France Presse anunţă că „martori ai manifestaţiilor de duminică 17 vorbesc despre masacre şi sute de morţi".

Se aude că oraşele din Transilvania, Timişoara, Oradea şi Cluj, ar fi controlate de tancuri. În aceeaşi zi, parlamentul ungar condamnă violarea drepturilor omului în România şi modul în care este tratat Tőkés. Pe 21 decembrie, agenţia Tanjug relatează că cincizeci de mii de persoane au defilat miercuri, 20 decembrie, că armata şi miliţia au intervenit ca să-i zdrobească, de duminică 17, pe manifestanţii antiguvernamentali. Pe 19 decembrie, este decretată starea de urgenţă în judeţul Timiş: în acea zi, s-au desfăşurat mai multe adunări de protest în uzine, în special la Elba. Focuri de armă s-au auzit la Timişoara şi Arad. Miercuri 20, curg ştirile cele mai alarmante. Potrivit Agenţiei France Presse, „mărturiile confirmă violenţa represiunii: copii zdrobiţi de blindate, manifestanţi ucişi cu lovituri de baionetă, tiruri de mitralieră asupra trecătorilor, incursiuni ale armatei în spitale". Agenţia ADN vorbeşte de trei-patru mii de morţi la Timişoara şi de mişcări de revoltă în alte zece oraşe din ţară... Peste zece mii de persoane manifestează împotriva interdicţiei de a înmormânta corpurile

victimelor! Potrivit cotidianului vest-german *Die Welt*, toți studenții din oraș au fost deportați. Jurnaliștii uită că, la acea dată, studenții se întorc în familii pentru a petrece Crăciunul. Iar la ora 19, Nicolae Ceaușescu recunoaște, într-o alocuțiune radiodifuzată, că armata a intervenit duminică și luni (deci pe 17 și 18) la Timișoara pentru a riposta „împotriva unor grupuri de huligani". Cuvântul „huligan", calificând un individ asocial, a avut o lungă carieră: orice manifestație condamnată de puterea politică comunistă sau postcomunistă este și va fi atribuită huliganilor, „golanilor" – dacă nu fasciștilor reacționari.

Aceste informații trebuie completate cu datele difuzate de agenția Tanjug: grupuri de ofițeri și soldați s-au alăturat contestatarilor de la Timișoara. Manifestanții cer înlăturarea lui Ceaușescu, a soției sale, a fiului său Nicu, prim-secretar de partid în județul Sibiu, precum și a fratelui său Ilie. Acesta din urmă conduce Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară, care rescrie și reface istoria României în sensul dorit de Nicolae și Elena. Cei patru mii de morți de la Timișoara sunt confirmați de telegramele de presă mai multe agenții. Tanjug precizează că armata nu a mai intervenit împotriva manifestanților de miercuri 19, la ora 12, și s-a retras în cazărmi.

Cine este responsabil de acești patru mii de morți în mai puțin de trei zile? Și apoi, schimbare de ton a agenției Tanjug, chiar și pe 21 decembrie: „Unitățile speciale au instaurat teroarea la Timișoara și au loc execuții sumare, chiar și în spitale. Presa iugoslavă difuzează din abundență episoade îngrozitoare. *Politika Ekspres* consacră o pagină întreagă mărturiei unei persoane, sosită miercuri dimineață la Vršac (la 14 km de frontiera româno-iugoslavă),

care povesteşte că la Spitalul Judeţean din Timişoara răniţii prin împuşcare sunt ucişi în paturi de către medici sau condamnaţi la moarte de tribunale excepţionale. Aceeaşi martoră a povestit că, în spitale, cadavrele sunt încărcate în camioane de transportat gunoaie, iar apoi sunt duse în depozite militare de la marginea oraşului, unde se sapă imense gropi comune."

De la Ankara, unde se află în vizită, Gheorghe Oprea, viceprim-ministru al lui Ceauşescu, contestă ferm aceste cifre: după el, nu ar fi mai mult de zece morţi la Timişoara.

Din acele zile, 17–21 decembrie, va rămâne imaginea îngrozitoare care a circulat mult în media: aceea a unui bărbat cu o figură schimonosită de durere, plângând în faţa unui oribil morman de cadavre dezbrăcate, corpuri stranii, mânjite cu pământ, cu piepturile acoperite de lungi cicatrice recente. Corpurile au fost deschise şi apoi cusute după autopsiere. Deasupra, corpul unei femei cu cadavrul unui copil mic pe burtă. Prin intermediul zvonurilor şi al dezinformării – incompetenţă sau fabulaţie sistematică – provenite de la Budapesta sau Belgrad, Timişoara a intrat în istoria revoluţiei române ca oraşul eroic şi martir. Cu imaginea acestei femei dezgolite şi a acestui copil care ar fi al său. Imaginea este violentă şi a devenit obsedantă.[16]

Chiar în acel moment şi într-o mai mare măsură la sfârşitul lui decembrie, se ridică multe semne de întrebare. Informaţiile difuzate de agenţiile de presă, imaginile cadavrelor comportă anomalii bizare! Prea mult sânge cu siguranţă, ca şi cum un Dracula malefic ar fi condus

16. Asupra acestor imagini, *cf.* Catherine Durandin, *La Trahison*, la Tour-d'Aigues, Édition de l'Aube, 1996.

pana jurnaliştilor, ca şi cum, poate, după emoţia provocată de căderea Zidului Berlinului, ar fi fost nevoie de senzaţii tari. Din ce în ce mai tari. Cuvintele „deportare“ şi „genocid“ trimit la memoria celui de-al Doilea Război Mondial, iar referinţele la vampir şi Dracula, la filmografia horror.

Dar se putea oare ieşi din Războiul Rece, se putea vedea dărâmându-se dictatura românească fără simbolistica valurilor de sânge vărsate? Astfel, *L'Evénement du Jeudi* din 28 decembrie îndrăznea să titreze: „Dracula era comunist“. Aşadar, pe 22 decembrie, agenţiile de presă ungară, est-germană şi iugoslavă, reluate de France Presse la ora 18.54, vorbesc despre 4 632 de cadavre – câtă precizie în acest delir al imaginarului! –, victime ale revoltelor din 17 şi 19 decembrie, ucişi, fie de gloanţe, fie de baionete şi de 7 614 manifestanţi împuşcaţi de Securitate. Precizia exagerată a acestor cifre, care pretind că sunt culese în plin tumult, ar fi trebuit să surprindă. Nu se ştia în Occident că tehnocraţii democraţiilor populare erau experţi în manipulări statistice şi împingeau această manie până la absurd?

De atunci, s-a produs puţin câte puţin întoarcerea la realitatea trăită. S-au făcut anchete, mai ales la Universitatea de Vest din Timişoara, cu ajutorul studenţilor cercetători în domeniul istoriei orale. Sub conducerea profesoarei Smaranda Vultur, ei au căutat mărturii, au înregistrat amintiri. S-a înfiinţat de asemenea Asociaţia Memorialul Revoluţiei 16–22 Decembrie, având acelaşi obiectiv: să analizeze, să ştie, să înţeleagă. Acelaşi demers însufleţeşte şi Asociaţia 17 Decembrie 1989 Timişoara.

Faptele sunt mai convingătoare decât montajul macabru. Ele demonstrează capacitatea manifestanţilor de a se confrunta şi de a rezista în faţa trupelor de securitate

şi ale armatei. Aceştia dovedesc că nu sunt nişte miei care să se lase uşor tăiaţi. Faptele mai revelează şi hotărârea muncitorilor, vârful de lance al regimului, de a se opune ordinelor oamenilor lui Ceauşescu: pe 20 decembrie, trenuri încărcate cu muncitori de la uzinele din Oltenia sosesc la Timişoara. Aceştia se alătură manifestanţilor.

Faptele demonstrează, în sfârşit, nesupunerea armatei, care se raliază contestatarilor. În foaierul Operei, pe 20 decembrie, un grup de militanţi hotărăşte să creeze un Front Democratic Român şi se lipesc afişe în româneşte, ungureşte, germană – limbile vorbite în Transilvania – dar şi în ruseşte... În ziua aceea, soldaţii încep să fraternizeze cu manifestanţii. În seara de 20, manifestanţii proclamă Timişoara oraş liber.

Mărturiile participanţilor, tineri şi mai puţin tineri, foarte numeroase, disponibile astăzi, fiind publicate de către asociaţii şi universitate, lasă în marea lor majoritate o impresie globală de bucurie: „Am fost fericită, spune o femeie, că am participat la revoluţie."

Ioan Bânciu, vicepreşedinte al Asociaţiei Memorialul Revoluţiei 16–22 Decembrie, evocă acele momente de entuziasm petrecute atunci când, la Comitetul Judeţean de Partid, deşi în faţă se află camioane militare şi soldaţi cu baionetele îndreptate spre ei, manifestanţii încep să strige: „Armata e cu noi! Fără violenţă!" Bânciu este acolo şi, lăsându-şi în urmă soţia şi copilul, începe să strige din răsputeri: „Studenţii sunt cu noi!" În scurt timp, manifestanţii reuşesc să ocupe clădirea: este ora unu – unu şi jumătate, pe 17 decembrie. „De la balconul primului etaj se aruncau fotolii, obiecte de lux, operele lui Ceauşescu; panouri mari au fost sparte şi călcate în

picioare. La parterul clădirii, în partea stângă, s-a declanşat un incendiu, se vedeau flăcări şi un fum gros a acoperit clădirea. Armata şi forţele de ordine s-au regrupat şi au venit în număr mare din toate direcţiile. Manifestanţii s-au retras, dar cei care au fost prinşi înăuntru au fost arestaţi."

Bucuria, entuziasmul au parte de momente negre: „Îmi amintesc, spune Bânciu, că unul dintre manifestanţi, prins pe scările din faţa prefecturii, era rănit, plin de sânge, zăcea pe jos. Soldaţii nu l-au ridicat şi nu ne-au lăsat nici pe noi să o facem. Fusese desigur ucis de un soldat cu baioneta." Bânciu precizează: „Adevărata revoluţie a avut loc pe 16, 17, 18 şi 19 decembrie şi este greşit să se spună că Revoluţia a început pe 20 sau 22." Cine a tras de fapt? „Cei care au tras erau soldaţi, grăniceri, forţele de Securitate, o trupă de comando venită de la Buzău, cu soldaţi special instruiţi. În mare măsură, armata a tras, pentru că cele mai mari efective de pe stradă erau ale armatei." Bânciu a fost intervievat pe 4 aprilie 1997 şi mărturia sa este păstrată în Arhiva de Istorie Orală a Fundaţiei „A Treia Europă" de la Timişoara.

Este firesc ca participanţii şi martorii locali să aibă nevoie să păstreze memoria eroilor acelor zile, a morţilor şi a răniţilor: şocul zilelor din decembrie a fost extrem. Scene de violenţă şi lacrimi vor reveni curând odată cu războaiele din Iugoslavia. Dar sfârşitul războiului rece, mai ales la Berlin, fusese un prilej de bucurie. În timp ce Timişoara a fost un oraş greu încercat, mai ales că Ceauşescu era încă la putere în acele zile. Retrospectiv, revoluţionarii se vor întreba, vor fi miraţi de propria îndrăzneală. Au reuşit să-şi sfideze ei înşişi frica de Securitate.

Jurnaliştii – primii sosiţi prin Belgrad, unde au aşteptat deschiderea frontierei – ajung pe 22, seara. Corespondenţi de la *Le Monde* şi *Libération*, ei acceptă datele furnizate de consulul iugoslav la Timişoara: Iugoslavia nu era o ţară fiabilă, o ţară socialistă mai deschisă decât România lui Dracula? Întâmpinaţi de o populaţie care îi aplaudă, ei culeg mărturii supraevaluate de un amestec de teamă şi bravură.

Metoda este corectă: confruntă mai multe surse, relatările concordă. Marc Semo, de la *Libération*, îşi aminteşte, după douăzeci de ani: este condus de la primărie la cimitirul săracilor. Vede acolo cadavre aliniate, cincisprezece, douăzeci? Aceste corpuri, va spune el, i se par foarte puţin „proaspete", mânjite cu pământ. Interlocutorii lui spun că mai sunt mulţi alţii peste tot în oraş. Mărturia este plauzibilă. Toate relatările concordă şi împuşcăturile reîncep, într-o atmosferă haotică. Informaţiile sunt preluate şi completate de Nicolas Miletitch care conduce biroul Agenţiei France Presse la Belgrad. Confuzia creşte în seara de 22: centrala telefonică este atacată, legăturile sunt întrerupte. Împuşcăturile par anarhice, „se trăgea de peste tot", confirmă locuitorii Timişoarei. Cu o totală bună-credinţă, oraşul oferă jurnaliştilor o inflaţie de victime. Marc Semo trăieşte aceste momente în care fiecare, sub impresia poveştilor anterioare despre acel Dracula din Carpaţi însetat de sânge, este dispus să plângă mii de morţi. Teama prezentă, suferinţa trecută alimentează această durere actuală. Timişoara se proclamă oraş martir.

Trebuie să tragem concluzia că jurnaliştii, înşelaţi, s-au lăsat seduşi şi orbiţi de un complot urzit de agenţiile de presă de la Belgrad şi Budapesta? O astfel de apreciere nu ar fi exactă. Este important să ne transpunem

în contextul acelei euforii uluite, dar şi triste: un sistem blestemat, care rezista prin frică, se prăbuşeşte. Răsturnarea sa presupunea vărsare de sânge...

Destul de repede, luciditatea revine: pe 4 aprilie 1990, *Libération* publică un dosar consistent: „Istoria adevărată a Timişoarei". Reevaluarea este temeinică: o cronologie riguroasă a zilelor revoluţiei, planul oraşului Timişoara, fotografii ale principalelor locuri ale manifestaţiilor, printre care cimitirul săracilor şi Opera, reproducerea mărturiilor şefilor Institutului Medico-Legal din Timişoara şi revenire asupra erorilor jurnaliştilor televiziunii ungare, care au transmis date dramatice, preluând cifre exagerate... Întrebaţi de *Libération*, jurnaliştii unguri explică. Erau epuizaţi, stând fără întrerupere în platou. Stăteau în emisie ore în şir, iar „cifra de 4 623 ne-a parvenit prin telefon de la un refugiat român de origine maghiară la Budapesta, care afirma că o deţine de la medicul-şef al spitalului din Timişoara". „Amploarea cifrei ni s-a părut surprinzătoare, afirmă jurnalistul Palffy, dar ştiam cum funcţiona Securitatea şi ne aşteptam la tot ce era mai rău. Circulau atâtea zvonuri aberante. Oamenii ar fi putut fi surprinşi să audă vorbindu-se de 10 milioane de morţi şi încă nu se ştie..."[17] Oroarea faţă de regimul Ceauşescu i-a înnebunit pe toţi! Astfel, pe 22 decembrie, la ora 18.54, Agenţia France Presse reia ştirea: „«4 630 de morţi într-o groapă comună la Timişoara!», a declarat un martor ungur la televiziunea maghiară."

Editorialul din *Libération,* din acelaşi număr din 4 aprilie, semnat de Dominique Pouchin, este foarte

---

17. „Itinéraire d'une rumeur chiffrée", în *Libération*, 4 aprilie 1990.

elocvent. Acesta îşi propune să explice cum au fost posibile derapajele produse în relatarea evenimentelor de la Timişoara. Îşi exprimă dorinţa legitimă de a reda onoarea de erou oraşului, în ciuda scăderii drastice a numărului de victime. Apare totuşi un nou derapaj de vocabular. Dominique Pouchin îşi încheie reflecţia sa despre „dreptul la eroare" şi cauzele erorii cu această frază avântată: „La Timişoara, dincolo de minciuni, aflăm că revoluţia română, oricât de tulbure ar fi fost, se poate scrie fără ghilimele. Şi că ar fi o minciună să o reducem la un simulacru."[18] A trage fără ezitări concluzia că România a trăit o „revoluţie fără ghilimele" este emoţionant: acest lucru reprezintă o reparaţie morală legitimă faţă de acei cetăţeni care au acţionat dintr-o intenţie revoluţionară. Alte elemente trebuie însă luate în consideraţie. Şi a încheia, la sfârşitul anului 1990, dezbaterea despre natura, cauzele şi sensul evenimentelor printr-o întorsătură din condei este cel puţin hazardat.

Să rezumăm: informatorii de la TASS, de la Belgrad şi de la Budapesta s-au înşelat şi, prin ricoşeu, au indus în eroare presa occidentală. Locuitorii Timişoarei au trăit un haos impresionant. Ei nu i-au minţit pe jurnalişti, ei vedeau morţi peste tot, nutrind în acelaşi timp speranţa de libertate. Cine a avut însă această iniţiativă stranie şi macabră de a-i conduce pe jurnalişti la cimitirul săracilor? Cadavre batjocorite care vor deveni această obscenă hecatombă de la Timişoara. Cine şi-a pus întrebări atunci în legătură cu ordinele date armatei şi atitudinea şi misiunea Securităţii?

Editorialul din *Libération* are meritul de a evoca o revoluţie tulbure. Ştirile privind evenimentele de la

---

18. Dominique Pouchin, „Vérité et Simulacre", editorial în *Libération*, 4 aprilie, 1990.

Timişoara circulă prin intermediul posturilor de radio occidentale şi ajung în cercurile informate din România, în aşteptarea ştirilor şi a succeselor perestroicii din URSS. Reuniţi la Moscova pentru a celebra cu demnitate centenarul morţii, în 1889, a poetului naţional Mihai Eminescu, în jurul reprezentantului oficial al Uniunii Scriitorilor, care se lansează în omagii bombastice şi slugarnice adresate atât lui Ceauşescu, cât şi poetului, studenţii şuşotesc: se întâmplă ceva la Timişoara. Cel care vorbeşte îşi continuă imperturbabil elogiile adresate lui Ceauşescu, dar nimeni nu-l mai ascultă: ce se întâmplă la Timişoara? Foarte curând, din 19 şi 20 decembrie, Bucureştiul şi alte oraşe mari încep să se mişte.

Odată cu evenimentele de la Timişoara apar elementele unui extraordinar puzzle, care se va completa – dezordonat – cu împuşcături şi haos atât la Bucureşti, cât şi în numeroase alte oraşe de provincie. Vor urma exagerarea mediatică a ororii şi înscenările funebre. Cine a dorit chiar atât de mult să-i convingă pe români şi întreaga lume că Ceauşescu şi agenţii Securităţii erau nişte monştrii sângeroşi? Pe 21 decembrie 1989, se anunţau pe toate posturile peste patru mii de morţi, când de fapt au fost aproximativ o sută cincizeci de victime. Dezinformarea a funcţionat bine!

Capitolul 6

20–22 decembrie 1989: Olé, olé, Ceauşescu nu mai e!

Lozinci, sloganuri: „Jos Ceauşescu!“, „Ceauşescu nu mai e“, drapele fluturând, sfâşiate, găurite, decupate atent în locul în care fusese stema republicii socialiste, flăcări repezi care transformă în cenuşă valurile de retorică comunistă care sunt operele complete ale şefului statului, în mai multe volume cartonate, fraternizări între tineri şi armată, soldaţi căţăraţi pe tancuri. Nişte soldaţi înnebuniţi de ordine şi contraordine.

La Timişoara, în grupurile de manifestanţi se aud accente diferite. Este normal, căci Timişoara e un oraş multicultural, unde trăiesc la un loc români, care sunt majoritari, unguri, sârbi, saşi. Burghezia evreiască a dispărut... Muncitori hotărâţi să pună capăt falselor promisiuni şi minciunilor lui Ceauşescu, studenţi sufocaţi de un sistem paralizant, intelectuali umiliţi, universitari batjocoriţi, femei chinuite care fac avorturi pe ascuns şi stau la cozi ca să cumpere lapte şi carne... O exasperare împinsă la extrem. O armată care se supune ordinelor, nişte ordine care se schimbă de la o oră la alta, odată cu schimbarea şefilor, şi o Securitate care, în mod ciudat, de luni de zile, închide ochii la bizarele contacte dintre disidenţii cunoscuţi şi străinii din Vest şi din Est. Cu toţii sunt pregătiţi pentru această revoltă, în aceste zile însorite de dinaintea Crăciunului.

Turişti străini pentru sărbătorile Crăciunului care se apropie? Foarte puţini. Reprezentantul agenţiei de turism sovietice Inturist aflat în post la Bucureşti în 1989 povesteşte.[19] Trebuia să se ocupe de o sută douăzeci de sovietici, aflaţi la tratament într-un complex hotelier de la Sibiu. O sută douăzeci de persoane, nici mai mult, nici mai puţin, spune el, care trebuiau repatriaţi în URSS, în condiţiile haotice ale revoluţiei. O sută douăzeci de turişti înscrişi şi înregistraţi prin agenţia sa. Prima sa grijă: să găsească un tren care să plece de la Bucureşti din Gara de Nord, în seara de 22 decembrie, pentru a-şi trimite soţia şi copiii la Chişinău, în vacanţa de iarnă.

Jurnalişti? Sunt mulţi şi sosesc de la Paris, Londra etc., via Belgrad, via Praga, cu trenul – este cazul lui Andrei Şora, de origine română, exilat în Franţa. De la Paris, Mihai Narti, şi el de origine română, este imediat trimis la faţa locului: toată lumea s-a convins la Paris că românii vorbesc franceza, dar totuşi, a şti limba ţării se dovedeşte a fi un lucru util. Toţi aceşti jurnalişti şi cameramani de origine română sunt stăpâniţi de o puternică emoţie să-şi revadă ţara care se eliberează. Andrei Şora este aşteptat la Gara de Nord de tatăl său, filozof, el însuşi întors de la München, unde se afla pentru a petrece iarna la fiica sa emigrată.

În după-amiaza zilei de 20 decembrie, Ceauşescu se întoarce din Iran. Îşi consultă consilierii apropiaţi şi transmite un mesaj radiotelevizat la ora 19. În picioare, timp de o jumătate de oră, înconjurat de soţia sa şi de mai mulţi membri ai Biroului Politic, şeful statului confirmă: armata a intervenit duminică, 17 decembrie, şi luni, 18, la Timişoara, pentru a riposta în faţa unor

19. Convorbire cu autoarea la Chişinău, 2009.

„grupuri de huligani". În aceeaşi zi, Partidul Socialist Ungar, aflat la putere, comunica faptul că întrerupe relațiile cu omologul său român. Budapesta îl informează pe Gorbaciov în legătură cu această hotărâre.

La Paris, Valéry Giscard d'Estaing lansează un apel către toate țările semnatare ale Actului final de la Helsinki pentru a se face presiuni asupra României, care trebuie să-şi respecte angajamentele: România a semnat aceste acorduri în cadrul cărora o parte (al treilea „coş") se referă la garantarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale. Giscard vizitase totuşi România, în perioada când fusese preşedinte. Prim-ministrul Michel Rocard declară în fața parlamentului francez: „Regimul Ceauşescu nu va mai putea să-şi bată joc la infinit de întreaga Europă şi de drepturile oamenilor. Soarta acestei dictaturi va fi fatalmente aceea pe care o au toate regimurile funeste de acest tip. El va cădea, şi cu cât mai repede, cu atât mai bine." Nu este pentru prima dată. Rocard criticase deja România pe 6 februarie, la Geneva, în fața Comisiei ONU pentru drepturile omului. François Mitterrand nu îl apreciază pe Ceauşescu: este o dictatură, o nebunie, îi spunea lui Roland Dumas, ministrul său de externe.

În această emisiune din seara de 20, care se prelungeşte, Ceauşescu critică aspru „cercurile străine care vor să instaureze dominația străină în România". El acuză „mijloacele de informare din Ungaria de campanie calomnioasă împotriva României, pentru a destabiliza şi a dezmembra țara"... Este convins de o reală imixtiune a Budapestei în afacerile interne ale României sau încearcă să se sprijine pe sentimentul național, orgoliul frustrat al populației?

Ceauşescu menţine cu obstinaţie linia de conduită fixată în ajunul plecării sale la Teheran: organizarea de

mitinguri în uzine şi în cazărmi pentru susţinerea regimului şi condamnarea dezordinilor de la Timişoara. Nu trebuie să se distrugă bunurile statului şi ale partidului, care sunt bunurile poporului. Şeful statului decide să se adreseze direct populaţiei, la Bucureşti, din balconul Comitetului Central, aflat în Piaţa Palatului. Responsabilitatea organizării mitingurilor revine în primul rând organelor şi cadrelor de partid de la Bucureşti.

Conducătorul se credea încă popular. Nu fusese ovaţionat cu trei săptămâni mai devreme, la congresul partidului? Fusese votat în unanimitate. Se simţea puternic şi respectat: tânărul Gorbaciov îl ascultase politicos în timpul ultimei lor întrevederi din decembrie de la Moscova, cu ocazia reuniunii Pactului de la Varşovia. Nicolae îşi aminteşte de strigătele de aprobare ale mulţimii, în ziua de 21 august 1968, când venise singur la acelaşi balcon pentru a denunţa intervenţia trupelor Pactului şi reacţia Moscovei împotriva comuniştilor reformatori de la Praga. Poporul său îl susţinea. Intelectualii deveneau membri de partid, în numele salvării patriei. Apare el acum ca un erou român solitar, opunându-se URSS-ului, precum şi celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia şi mai ales acestor unguri persistând mereu în eroarea lor privind perestroika? Ideea că ar putea avea dreptate în faţa acestor rătăciţi îl încântă.

Populaţia este prevenită cu privire la apariţia publică a Conducătorului pe 21 decembrie. Aceasta urmăreşte însă cu un interes crescând ştirile difuzate de posturile de radio occidentale. Aceste informaţii nu fac decât să şubrezească şi mai mult ceea ce mai rămăsese din autoritatea şefului: „Soldaţii şi poliţiştii români care au refuzat să tragă în manifestanţii de la Timişoara au fost executaţi public, potrivit unor martori citaţi de agenţia

iugoslavă de presă Tanjug…" Imagini extrem de şocante. I-ar trebui şefului statului o charismă, pe care a pierdut-o, un proiect convingător, care lipseşte, pentru a înlătura ostilitatea amplificată de aceste ştiri. Românii au rămas indiferenţi la mesajele ultimului congres al partidului. Ei au încetat de multă vreme să mai creadă, de cel puţin zece ani.

Ceauşescu se bâlbâie.

Ca de obicei, atunci când are loc o manifestaţie publică în onoarea şefului statului, muncitorii sunt convocaţi, grupaţi şi transportaţi cu autobuzele. Acest lucru face parte din programul lor de lucru obligatoriu. În această zi de 21 decembrie, ei poartă pancarte de susţinere pentru şeful statului şi au sarcini precise. Ca de obicei. Care sunt cadrele şi muncitorii care au putut avea contacte telefonice cu manifestanţii de la Timişoara? Nici o anchetă nu a fost făcută ulterior în această privinţă. Dar este foarte probabil ca şefii marilor întreprinderi din diferite oraşe să fi comunicat între ei. Autobuzele trebuie să-i transporte pe muncitori în Piaţa Palatului.

La ora 12.31, Ceauşescu, îmbrăcat într-un palton de culoare închisă şi cu o căciulă de caracul pe cap, începe să vorbească din balconul Comitetului Central. În piaţă se află peste o sută de mii de oameni. Elena, atât de mândră de titlul său de „Erou al Republicii Socialiste România", este alături de el. Amândoi au figuri descompuse de oboseală.

Câteva cuvinte rostite cu o voce răguşită, nesigură, pentru a anunţa măriri de salariu – n-a găsit nimic mai bun decât acest gen de promisiuni de la vizita sa în Valea Jiului, în 1977. Apoi un zgomot, ca o detonaţie, în mijlocul mulţimii; bătrânul dictator se clatină. Încearcă să restabilească ordinea şi liniştea, într-o tentativă de a-şi relua

discursul. Fără rezultat. Transmisia televizată se întrerupe. Ceauşescu, într-o completă derută, strigă: „Alo, alo, alo“, un strigăt în crescendo. Apelul ridicol şi jalnic al unui dictator, căutând în zadar un interlocutor. „Alo“ – ca un strigăt de ajutor –, dar descumpănit. Totuşi, cu mai puţin de o lună în urmă, în faţa a aproximativ trei mii de delegaţi ai partidului, bărbaţi şi femei veniţi din toată ţara, el savura, clipind din ochi, ovaţiile scandate, unanime şi vibrante. Ce glorie îmbătătoare, în ciuda oboselii! Congresul fusese bine pregătit, pagini şi pagini de discurs fuseseră publicate în cotidianul *Scânteia*, însoţite de fotografii reprezentând figurile severe şi ofilite ale cadrelor de partid. Îşi învăţase bine discursul-fluviu adresat tovarăşilor români şi străini. Chiar şi tovarăşii comunişti francezi se deplasaseră. „Da, tovarăşi, al XIV-lea congres reprezintă un eveniment major în istoria milenară, în construirea cu succes a societăţii multilateral dezvoltate şi mersul neclintit spre visul de aur al omului, spre comunism.“ Cuvinte urmate de urale, aplauze interminabile! „Ceauşescu–PCR, Ceauşescu–eroism, Ceauşescu–comunism!“... Fără cusur. Spectacolul era perfect. La ce se gândeau aceşti oameni, bărbaţi şi femei, delegaţi ai partidului? O mare parte dintre ei simţeau, iar unii ştiau că zilele tiranului erau numărate. Câţi din această adunare erau pregătiţi să-şi schimbe atitudinea? Cu mâinile umede, puţin febril, Nicolae Ceauşescu îşi continua discursul, susţinut de valul regulat al uralelor. Cine a trădat? Unde erau trădătorii?

De unde vine acea detonaţie care întrerupe discursul din 21 decembrie? A fost un zgomot accidental, o provocare sau o bombă lacrimogenă lansată mai departe, în afara Pieţii Palatului împotriva tinerilor care declanşează manifestaţia? Conducătorul încearcă să se redreseze,

rezistă încă puţin, dar firul s-a rupt, manifestanţii se dispersează, par să alunece din piaţă spre Calea Victoriei, nesfârşita cale a Victoriei care traversează piaţa. Este pentru prima oară când şeful statului este astfel umilit în public. Unii membri din anturajul său se temeau de acest eşec: deja, la întoarcerea din Iran, coborând din avion, Ceauşescu pare distrus. În noaptea din 20 spre 21 decembrie, directori de întreprindere îl sunaseră pe responsabilul mitingului din 21 decembrie, Barbu Petrescu: nu trebuia organizată această manifestaţie, muncitorii nu erau deloc entuziaşti, va fi o catastrofă! Eugen Florescu, fost consilier de presă al lui Ceauşescu, un apropiat al Elenei, este categoric: nu trebuia organizat acest miting riscant. O armă a Securităţii trage, întrerupând discursul Conducătorului. Focul de armă ar fi venit dinspre hotelul Athénée Palace, care dă spre Piaţa Palatului...[20] Sau, cine ştie, poate că a tras cineva, poate o ţeavă de eşapament a pocnit mai tare.

Ceauşescu şi soţia sa se retrag din balcon. Se fac nevăzuţi. Ea nu înţelege. Este iritată, dar sigură pe ea. Nu se va lăsa doborâtă de un incident ca acesta. Incompetenţii care au organizat prost această manifestaţie vor plăti. Ce crede credinciosul Eugen Florescu? Unii tovarăşi subminează sistemul, vor trebui demascaţi. E momentul să se acţioneze ferm. S-au depăşit limitele: diplomaţii occidentali şi-au permis să boicoteze congresul partidului, Italia, Ungaria nici nu au trimis delegaţii. Acest Gorbaciov este periculos, iar soţia sa Raisa prea obraznică. Elena nu se dă bătută. Ea se bazează pe intervenţia energică a fiului său Nicu, prim-secretar în judeţul Sibiu.

---

20. Alex Mihai Stoenescu, *Interviuri despre Revoluţie*, Rao International Publishing Company, Bucureşti, 2004.

Cuplul prezidențial s-a retras.

Câțiva tineri formează grupuri care se alătură delegațiilor muncitorești. Pe Calea Victoriei au fost sparte vitrine, dar forțele de ordine reușesc să controleze situația în această zonă centrală a orașului. În Piața Universității, la întretăierea a două mari bulevarde, manifestația se organizează și se amplifică. Se strigă: „Timișoara!", „Jos Ceaușescu!", „Libertate!". Miliția și tancurile postate în Piața Universității îi încercuiesc pe contestatari. Începută după-amiaza, manifestația și confruntările cu forțele de ordine vor dura mai mult de două ore. Se aud focuri de armă automată.

În aceeași zi de 21 decembrie, se declară greva la uzinele din Reșița, în apropiere de Timișoara. Încep mișcări și la Sibiu. Zilele revoluției vor face unsprezece victime la Reșița, nouăzeci și nouă la Sibiu. La Iași, studenții ies în stradă. Au experiență, nu este prima oară. La Galați, circulă zvonuri: oamenii spun că tancuri rusești sunt orientate spre oraș, care va fi invadat. Muncitorii ies pe platformele industriale.

În toată țara, postul de radio oficial difuzează relatări despre ședințele de susținere pentru Ceaușescu și programe de cântece patriotice. Mai existau deci pe 21 decembrie funcționari care se supuneau încă ordinelor puterii. De la Belgrad, Reuters transmite că „poliția română a deschis focul asupra manifestanților antiguvernamentali și tancurile au intrat în mulțime". TASS confirmă: „Forțele de securitate române au deschis focul asupra manifestanților." Evoluția evenimentelor este urmărită cu răsuflarea tăiată: amintirea tancurilor trăgând asupra studenților chinezi în Piața Tian'anmen este încă proaspătă. Și amintirea tancurilor sovietice la Praga în august 1968 persistă încă în memorie.

Se lasă seara la Bucureşti. În Piaţa Universităţii sosesc întăriri: se spune că unii soldaţi ar fi fraternizat cu studenţii. Manifestanţii se dezlănţuie însă din nou, aruncând cu pietre în forţele de ordine. La căderea nopţii, haosul domneşte în Piaţa Universităţii. După confruntări violente, lucrurile se vor linişti spre ora trei dimineaţa. Pierderile sunt grele: patruzeci şi nouă de manifestanţi şi-au găsit moartea, patru sute şaizeci şi trei sunt răniţi şi şase sute nouăzeci şi opt de manifestanţi arestaţi, în plin centru al Bucureştiului, la câţiva metri de moderna clădire a hotelului Intercontinental.

În uzinele din apropierea capitalei, directorii încearcă fără succes să blocheze ieşirile pentru a-i împiedica pe muncitori să se alăture manifestanţilor. Este seara de 21 decembrie. Ceauşescu este încă în Bucureşti. Reflexul supunerii sau teama de represalii nu au dispărut complet. Din ordinul primarului adjunct al capitalei, echipe de curăţenie spală urmele de sânge de pe asfalt şi de pe scările staţiei de metrou Piaţa Universităţii. Prin această staţie, cu mai multe intrări, manifestanţii încercaseră să fugă. Sunt şterse inscripţiile împotriva lui Ceauşescu de pe zidurile cenuşii ale universităţii. Înainte de zorii zilei, Bucureştiul este curăţat.

În dimineaţa de 22, anunţarea morţii lui Vasile Milea (o sinucidere?) este urmată de numirea de către Nicolae Ceauşescu a lui Victor Stănculescu ca ministru al apărării. De-abia s-a întors de la Timişoara, cu un picior rupt în urma unui accident – simulat? Generalul Ştefan Guşă a rămas la Timişoara. Cele mai multe trupe sunt acum concentrate în jurul clădirii Comitetului Central. Pentru a preveni ocuparea clădirii de către revoluţionari, aşa cum s-a întâmplat la Timişoara? În jurul orei 10.30 însă, Stănculescu cere ca aceste forţe să se retragă: con-

traordin surprinzător! De ce să fie lăsat Comitetul Central fără protecție?

Într-o cazarmă de lângă București, un soldat, devenit ulterior jurnalist, își amintește: ofițerii au cerut încă din timpul dimineții de 22 ca portretele lui Ceaușescu să fie date jos de pe pereți! Soldații ezită și se tem de ce e mai rău: Ceaușescu este încă la București. Ar putea să reacționeze și să-i pedepsească. Trebuie să-i asculte pe ofițeri? România a mai cunoscut lovituri de stat. Tinerii sunt neîncrezători.

Hotărârea de a retrage forțele armate de la sediul Comitetului Central este capitală. Acest lucru le va permite manifestanților să ocupe spațiul fără ciocniri cu armata și, imediat ce tiranul își va fi luat zborul, să intre în sediul puterii. Bine jucat![21] Ceaușescu joacă ultima carte: trimite membri de partid siguri în uzine pentru a obține sprijinul muncitorilor. Inutil. De la ora 7 dimineața, coloane de muncitori ostili se îndreaptă spre oraș. Se poate trage deschis asupra celor care formează însăși baza sistemului, asupra muncitorilor, proslăviți din 1944? Începând cu ora 9.30, în Piața Universității sosesc numeroși manifestanți care, de acolo, se îndreaptă spre Piața Palatului.

La ora 9.40, la sediul Comitetului Central, Ceaușescu, foarte ferm, anunță că preia conducerea armatei. Cine vorbea despre demisie? La sfârșitul lui noiembrie, în timpul congresului partidului, fratele Conducătorului, Marin, diplomat la Viena, îl sfătuise să se retragă. Nu

---

21. Peter Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, Ithaca, London, 2005 (ed. rom. *Revoluția română din decembrie 1989*, trad. din engleză de Cristina Mac, Editura Humanitas, București, 2006).

reuşise decât să-l enerveze pe Nicolae: Marin nu ştie nimic despre situaţia din ţară, el este de ani de zile în post în străinătate! Sfatul său este absurd! Ceauşescu nu vrea nici să plece cu elicopterul, în ciuda părerii lui Stănculescu, care îi explică faptul că trupele nu mai pot stăpâni mulţimea de manifestanţi. Stănculescu insistă: trebuie să plece cu helicopterul. Ceauşescu refuză: „Sunt comandantul suprem al forţelor armate şi locul meu este aici.“ Stănculescu are iniţiativa de a cere să se trimită două elicoptere pe acoperişul Comitetului Central. Şeful aviaţiei militare execută ordinul şi anunţă şefului statului sosirea elicopterelor.

La ora 10.30, informat de avansarea coloanelor de manifestanţi spre centrul Bucureştiului, şeful Securităţii îl abandonează pe Ceauşescu şi cere oamenilor săi să nu tragă în manifestanţi. Blindatele Diviziei „Tudor Vladimirescu“ părăsesc Piaţa Universităţii, deplasându-se în Piaţa Romană, la capătul bulevardului Magheru.

Reprezentantul Inturist iese din apartamentul său de pe bulevardul Magheru. Este surprins să constate că securistul de serviciu şi-a părăsit postul din faţa clădirii. Acesta se afla în acel post pentru a supraveghea două familii de „diplomaţi“ estici cazaţi acolo. Şi Silviu Brucan iese din domiciliul său obligatoriu: securiştii care îl păzeau au dispărut şi ei.

La ora 10.51, decretul de stare de urgenţă în toată ţara este citit la radio şi televiziune.

La ora 11, un gest derizoriu de ultimă oră: Ceauşescu, flancat de ultimii săi consilieri, îşi face o ultimă apariţie la balconul Comitetului Central, pentru a-i admonesta pe huligani, pe trădători şi pe agenţii străini. Este huiduit de mulţime, care refuză să-i mai asculte promisiunile

de măriri de salariu şi alocaţii pentru copii. Este prea târziu.

Mulţimea dezlănţuită se năpusteşte spre intrarea Comitetului Central – fără să fie împiedicată –, uşile se deschid ca prin minune, ferestrele de la parter sunt sparte, în timp ce Ceauşescu, bătrânul Bobu, consilierul Manea Mănescu şi două gărzi de corp se reped spre ascensor pentru a ajunge pe acoperiş, unde aşteaptă elicopterul. A devenit legendar acest elicopter, ca un cărăbuş uriaş, luându-şi zborul, pe fondul unui cer albastru fără nici un nor. Se pare că Elena Ceauşescu i-ar fi spus lui Stănculescu: „Victoraş, ai grijă de copii.“ Postelnicu, consilierul lui Ceauşescu, va relata: „Eram în biroul meu de la primul etaj, când mi s-a spus să fug spre ascensor... Ceauşescu mi-a cerut să pun la dispoziţie forţele Ministerului de Interne, în cazul în care huliganii ar forţa intrarea Comitetului Central. Atunci am dat consemn gărzilor să ordone să se tragă dacă aceşti huligani năvălesc în clădire.“ Elena strigă: „Trebuie să trageţi!“ Dar de-abia elicopterul plecat, generalul Iulian Vlad anulează acest ultim ordin al lui Ceauşescu: a curs deja prea mult sânge!

După zece minute, elicopterul aterizează în grădina uneia dintre reşedinţele prezidenţiale foarte romantice de la Snagov. Soţii Ceauşescu îşi iau câteva lucruri, după care îşi continuă fuga, însoţiţi de gărzile de corp. Cei doi bătrâni consilieri, lăsaţi la Snagov, vor fi prinşi câteva ore mai târziu, în timp ce încercau să ajungă la Piteşti.

O incredibilă cursă nebunească începe pentru soţii Ceauşescu. De la cazarma din Piteşti, ei încă mai cred că ar putea să organizeze un pol de rezistenţă împotriva a ceea ce, pe drept cuvânt, Ceauşescu numeşte trădare.

Pilotul elicopterului a vorbit după revoluţie: la sfatul său şi pentru a nu risca să fie doborât în zbor, Ceauşescu hotărâse să aterizeze. Soţii Ceauşescu îşi continuă fuga cu o maşină, apoi cu o alta, condusă de un anume Nicolae Petrişor, care îi conduce la cazarma de la Târgovişte. Cursa nu s-a terminat însă: de la Târgovişte, ei sunt conduşi de soldaţi în satul învecinat Răţoaia, unde aşteaptă, pentru a fi conduşi din nou la cazarmă, spre seară.

La Bucureşti, la ordinele bătrânului conducător, elicoptere militare au aruncat în zadar ultimele lor manifeste adresate muncitorilor: „Muncitori, nu vă lăsaţi amăgiţi de promisiunile duşmanilor poporului!“ Mulţimea manifestanţilor a pătruns în Comitetul Central şi a început să distrugă cu violenţă: fotolii, portrete ale şefului statului, covoare, dosare sunt aruncate pe ferestrele sparte. Tinerii iau poziţie, se perindă unul după altul la balcon, strigând: „Libertate!“, „România!“, „Nu plecăm!“, lozinci care, câteva ore mai târziu, vor fi puse pe muzică foarte ritmată. Sunt cântecele huliganilor. Ceauşescu a plecat. Şi Elena. „*Ceauşescu nu mai e*“. În acest moment, manifestanţii nu se mai tem că Ceauşescu ar putea să se întoarcă. Ei sunt gata să lupte, să fraternizeze cu armata. Totul evoluează foarte repede.

Se produc şi derapaje: manifestanţii se servesc, fură, devastează băile şi toaletele Comitetului Central, taie picioarele meselor, ca să ia lemnul... Smulg mânerele uşilor, convinşi că sunt de aur. Sărbătoarea este umbrită de sălbăticie. Ulterior, unii martori îi vor acuza pe ţigani de a fi furat totul. Într-un colţ de salon, doi soldaţi tineri, terorizaţi, plâng. Nu mai au şef şi imploră ca nimeni să nu se apropie de ei.

În balconul Comitetului Central îşi face apariţia un tânăr profesor de la Institutul Politehnic, Petre Roman,

venit acolo cu studenții săi. Este chipeș, surâzător. „Noi am decis moartea dictaturii lui Ceaușescu! Noi, aici, decidem că puterea aparține poporului!“ Petre Roman nu spune decât câteva cuvinte. El se va exprima mai amplu câteva ore mai târziu la televiziune. La aceeași oră, generalul Ilie Ceaușescu, fratele lui Nicolae, vine la Ministerul Apărării: „Sovieticii vor pielea fratelui meu“, declară el plutonierului Constantin Ciocănel.[22]

La ora 13.35, un anume căpitan Mihai Lupoi, autodeclarându-se reprezentant al armatei și al unui consiliu al generalilor, anunță că generalul Nicolae Militaru preia conducerea forțelor armate. De fapt, chiar de la dispariția lui Vasile Milea, Militaru hotărâse să se implice. Se temea, va explica el mai târziu, că se va instala anarhia în sânul diferitelor forțe armate. Armata preia controlul circulației, taxiurile întreprinderii Getax sunt rechiziționate de către militari.

Plouă cu ordine, de cele mai multe ori contradictorii: la ora 14, generalul Chițac cere să nu se mai tragă pentru ca, cincisprezece minute mai târziu, trupele să fie din nou trimise în stradă. Stănculescu ordonă să fie apărate obiectivele-cheie, sediul televiziunii în special. Dar de ce să fie apărate obiectivele? Unde este dușmanul, cine atacă? O imensă confuzie pare să domnească. Focuri de armă trase de pe acoperișuri, pe bulevardul Magheru, de forțe neidentificate, întrețin teama și mânia. „Se trăgea de pe acoperișuri“, povestește cameramanul Andrei Șora. „Am văzut oameni care trăgeau de pe acoperișul casei de vizavi“, relatează reprezentantul Inturist. Nimeni nu înțelege care sunt țintele. Cad din

---

22. Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. IV, Editura Rao, București, 2005, p. 398.

nou tineri, morţi şi răniţi. Nu se ştie câţi în acel moment. „Nu, nu am văzut morţi în Piaţa Romană, declară persoana de la Inturist, însă răniţi da."

Bate un vânt de nebunie. La televiziune, jurnaliştii aşteaptă ordine. De la cine? „*Ceauşescu nu mai e*". O delegaţie de manifestanţi ajunşi la turnul televiziunii de pe Calea Dorobanţilor pătrunde în clădire – fără să fie opriţi – şi cer să se difuzeze imediat, pentru întreaga ţară, informaţii despre evenimentele în desfăşurare.

Evenimentele se precipită: la ora 13, surpriză totală, celebrul actor Ion Caramitru, însoţit de disidentul Mircea Dinescu, apare pe ecran! Câteva cuvinte care sună ca un mesaj de izbăvire: „Fraţilor, mulţumită lui Dumnezeu, suntem în studiourile televiziunii, am reuşit să ajungem aici în spatele tancurilor, cu armată şi cu studenţime, şi cu oamenii pe care-i vedeţi, şi cu mii şi mii de români şi de alte naţionalităţi care ne-au condus..." Mircea Dinescu, poetul, ia microfonul: „Vă rog să vă păstraţi calmul. Sunt momente în care Dumnezeu şi-a întors faţa către români. [...] Dictatorul a fugit."

Ce spectacol! Un actor cunoscut şi un poet revoltat ale căror voci pot fi convingătoare. În arierplan, tinerii încep să strige: „Televiziunea e cu noi! Am învins! Am am învins! " Dinescu adaugă: „Apelăm, facem un apel către ministerul forţelor de interne să depună armele, să intre în cazarme." Alte voci se fac auzite: „Trebuie protejat radioul, trebuie protejată televiziunea!" Dinescu este stăpânit de emoţie. Caramitru anunţă: „Urmează proclamaţia şi programul!" Apoi iese pe esplanada din faţa televiziunii şi încearcă să calmeze mulţimea cu explicaţii: „Nu ştim unde este Ceauşescu, Securitatea nu a cedat. Trebuie să ne organizăm." Securiştii din studiourile de televiziune trec, discret, de partea revoluţiei. Trebuie împiedicaţi

manifestanții să vandalizeze sediul televiziunii, trebuie astfel canalizați încât să nu distrugă totul.

La ora 14, manifestanții pătrund în sediul Securității din București, fără să fie opriți. Nici un control.

La ora 14.05, Petre Roman, venit de la Comitetul Central, vorbește la televiziune. Scrisese un text pe o foiță ruptă dintr-un carnet, își amintește el. „Era important ca țara să știe ce se petrecea la București." El a dat acest prim program lui Iliescu, care nu știe ce a făcut cu el. Petre Roman l-a întâlnit pe Iliescu la Comitetul Central, înainte de a merge la televiziune. Iliescu nu vedea pentru ce Petre Roman ar face el declarația: în numele cui? Într-adevăr, cine suntem noi? Suntem reprezentanții revoluționarilor de la Comitetul Central! O proclamație! O idee? Democrația. Un apel? Armata e cu poporul! „Dragi compatrioți! Fraților! Astăzi, 22 decembrie 1989, datorită unității poporului și cu ajutorul direct al armatei noastre naționale, dictatorul Ceaușescu a fost răsturnat. Chiar în acest moment, poporul, aliat cu armata, cere ca puterea politică să fie încredințată instituțiilor democratice alese de un popor liber. În numele poporului din București care manifestează chiar în acest moment în Piața Palatului și care a preluat controlul asupra Comitetului Central, lansăm un apel întregului popor să-și păstreze calmul și ordinea publică, pentru a permite organizarea unei vieți libere și democratice."

Pentru Roman nu mai există „tovarăși", ci „compatrioți" și „frați". Figura lui Roman e necunoscută pentru telespectatori. E fermecător, dinamic. Vechea gardă a partidului și cadrele, în schimb, știu foarte bine cine este. Petre este fiul briant al unui internaționalist comunist, Valter Roman. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Valter a stat la Moscova. S-a întors în România

în 1944, împreună cu armata sovietică şi a fost unul dintre autorii epurărilor din armata regală.

Vorbitorii se succed rând pe rând la televiziune: generalul Militaru cere forţelor armate şi celor ale Ministerului de Interne să înceteze lupta... Aceste trupe nu au intervenit nici la Comitetul Central, nici la televiziune pentru a-i opri pe manifestanţi. Militaru povesteşte că el l-a sunat pe Iliescu ca să-l invite la televiziune. Viitorul preşedinte al României apare la ora 14.40, după ce avusese o convorbire cu generalul Stănculescu.

La Ministerul Apărării, atmosfera este foarte ciudată. Stănculescu este instalat într-un birou foarte simplu şi în acea după-amiază se întreţine cu... Ilie Ceauşescu! Acest contact pare incredibil. Este posibil ca Ilie Ceauşescu să fi vrut să negocieze cu Stănculescu şi Iliescu. Cu câteva ore înainte de plecarea lui Ceauşescu, încercase să intre în legătură cu ataşatul militar al URSS şi cu cel al Chinei. La ora 12, se întâlnea cu ataşatul militar sovietic, contraamiralul G. A. Mihailov. Cât despre reprezentantul sovietic al Pactului de la Varşovia, acesta venise la Chişinău încă de pe 19 decembrie. Toate aceste demersuri ale fratelui lui Ceauşescu nu au dus la nimic. Din punctul de vedere al sovieticilor, esenţiale sunt două lucruri: dacă armata poate controla starea de urgenţă şi cine va forma noul guvern. Ilie răspunde că Marea Adunare Naţională, autoritatea de bază a partidului, potrivit constituţiei, este cea care trebuie să hotărască. El reuşeşte să vorbească la telefon cu fratele său Nicolae, în momentul scurtei treceri a acestuia pe la Snagov. Potrivit relatărilor unor ofiţeri apropiaţi lui Ilie, Nicolae s-ar fi înfuriat când a aflat că fratele său vorbea cu sovieticii... La minister, atmosfera se degradează: ofiţerii încep să scoată portretele lui Ceauşescu, curioşii încep

să se adune în fața intrării. Curând, Iliescu va vorbi la televiziune.

Vorbitorii se perindă neîncetat pe platoul studioului 4, iar cetățenii, uluiți de această agitație, încep să creadă că participă la dezbateri. Vin informații și din provincie. Prezentatorul de știri Petre Popescu anunță că, la Deva, situația este calmă, poporul a preluat puterea fără violență. Secretarul local de partid este arestat, pentru orice eventualitate... iar armata protejează populația, în timp ce zece mii de oameni manifestează în piața centrală a orașului. În studio, cei prezenți strigă „Bravo!“, „Trăiască România!“. Se aude, în fundalul sonor, de pe bandă, *Deșteaptă-te, române!*. Regizorul de film Sergiu Nicolaescu lansează un apel adresat Ministerului Apărării: „Victor Stănculescu, generale, dați un semn de viață“, în timp ce Ion Iliescu își face apariția. Cineva murmură în platou: „Iliescu este un adevărat revoluționar, fiu de revoluționar, un adevărat patriot.“

Iliescu va vorbi douăzeci de minute. La aceeași oră, soții Ceaușescu ajung la Târgoviște... Spre deosebire de Petre Roman, Iliescu nu se adresează cu „fraților“, ci cu „dragi tovarăși“, după formula consacrată. El subliniază caracterul excepțional al momentului și vinovăția lui Ceaușescu, „om lipsit de inimă, de suflet, de inteligență, de rațiune...“ Cineva strigă: „Să fie prins și judecat!“[23] Iliescu continuă, calificându-l pe Ceaușescu drept un fanatic care a acționat cu metode medievale. Derapajele sale au condus la această situație dramatică când a dat ordinul să se tragă în popor. Iliescu raportează:

---

23. Mihai Tatulici (ed.), *Revoluția română în direct*, prefață de Răzvan Theodorescu, Televiziunea Română, București, [s.n.], 1990.

a vorbit cu Stănculescu, Stănculescu a luat măsuri, trupele se retrag, în timp ce, la Sibiu, unităţile de Securitate au atacat o unitate militară.

Iliescu îşi exprimă neliniştea: nu mai este nimeni la Ministerul de Interne, au plecat toţi, au fugit. Discursul său trasează o linie clară: pe de o parte, armata alături de popor şi bunul Stănculescu; pe de altă parte, Securitatea. Iliescu lansează un apel securiştilor „buni", să se trezească, să se desprindă de clica rămasă în slujba lui Ceauşescu. Urmează instrucţiunile pentru zilele următoare: „Poporul nostru trebuie să dea dovadă de maturitate în aceste momente pentru a ne putea organiza pe baze democratice. Vom înfiinţa un comitet de salvare naţională care va începe să restabilească ordinea..." El continuă: „Trebuie să elaborăm un program având două obiective majore: în primul rând, măsuri imediate pentru restabilirea ordinii, aprovizionarea, transporturile, tot ceea ce este necesar..."

Câteva clipe mai târziu, un jurnalist din redacţia ziarului sindicatelor şi a partidului, *Scânteia*, informează că ziarul se va numi *Adevărul* şi că este liber! Totul devine urgent. Reprezentantul Inturist şi-a procurat la Gara de Nord primul ziar liber în jurul orei 22. Jurnaliştii nu şi-au părăsit posturile: pur şi simplu s-au convertit la revoluţie. Curând, ei îşi vor schimba limbajul, vor abandona limba de lemn.

Silviu Brucan este prezentat telespectatorilor de Mircea Dinescu, ca victimă a lui Ceauşescu, obligat să-şi părăsească domiciliul după publicarea „Scrisorii celor şase", pentru o locuinţă modestă. Acesta se va limita la o intervenţie scurtă: aminteşte caracterul feudal al regimului răsturnat; susţine trecerea de la dictatură la democraţie; demonstrează că democraţia nu înseamnă

anarhie; necesitatea de a forma un guvern provizoriu până la alegeri libere. Căci, spune bătrânul Brucan, nu avem guvern. Şi se aude din nou *Deşteaptă-te, române!*.

Brucan a povestit propria versiune a acestei zile, o povestire vie şi colorată. Ieşea din modesta sa casă de disident izolat din mai 1989, însoţit de securistul care îl păzeşte, ca să meargă la cumpărături. Deodată, securistul îi face cu ochiul şi începe o conversaţie: „Tovarăşe Silviu, v-am ajutat întotdeauna, v-am ţinut loc la coadă în piaţă." Brucan este surprins de această bruscă familiaritate simpatică. Securistul continuă: „Aţi auzit ce s-a întâmplat la hotelul Intercontinental? Sper că n-o să mă uitaţi când lucrurile se vor schimba..."[24] În jurul orei 12, vecinii lui Brucan se reped la domiciliul său, îl îmbrăţişează: Ceauşescu a fugit! Toată lumea se îmbrăţişează, bătrânul domn este înconjurat cu un imens entuziasm. Apare un prieten cu o maşină care îl conduce pe Brucan la sediul televiziunii... Acolo, Brucan îi întâlneşte pe Roman, Iliescu şi pe toţi ceilalţi.

În cursul după-amiezii, prezentatorul de ştiri Marinescu anunţă „dragilor telespectatori" că o unitate blindată a armatei se află în faţa televiziunii pentru a asigura protecţia. Seara târziu, aceşti tineri soldaţi vor deschide focul asupra unor clădiri de peste drum, două-trei case vechi de pe Calea Dorobanţilor.

O profesoară universitară locuieşte acolo cu mama sa în vârstă. Şocată de focurile de armă – „armata e cu poporul!" s-a tot spus la televizor – iese în faţa casei şi se adresează soldaţilor: „De ce trageţi? Sunt singură cu mama şi fac prăjituri pentru Crăciun." Irina B. încearcă

---

24. Silviu Brucan, „Dezvăluiri", în *Revoluţia Română în direct*, ed. cit., p. 215.

să traverseze bulevardul, soldaţii o obligă să se întoarcă şi îi spun să plece din casă. Au ordin să tragă, pentru că sunt terorişti ascunşi! Ea încearcă să-i convingă să vină să verifice: nu este nimeni, numai ea şi bătrâna ei mamă. Ea le oferă prăjituri. Speriaţi, soldaţii refuză şi repetă ordinul de a părăsi casa. Nu vor prăjituri: au fost informaţi că teroriştii otrăvesc alimentele. Irina şi mama sa vor pleca în timpul nopţii să se refugieze la prieteni. Soldaţii reîncep să tragă frenetic. Casa ia foc. Soldaţii sting incendiul cu jeturi de apă. Irina a păstrat câteva cărţi găurite de gloanţe. În diferite puncte din oraş, soldaţi desemnaţi să protejeze poporul vânează „terorişti“.[25]

La ora 16.15, Iliescu se întoarce la Comitetul Central. La etajul doi, are loc o şedinţă cu uşile închise: sunt prezenţi Ion Iliescu, Petre Roman, unul dintre semnatarii „Scrisorii celor şase“, Alexandru Bârlădeanu, generalii Nicolae Militaru, Ştefan Guşă, Iulian Vlad. Într-o altă sală, în concurenţă cu acest prim grup, se naşte un alt proiect de guvern, cu Ilie Verdeţ şi Dumitru Mazilu. Petre Roman şi Ion Caramitru apar la balcon şi anunţă numele pentru viitorul guvern în timp ce manifestanţii strigă: „Fără comunişti, fără comunişti!“

Se trage, mai întâi simulat, apoi real. Mulţimea se împrăştie, apoi revine: nu au fost victime. Televiziunea transmite această scenă în direct. Iliescu şi Roman se contrazic asupra formulei „dragi tovarăşi“ – Iliescu păstrează acest reflex al limbajului comunist. Nu, nu, îl corectează Petre Roman: „Dragi compatrioţi...“ Iliescu este încă marcat de un gorbaciovism tardiv. După

25. Mărturie a Irinei Bădescu, profesoară la Universitatea din Bucureşti, făcută autoarei, Paris, iulie 2008.

el, soţii Ceauşescu au denaturat un sistem pe care el îl consideră reformabil. Mulţimea strigă în faţa Comitetului Central: „Fără comunişti!“ Iliescu nu are timp de pierdut. La ora 21 începe din nou să se tragă dinspre Palat spre Biblioteca Centrală Universitară, aflată în partea opusă a pieţei. Biblioteca va fi grav avariată, parţial distrusă. În acea seară de 22 decembrie vor exista răniţi.

La ora 22.35, ne aflăm din nou pe platoul de televiziune. Iliescu citeşte un comunicat, emanând de la Frontul Salvării Naţionale şi prezintă ţării componenţa noului guvern. O lungă listă liniştitoare. Sunt şi vedete: Silviu Brucan, Alexandru Bârlădeanu; purtătorii de cuvânt ai disidenţei: profesoara clujeană Doina Cornea şi poeta Ana Blandiana; primii văzuţi la televiziune pe 22: Ion Caramitru, Mircea Dinescu, Sergiu Nicolaescu. Nelipsitul Victor Stănculescu, numit pentru pactizarea armatei cu revoluţionarii. Mai este şi acest profesor simpatic şi charismatic, Petre Roman, purtând cu eleganţă pulovere atât de frumoase. Apoi este citat numele unui individ ciudat pe care publicul îl descoperă chiar în acea zi la televiziune, Gelu Voican Voiculescu, un bărbos ce pare ieşit dintr-un film de science-fiction. O parte din acest grup îşi va petrece noaptea în studiourile de televiziune.

Trupele de Securitate trec sub comanda Ministerului Apărării, condus de Victor Stănculescu. Imediat după venirea sa la minister, Stănculescu preia conducerea *de facto*. Ceauşescu este astfel deposedat de funcţiile sale de comandant suprem. Armata controlează puterea politică: se cere forţelor armate să protejeze toate sediile politice şi clădirile publice din provincie. Televiziunea repetă mereu că armata asigură protecţia poporului

împotriva „teroriştilor“, despre care se crede că sunt fideli lui Ceauşescu.

Iliescu a citit punctul 9 al proclamaţiei Frontului Salvării Naţionale: „Vom respecta angajamentele internaţionale ale României, în primul rând, cele care privesc Pactul de la Varşovia.“ Textul citit de Iliescu fusese verificat de Brucan: acesta a suprimat referinţa „aşa să ne ajute Dumnezeu“, adăugând partea de frază privind Pactul. Brucan îşi revendică intervenţia în acest sens…

Capitolul 7

22–25 decembrie 1989: Se instalează haosul!

Se pune întrebarea dacă Ceaușescu nu avea chiar nimic de spus, nici un proiect consistent, alternativ față de perestroika și glasnost, propuse de Gorbaciov. Discursul său era într-adevăr atât de găunos, închis în retorica epuizantă a limbii de lemn? Nu. Șeful statului nu a vorbit în gol la ultimul congres din noiembrie 1989, care fixa liniile de urmat pentru următorii cinci ani și pe termen mai lung, pentru 2000–2010. Principiul fundamental rămâne neschimbat: materialismul dialectic și istoric. Metoda rămâne apelul la spiritul critic și autocritic. Un congres al partidului nu este niciodată momentul unui bilanț autosatisfăcut, ci implică un du-te-vino între aspectele pozitive și negative și o analiză minuțioasă pentru a progresa. Procedeele lui Ceaușescu sunt conforme cu ceea ce se practicase decenii la rând în URSS și în celelalte țări din blocul comunist.

Ne amintim de șocul provocat de Nikita Hrușciov în februarie 1956, la Moscova, când și-a asumat riscul de a denunța, în timpul celui de-al XX-lea congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, crimele – niște crime selecționate – comise de Stalin. Hrușciov nu ataca partidul, ci numai pe conducătorul Stalin. Critica își propune deci să înlăture uscăturile dintre cadrele puterii și să justifice o mobilizare legitimă. În 1968, Ceaușescu

condamnase el însuşi epurările făcute de predecesorul său în 1954, reabilitând victimele executate. În urma criticii, cei nehotărâţi vor fi eliminaţi, iar cei credincioşi, promovaţi. Este un mod de a-şi preciza poziţia şi de a testa stabilitatea propriei sale puteri.

Imperturbabil, în noiembrie 1989, Ceauşescu aminteşte importanţa unităţii de neclintit dintre Partid şi popor şi anunţă un număr de angajamente uluitoare: 23 000 de delegaţii şi 6 000 de invitaţi au participat la conferinţele judeţene ale Partidului. La data Congresului al XIV-lea, numărul membrilor de partid este de 3 831 000, ceea ce înseamnă o creştere cu peste 400 000 faţă de congresul anterior... 66 % dintre membri sunt muncitori. Partidul numără 50 % femei, 16 % ţărani şi 20 % intelectuali. Ceauşescu reia temele cunoscute, aceleaşi în toate discursurile sale din 1965: productivitate, educaţie, ameliorarea nivelului capacităţilor ştiinţifice. Subliniază pretinsa omogenitate a dezvoltărilor regionale şi confirmă că nu există tensiuni între naţionalităţile conlocuitoare din ţară.

La sfârşitul lui noiembrie, şeful statului pune accentul pe trei aspecte: dezvoltarea resurselor energetice care pot asigura independenţa, succesul României, care a reuşit, spre deosebire de ţările surori, să-şi achite datoria externă. Şi... noutatea care ar fi trebuit să-l mulţumească pe un Gorbaciov preocupat de protecţia planetei, într-un demers ecologic, Ceauşescu propune o reflecţie la nivelul ONU privind protecţia mediului. Această propunere este ovaţionată: „Ceauşescu–Pace!"

Bătrânul Conducător are grijă să amintească apartenenţa României la CAER: un răspuns la cererile repetate de cooperare formulate de Moscova din 1987 şi un mod discret de a face cunoscută dezvoltarea schimburilor

comerciale şi tehnologice dintre România şi URSS? Lucrul asupra căruia va insista însă cu multă forţă este suveranitatea deplină şi inalienabilă a României.

Declaraţiile sale sunt salutate îndelung. Nu are deci motive să fie liniştit? Este încurajat de ovaţiile prelungite, atunci când se opune ungurilor şi sovieticilor, declarând, cu felul său de a vorbi sacadat şi solemn, că trebuie să se înţeleagă bine că lichidarea capitalismului şi construirea socialismului sunt garanţia dezvoltării societăţii. În termeni brutali: nici o deviere de la linia partidului. Şi el, comunistul român, salută în mod special Revoluţia din Octombrie, ca pentru a împrospăta memoria slabă a ruşilor! El este adevăratul revoluţionar, ducând mai departe moştenirea anului 1917! Revine neobosit asupra necesităţii de a continua Războiul Rece, asupra confruntării ineluctabile dintre capitalism şi socialism: Ceauşescu rămâne fidel liniei adoptate în 1947, în momentul instalării comunismului la putere.

Viziunea sa nu s-a schimbat. Ceslav Ciobanu, care a însoţit delegaţia sovietică la cel de-al XIV-lea congres, confirmă douăzeci de ani mai târziu: „Ceauşescu nu s-a îndoit niciodată de modelul socialist românesc şi era mândru de a-l fi iniţiat. Încercase chiar să-l convingă pe Gorbaciov să ia în considerare «realizările» poporului român din epoca socialistă, în mod deosebit modul în care România a reuşit să scape de datorii. El era foarte preocupat de experienţele lui Gorbaciov, perestroika şi glasnost, considerând că nici România, nici celelalte ţări surori nu aveau nevoie să urmeze acest exemplu."

Era îngrijorat şi neliniştit, în ciuda certitudinii că are dreptate. Obosit totodată după pregătirea congresului în plin proces de transformare a ţărilor surori. „Ceea ce m-a frapat, scrie Ceslav Ciobanu, a fost comportamentul

lui Ceauşescu. A fost foarte agitat pe toată durata congresului, nu-şi privea interlocutorii în ochi şi avea mâinile umede. Pentru prima dată îl vedeam pe Ceauşescu într-o asemenea agitaţie psihologică, foarte nervos, deşi avea controlul deplin asupra congresului; participanţii respectau ordinele, se ridicau ca să ovaţioneze îndelung; au făcut acest lucru de şaptezeci de ori, în timpul prezentării raportului. Dar el bănuia probabil că ceva se clatină în propriul său regat."

A existat un element, un element strâns legat de problema naţională română, care ar fi putut să-i atragă susţinerea delegaţilor sau, dimpotrivă, să-i neliniştească profund: în plin discurs, clamând sus şi tare independenţa naţională, Ceauşescu declară că, la patruzeci şi cinci de ani de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, era momentul să se ceară anularea pactelor şi tratatelor semnate cu Germania hitleristă, mai precis, anularea pactului Ribbentrop–Molotov. Auditorii puteau crede că Ceauşescu bate câmpii. Nimeni nu reacţionează, o linişte mormântală domneşte în sală. A anula acest pact încheiat în august 1939 între Reich şi URSS ar fi însemnat a pune în discuţie anexarea Moldovei la URSS, deci frontierele acesteia din urmă. Pentru că sovieticii puseseră stăpânire pe Moldova românească, în iunie 1940, printr-o clauză secretă a acestui celebru pact! Un astfel de discurs nu putea decât să scandalizeze Moscova, să surprindă Washingtonul, pentru care dezmembrarea imperiului sovietic nu era de actualitate în noiembrie–decembrie 1989. La acea dată, obiectivul rămânea, în primul rând, reunificarea Germaniei în cadrul structurilor militare occidentale. Pe agenda lui Bush, ca şi pentru Mitterrand şi Thatcher, aceasta era chestiunea-cheie. Şi pentru Gorbaciov era riscant.

Nu, discursul lui Ceauşescu nu era găunos! Dar a reuşit să-i decepţioneze pe reformatori, care ardeau de nerăbdare, şi să intrige – şi nu numai atât – cancelariile occidentale. Nu era treaba dictatorului de la Bucureşti să decidă ordinea de zi! Preşedintele român nu a mai revenit asupra acestui subiect legat de frontiere în discursurile din balconul Comitetului Central, întrerupte şi huiduite, pe 21 şi 22 decembrie. Ce degradare pentru el să fie obligat să se ocupe de treburi atât de mărunte! Se vedea deja un mare şef de stat exprimând în faţa întregii lumi, împotriva Moscovei, cererea de recuperare a Moldovei, puternic sovietizată în 1989. Căzuse, fără îndoială, în capcana epopeii eroice a istoriei naţionale pe care i-o fabricau istoricii săi de serviciu. Succesorul său, Ion Iliescu, se va feri să ceară unirea Moldovei cu România în momentul destrămării URSS. Nu te joci cu marele urs rusesc...

Pe 22 decembrie, Silviu Brucan, ca vechi internaţionalist, cunoscător al politicii sovietice, aflat în contact cu prietenii săi de la Moscova, a evaluat implicaţiile: a avut grijă să amintească în proclamaţia citită la televiziune de Ion Iliescu faptul că România îşi respecta angajamentele în cadrul Pactului de la Varşovia. Iar acolo, comandantul suprem este Moscova. În haosul care se instalează la Bucureşti şi în oraşele de provincie, chestiunea Moldovei nu este pe ordinea de zi; şi nici pentru populaţie. Aceasta se ocupă de chestiuni mai urgente: soţii Ceauşescu au plecat într-adevăr şi definitiv? Cum să-i stârpească pe „teroriştii“ care continuă să tragă în majoritatea oraşelor mari?

Zilele dintre 23 şi 25 decembrie, data procesului şi execuţiei lui Ceauşescu, sunt trăite într-un amestec de entuziasm de către unii, de aşteptare angoasată de

majoritatea, de o frenezie de informare şi dezinformare de către toată lumea. Pe de o parte, ceea ce se întâmplă în mod real pe teren, pe de altă parte, ceea ce oamenii cred că trăiesc prin intermediul televiziunii sau al posturilor de radio occidentale. Ştirile curg fără încetare şi lumea le înghite fără să-şi mai pună întrebări cu privire la surse. Bombardaţi cu informaţie, unii cred că ştiu deja foarte multe despre personalităţile de pe lista citită de Ion Iliescu.

Iliescu? Toată lumea are impresia că acest nume circulă. Pentru unii, o minoritate, încă din 1987, Iliescu era perceput ca un disident atipic, un activist comunist de formaţie ştiinţifică, opozant al lui Ceauşescu, pus la index la conducerea unei edituri tehnice din Bucureşti. Roland Dumas, pe atunci ministru de externe în Franţa, confirmă astăzi: „Da, Iliescu, desigur, este un nume care circula." Din direcţia sovietică, şeful de la Inturist nu este surprins să-l vadă pe Iliescu apărând la televiziune: „Da, toată lumea vorbea despre Iliescu." Iar Ceslav Ciobanu precizează: „Am primit multe scrisori, în special de la români emigraţi în Israel, în Statele Unite şi în alte ţări occidentale, vorbind despre Ion Iliescu ca despre un «Gorbaciov român» şi lider potenţial al unei «noi Românii». Autorii acestor scrisori îi recomandau cu insistenţă lui Gorbaciov (rezumam cu regularitate toate aceste scrisori şi le transmiteam la cabinetul său) «să găsească o modalitate de a-l înlocui pe Ceauşescu cu Iliescu şi să salveze România de tiranie»." Universitarii de la Craiova confirmă: „Iliescu, desigur. Se vorbea despre el. Se spunea ca e simpatic."

De fapt, în decembrie 1989, marea majoritate a românilor ştiu foarte puţine lucruri despre Ion Iliescu, dar este un nume care nu şochează. Personajul, trecut de

cincizeci de ani, nu e nici prea tânăr, nici prea în vârstă, se exprimă ferm şi fără emfază. Adoptă un stil mai puţin rigid, fără eternul costum gri-spălăcit, un soi de uniformă a activiştilor. Roland Dumas, ajuns la Bucureşti înainte de Crăciun în 1989, spune despre el: „Părea simpatic, un muncitor evoluat... Vorbea franţuzeşte." Posturile de radio occidentale vor transmite informaţii mai precise despre etapele carierei sale: născut în 1930, fiu al unui militant comunist, se implică din tinereţe în viaţa de partid. Student conştiincios, format în URSS şi apoi şef al Asociaţiei Studenţilor Comunişti din România, timp de mulţi ani. În 1956, Iliescu conduce represiunea împotriva mişcării studenţilor români care îndrăzniseră să-şi exprime solidaritatea cu revolta anticomunistă de la Budapesta. Potrivit serviciilor de informaţii franceze, în 1970, Ion Iliescu apare ca un element briant, un „favorit" chiar al lui Nicolae Ceauşescu în aparatul de partid. După ce a fost membru în Comitetul Central, a căzut în dizgraţie. A fost totuşi numit prim-secretar de partid în judeţele Timiş şi Iaşi, după care, în 1984, devine director al Editurii Tehnice, o editură oficială importantă. Acest post marchează un regres în ascensiunea sa politică.

În decembrie 1989, în vâltoarea şi confuzia evenimentelor, nimeni nu are timp să facă cercetări mai aprofundate. Faptul că tiranul nu-l iubise era un fel de garanţie. Importanţa rupturii sale cu Ceauşescu este mult exagerată prin intermediul zvonurilor. În 2009, unii îşi amintesc de Iliescu ca despre cineva care se ascundea şi se refugiase într-o editură obscură ca să supravieţuiască! Or, în decembrie 1989, Ion Iliescu nu e câtuşi de puţin ameninţat de Ceauşescu. Nu s-au găsit nici scrieri politice, nici eseuri, nici o operă de referinţă. Unii observatori

atenţi citează însă un articol destul de îndrăzneţ în favoarea reformei, publicat în 1987, în *România literară*.

Cu trecerea orelor, imaginile şi informaţiile simple sunt suficiente: împuşcături şi ameninţări din partea securiştilor, a teroriştilor ascunşi – se spune – în cavouri goale din cimitire sau în misterioase culoare subterane. Or, prezenţa unor disidenţi cunoscuţi în Vest pe lista prezentată de Iliescu, precum Doina Cornea şi Mircea Dinescu, corespunde perfect cu ceea ce aşteptau occidentalii. La Praga, fusese Vâclav Havel. Iată că acum sunt şi la Bucureşti intelectuali care se opun puterii. Disidentul este, pentru opinia şi media occidentală, argumentul că un proces revoluţionar este în desfăşurare. Disidentul trimite la imaginile nostalgice ale Rezistenţei.

Cât despre tânărul Petre Roman, numele şi familia sa sunt cunoscute în anumite medii socialiste, mai ales în Franţa. De pildă, imediat ce încep să vină informaţiile din 22 decembrie, Lilly Marcou, de profesie istoric, se prezintă ca o prietenă a lui Petre, care beneficiase de o bursă de studii la Toulouse între 1971 şi 1974. Nu există, în decembrie 1989, în cazul lui Petre Roman, o operă filozofică sau politică care să ne ajute să înţelegem sau să aflăm mai multe despre trecutul său, intenţiile sau proiectele sale de viitor. Tânărul Roman pare să se înţeleagă perfect cu Ion Iliescu.

Confuzia care domneşte la Bucureşti se propagă în oraşele din provincie. Unde au dispărut Ceauşeştii? Cine guvernează? Lumea rurală nu se mişcă. Aceasta a trăit vicisitudinile colectivizării din anii 1950, nu este informată şi refuză violenţa. În oraşe, în schimb, populaţia are sentimentul unui vid de putere şi se teme de anarhie, de acte de sabotaj. Unii, foşti burghezi sau citadini, puţin obişnuiţi să frecventeze mediile muncitoreşti, la Reşiţa

sau la Galați, se tem că muncitorii vor năvăli cu miile în centrul orașelor. De pildă, directorul muzeului municipal din Galați, totuși foarte mobilizat împotriva lui Ceaușescu, se întreabă cum va putea proteja obiectele de valoare din sălile de expoziție de o invazie a barbarilor... Deși aceste obiecte de valoare sunt mai ales tablouri reprezentându-i pe Ceaușești sau veselă ornată cu medalioane cu chipurile lor...

Circulă zvonuri înfricoșătoare. Teroriștii ar fi otrăvit apa. Asupra țării avea să se abată un cataclism. Au rămas pe poziții pivoți ai vechiului sistem: unii sunt convinși că Ceaușescu va reveni în fruntea statului. Astfel, la Satu Mare, directorul unui liceu impune activități cu tinerii, pentru a-i împiedica să meargă să manifesteze. El se străduiește să contracareze toate declarațiile Frontului Salvării Naționale la televiziune. Agenții de Securitate cer populației „să fie liniștită și să rămână acasă". Ei răspândesc zvonuri foarte negative privind evenimentele de la Timișoara: acte de vandalism comise de elemente declasate, asociale, huligani. Directorii unor licee le cer profesorilor să țină discursuri patriotice: cei care refuză sunt amenințați cu sancțiuni grave. Expectativa este cu mult mai puternică decât entuziasmul. Demonstrațiile spontane de bucurie în numele eliberării vor fi puțin numeroase.

La Satu Mare, cei mai tineri nu participă la manifestații, spre deosebire de ceea ce se întâmplă la București, unde liceenii se alătură coloanelor de manifestanți. Nu vor avea loc acte de violență sau de agresiune la adresa lucrătorilor de securitate, totuși reperați și cunoscuți de populație. Toată lumea așteaptă, evitând să riște prea mult. Prudență, lașitate, frică de ceea ce s-ar putea întâmpla blochează o populație supusă constrângerilor

de atâţia ani. Cu toate acestea, numeroşi locuitori din Satu Mare visează, în secret, la un comunism după modelul vecinilor unguri, un comunism calificat aici drept „temperat". În aceste zile, 22–25 decembrie, maghiari şi români, unii în familii mixte, fraternizează. Românii se obişnuiseră să meargă să cumpere în Ungaria tot ceea ce lipsea la ei...

Cluj, oraş universitar important, se mişcă puţin: cei care se mobilizează sunt intelectualii, studenţii, încă prezenţi, deşi se apropie vacanţa de Crăciun, unii profesori şi mai ales artiştii. Muncitorii, ţărani mutaţi în blocuri în anii 1970, rămân inactivi. Totuşi, aceşti muncitori necalificaţi, de primă generaţie, au salarii de mizerie. Mediul intelectual şi cel muncitoresc nu se amestecă: societatea comunistă, teoretic egalitară, este profund ierarhizată. Propaganda antiintelectuală a săpat o prăpastie socială...

În mod curios, alte oraşe mai mici trăiesc adevărate turbulenţe. Ca şi cum, punctual, voinţa de ruptură revoluţionară şi discursul angajat al Frontului Salvării Naţionale de la Bucureşti s-ar baza pe relee locale. Ziua de 22 decembrie a lăsat la Baia Mare amintiri puternice unora şi, *a posteriori*, o profundă amărăciune. Nu posturile de radio occidentale au declanşat evenimentele la Baia Mare, ci luările de poziţie ale cadrelor de conducere din marile întreprinderi, membri de partid. Încă din 22 decembrie, se constituie reţeaua anti-Ceauşescu din partid, cooperând cu comandamentul militar trecut în subordinea lui Stănculescu. Populaţia, care se teme de vidul de putere, este derutată. Ea confundă dezordinea de moment cu lipsa unui program...

La Bucureşti, sosesc mulţi jurnalişti. Mulţi dintre ei locuiesc la hotelul Intercontinental, construcţie impozantă, modernă, de şaisprezece etaje, situată în Piaţa Univer-

sităţii: în hotel sunt mai multe baruri, lumini discrete şi, până nu demult, prostituate informatoare postate la bar. Jurnaliştii sunt prinşi într-un du-te-vino între circulaţia depeşelor provenite de la agenţiile de presă şi propriile reportaje pe teren, adesea influenţate de tonul depeşelor şi al mărturiilor.

În plină incertitudine a evenimentelor, această informaţie confuză induce un ton dramatic, o atmosferă de doliu şi îndurerare cuprinde România. Numai ştiri sângeroase. Pe 22 decembrie, la ora 10, Radio Europa Liberă difuzează un apel patetic al unui veteran de război american, fost soldat în armata română, exilat în Statele Unite: „Dragi soldaţi, ofiţeri şi generali, Marele Stat-Major al armatei române... lansez un apel tuturor unităţilor şi subunităţilor, tuturor regimentelor din întreaga Românie! Nu trageţi în poporul ai cărui fii sunteţi! Nu vă mânjiţi mâinile cu sânge nevinovat! Nu executaţi ordinele criminalilor! Ceea ce s-a întâmplat la Timişoara depăşeşte imaginaţia. O adevărată maşină de război s-a pus în mişcare. S-a tras cu sălbăticie asupra poporului neînarmat. V-aţi mânjit mâinile cu sânge nevinovat..."

Se repetă mereu expresia „dictatură sângeroasă", pentru a califica regimul Ceauşescu. Şi, în continuarea imaginilor de la Timişoara, se înscriu altele la fel de sângeroase. În revista *L'Express* din 29 decembrie, se vorbeşte despre Braşov, în amintirea grevelor din 1987, într-un articol semnat de Jean-Marc Gonin: „La spital, încercăm să stabilim un bilanţ. Foarte nesigur, între şaizeci şi optzeci şi şase de morţi, în jur de două sute de răniţi. La morga Spitalului Mârzescu sunt douăzeci şi cinci de cadavre. Unele maltratate cu sălbăticie. Un tânăr de vreo treizeci de ani are figura distrusă. O tânără femeie are câte un enorm hematom în locul ochilor. Alţii

au fost ucişi cu sânge-rece cu un glonţ în cap. Mame sfâşiate de durere rătăcesc printre cadavre aruncate în dezordine pe jos. Braşovul a plătit din nou foarte scump extraordinarul său curaj. Cu doi ani în urmă, izbucniseră revolte la uzina «Steagul Roşu», aspru reprimate. Ridicaţi de Securitate, douăzeci şi trei de muncitori sunt urcaţi în autobuze şi duşi la Bucureşti. Nimeni nu i-a mai văzut niciodată. Se spune că într-o zi, sicrie plumbuite au fost îngropate în mare secret în cimitirul central. În actele de înhumare se menţionează: «morţi accidentale»"... Jurnalistul adaugă: „Noaptea avem coşmaruri, în care vedem călăi. Vlad Ţepeş, celebrul Dracula din Carpaţi, îi terorizează încă pe copii. După cinci secole." Referinţele inevitabile – spital, morgă, înmormântări clandestine, dispariţii – şi umbra lui Dracula revin neîncetat, împreună cu ingredientele dramei de la Timişoara, reciclate pentru a evoca Braşovul.

Aceste mărturii, în ciuda unui ton patetic, revelează o realitate brutală care se desfăşoară oră de oră la Bucureşti, pe 23 şi 24 decembrie. Pe 23, la ora 6.30, pe aeroportul Otopeni, are loc o confruntare violentă între forţele armate şi Securitate, soldată cu patruzeci şi nouă de morţi. La ora 8, două tancuri trimise din ordinul lui Stănculescu sunt postate în faţa sediului televiziunii pentru a întări apărarea. La ora 9, două elicoptere ale armatei deschid focul asupra acoperişului clădirii televiziunii. La ora 11.30, se anunţă că sunt terorişti la hotelul Intercontinental, soldaţii au ordin să tragă. În acelaşi timp, se răspândeşte zvonul că laptele este otrăvit.

La ora 12, Iliescu lansează la radio şi televiziune un apel la mobilizare generală împotriva teroriştilor şi fanaticilor, de o cruzime fără precedent, care trag, făcând victime printre civili şi militari. Pe de altă parte, se face

lumină: Iliescu anunță că soții Ceaușescu au fost arestați și se află sub paza armatei. Guvernul lui Ceaușescu este demis, toate instituțiile fostului regim își încetează activitatea. Puterea este preluată de Consiliul Militar Superior. Foștii demnitari apropiați ai lui Ceaușescu sunt arestați: printre aceștia, Postelnicu și Bobu. Sunt arestați și membrii familiei Ceaușescu.

Pe 24 decembrie, Bucureștiul pare o capitală în stare de război... Tancurile și camioanele militare circulă în toate direcțiile pe marile artere. Puterea – provizorie? – ia o serie de măsuri. Armele aflate în mâinile civililor trebuie să treacă sub controlul armatei. Se confirmă faptul că unitățile Ministerului de Interne și ale Securității intră sub autoritatea Ministerului Apărării. La ora 14, generalul Ștefan Kostyal anunță la televiziune că trei sute de teroriști ascunși în catacombe sunt gata să atace sediul televiziunii... Repetarea neîncetată a anunțurilor despre amenințarea teroristă îi marchează pe oameni. Frica de teroriștii-securiști devine obsedantă.

La televiziune, în studioul 4, defilarea celor care vin cu noi informații, anonimi sau celebri, forma spectaculară a intervențiilor lor creează o tensiune puternică; frica și entuziasmul îi menține pe telespectatori încordați. Ce să facă altceva decât să tremure de frică și să spere că Frontul Salvării Naționale va ține situația sub control, cu ajutorul armatei? Voci din *off* anunță că teroriștii se îndreaptă spre televiziune. Un redactor declară: „Nu vom întrerupe emisiunea." Și totuși! Emisiunea se întrerupe, numai pentru o oră. Așteptarea e insuportabilă. Dar armata și-a făcut datoria. Nu vom pleca. Apoi se solicită sânge pentru răniții din unitățile medicale. De la Vatican, papa Ioan Paul al II-lea își exprimă indignarea față de reprimarea manifestanților.

Fiţi atenţi la apă, poate fi otrăvită. Nu, Comitetul Naţional al Apelor anunţă printr-un comunicat că apa din Bucureşti este potabilă. Se trage în ferestre. Protejaţi camerele de filmat. Îşi face apariţia un muncitor, reprezentant al fabricilor de pâine. Dictatorii nu vor mânca pâinea noastră! Apare şi un angajat al primăriei Bucureştiului: „Cer ca ziua de 22 decembrie să devină zi naţională!“ Izbucnesc urale. „Nu, nu trebuie să schimbăm sărbătorile naţionale“, spune cineva. O voce strigă: „Cetăţeni, nu putem pleca atât timp cât Ceauşescu n-a fost prins! Staţi, staţi, nu vom pleca.“ Se strigă: LI-BER-TA-TE... Veştile curg de la Braşov, Piteşti, de la Uniunea Scriitorilor, care anunţă că s-a alăturat revoluţiei; un student vorbeşte din partea Frontului Democratic Studenţesc; se anunţă că au sosit medicamente din Austria, la Arad. Şi, panică, reactorul atomic de la Piteşti nu ar fi destul de bine păzit...[26]

Revoluţia continuă:

Nu plecăm acasă
Noi dorim o pace simbol să ne fie
Lacrima izbânzii libertatea noastră...

cântă manifestanţii, reluând mereu acest refren: *„noi de-aicea nu plecăm, nu plecăm acasă, până nu vom câştiga libertatea noastră“*.

Aceste cuvinte ritmate şi aceste cântece pe care se dansează, se mărşăluieşte încă sunt fredonate cu aceeaşi bucurie douăzeci de ani mai târziu.

---

26. Această veste face parte din operaţiunea de dezinformare din acele zile. De fapt este vorba despre un combinat petrochimic.

Capitolul 8

O lovitură de stat mascată

Manifestanții, în ardoarea lor spontană, își exprimă aspirațiile, proiectele, visurile. Personajele factori de decizie, circulând la București între Comitetul Central, sediul televiziunii și Ministerul Apărării aveau urgențele și programul lor.

Care era prima urgență? Să decidă soarta lui Nicolae Ceaușescu și a soției sale. Și dacă era posibil, să scape de ei. Care era programul? Să instaureze puterea la București și în țară și să obțină ca aceasta să fie recunoscută ca fiind legitimă de către comunitatea internațională și în primul rând de către Moscova și Washington. Soții Ceaușescu erau bine păziți la Târgoviște, țara era informată de arestarea cuplului infernal. Dar trebuiau date informații precise și luată o hotărâre. De fapt, aceasta era deja luată: cei doi trebuiau judecați, condamnați și executați.

Mai târziu, în repetate rânduri, în discuțiile cu istoricul american de origine română, Vladimir Tismăneanu, Ion Iliescu va explica graba momentului și va justifica alegerea unei metode expeditive. Argumentul oficial era foarte simplu: atât timp cât Ceaușescu este în viață, vor exista adepți ai săi, minoritari și hotărâți, securiști-teroriști, gata să se lupte până la ultimul, continuându-se astfel vărsarea de sânge. Pentru ca revoluția

să reuşească, pentru ca o nouă ordine să se poată instaura, se impunea un gest radical. Starea de spirit era propice: imaginile cu morţii de la Timişoara, zvonurile despre cadavrele încărcate în camioane frigorifice şi incinerate pe ascuns la Bucureşti din ordinul Elenei, tinerii împuşcaţi în noaptea de 21–22 decembrie, tirurile automate venind din toate direcţiile, indivizii ascunşi pe acoperişurile de pe arterele principale ale capitalei, scenele de violenţă şi luptă creaseră o atmosferă în care orice nouă brutalitate devenea tolerabilă, acceptabilă. Pe timp de criză, de război civil, nu cântăreşti prea mult măsurile care se impun. Îi respecţi şi îi stimezi pe cei care au curajul de a acţiona.

În momentul în care, pe 22 şi 23 decembrie, generalii prorevoluţionari se străduiesc să convingă că armata e „cu ei“, că „va trece de partea lor“, adică se va alătura manifestanţilor, devine evident cine este duşmanul: Ceauşeştii şi clica lor, aceştia sunt vinovaţii, duşmanii. Când Ceauşeştii vor fi morţi, fiul lor Nicu arestat, această clică îşi va fi pierdut reperele şi se va dispersa.

Militarii cu grade superioare se străduiesc să convingă lumea de acest lucru: generalul Gheorghe Voinea vorbeşte de la balconul Comitetului Central, Mihai Lupoi transmite acest mesaj la televiziune. Generalul Guşă, întors de la Timişoara, ia cuvântul, alături de Iliescu, în balconul Comitetului Central. Armata, formată din soldaţi tineri, total lipsiţi de experienţă în războiul de stradă, nu doreşte decât un lucru: să nu fie obligată să se confrunte cu manifestanţii. Aceşti recruţi se tem şi ei de forţele ascunse şi antrenate ale Securităţii. Ordinele primite nu sunt clare, mesajele sunt uneori contradictorii, staţiile radio nu sunt în stare bună. Ei doresc ca totul să ia sfârşit.

Şi, apoi, poate garanta cineva că generalii Ştefan Guşă sau Iulian Vlad, şeful Securităţii, au trecut cu adevărat de partea revoluţiei? Fie că alăturarea lui Vlad la grupul Iliescu era sinceră sau nu, Silviu Brucan se îndoieşte şi se fereşte de acesta. De ce Vlad, care dă asigurări, începând cu 23 decembrie, că oamenii săi au trecut de partea revoluţiei, explicând că a eliminat din trupele sale elementele fidele lui Ceauşescu, nu a dat un ordin precis de încetare a focului, în mesajul său radio? El va fi demis la sfârşitul lui decembrie, ca şi Guşă, pentru „eroare inadmisibilă de comandă", potrivit expresiei folosite de Ion Iliescu.

Actorii evenimentelor din 21–25 decembrie au vorbit cu toţii mai târziu, s-au confruntat, s-au contrazis. Ion Iliescu a adoptat o viziune simplă: Ceauşescu trebuie executat ca să se pună capăt băii de sânge de care se fac vinovaţi ultimii săi partizani. El prezintă această hotărâre ca fiind una curajoasă. Ceea ce îi conferă lui Iliescu statura unui şef de stat. Silviu Brucan susţine analizele făcute de Iliescu şi se concentrează asupra Securităţii în slujba tiranului. Generalul Stănculescu s-a exprimat adesea lăsând să se înţeleagă că a avut un rol decisiv în eliminarea lui Ceauşescu, fără a purta totuşi întreaga responsabilitate! El insistă asupra aspectului logistic al intervenţiei sale: organizarea unui tribunal, convocarea şi instituirea unui pluton de execuţie.

Virgil Măgureanu, viitorul şef al Serviciului Român de Informaţii, din 1990 până în iunie 1997, are propria interpretare asupra procesului şi a lanţului de conducere. Pe 19 septembrie 2005, acesta îi povesteşte scriitorului Alex Mihai Stoenescu: „În dimineaţa de 25 decembrie, foarte devreme, în jurul orei 8, am fost sunat de Voican Voiculescu, care mi-a comunicat în nume propriu că voi

face parte din grupul care se va deplasa la Târgovişte şi că voi asista la proces în calitate de martor. Apoi, de la Ministerul Apărării, unde ne reuniserăm, mi s-a comunicat acelaşi lucru din partea lui Brucan. Gândindu-mă însă acum retrospectiv, îmi dau seama că nici Brucan, nici oricine altcineva nu avea vreo calitate să-mi transmită ordine, căci făceam parte din acelaşi grup..."

Întrebarea lui Stoenescu: „Era un ordin care venea de la Iliescu?" Măgureanu: „Presupun că da. Dar Iliescu mi-a vorbit pe un ton mai puţin imperativ decât Brucan, spunându-mi că ar fi bine să vin la Târgovişte."

Alex Mihai Stoenescu reia firul discuţiei, punând întrebarea de fond: Măgureanu a acceptat să se ducă la cazarma de la Târgovişte unde sunt arestaţi Ceauşeştii. Bine! A acceptat să facă parte din tribunalul care îi va judeca. Bine! Are vreo idee despre sentinţa care avea să fie dată şi despre aplicarea sa imediată? Răspunsul lui Măgureanu este deranjant. Acest fost responsabil al serviciilor secrete, format la şcoala serviciilor de informaţii, profesor la institutul care formează cadrele de partid, pretinde că nu avea o idee precisă asupra verdictului care urma să fie dat! „Ca să fiu sincer, îi răspunde el lui Stoenescu, nu aveam o perspectivă prea precisă." Şi insistă: nu ştia ce verdict se va da şi nu discutase cu ceilalţi membri ai tribunalului.

Povara Ceauşeştilor este atât de apăsătoare, încât Virgil Măgureanu nu îndrăzneşte să mărturisească, nici să recunoască faptul că a acceptat să fie mandatat pentru a-i condamna la moarte? El mai spune că, pe parcursul procesului, viziunea sa a început puţin câte puţin să se clarifice. Această laşitate finală a judecătorilor improvizaţi ai lui Ceauşescu reprezintă o dovadă care înlătură orice îndoială asupra faptului că, în ultimii ani de dinainte de

1989, nomenclatura se îndepărtase de tiran. A accepta să fii judecător fără să îndrăzneşti să formulezi pentru tine însuţi care va fi sentinţa trădează o contradicţie apăsătoare.

Se pune întrebarea dacă Virgil Măgureanu minte. Ipoteza nu este exclusă. A se prezenta ca un judecător care se îndoieşte, dar pe care comportamentul Ceauşeştilor din timpul procesului reuşeşte să-l convingă să accepte o sentinţă de execuţie este poate, în propriii ochi, un mod de a se umaniza.

La rândul său, Silviu Brucan a declarat că operaţiunea (inclusiv proiectul de verdict radical) fusese montată de generalul Stănculescu, susţinut de Gelu Voican Voiculescu şi Virgil Măgureanu. Fiecare aruncă responsabilitatea de la unul la altul.

La faţa locului, la Târgovişte, situaţia cuplului Ceauşescu nu este clară: sunt într-adevăr arestaţi sau ascunşi în această cazarmă pentru a fi protejaţi? De la Bucureşti va sosi un emisar aducând insulină pentru diabetul lui Nicolae... Soldaţii care păzesc cazarma sunt foarte tensionaţi. În noaptea de 24 decembrie circulă un zvon: securişti fideli lui Ceauşescu ar fi pregătiţi să atace cazarma pentru a-i elibera pe cei doi şi a-i duce la Bucureşti! În noaptea de 24 spre 25, la Bucureşti, se aud tiruri de armă automată. Roland Dumas, aflat atunci la Ambasada Franţei la Bucureşti, îşi aminteşte că „se trăgea de peste tot“. Nicolae şi Elena tună şi fulgeră desigur: Conducătorul este reţinut şi, aparent, protejat, dar este lipsit de mijloace de acţiune. Este foarte probabil că era furios din cauza acestui anturaj pe jumătate slugarnic, pe jumătate terifiat şi nehotărât.

Scenariul din cazarma de la Târgovişte nu seamănă deloc cu eliminările şi procesele pe care le cunoscuse

Nicolae în tinereţea sa de militant comunist. Ereticii sau trădătorii erau asasinaţi. A fost cazul lui Ştefan Foriş, în 1946, secretar general al partidului între 1940 şi 1944. Personalităţile deranjante – precum celebra comunistă evreică Ana Pauker, revenită din URSS în 1945, după ce lucrase pentru Internaţionala Comunistă – erau eliminate din toate funcţiile din cadrul partidului şi plasate în domiciliu forţat. Trădătorii potenţiali sau dovediţi, aflaţi în contact cu Occidentul, erau arestaţi, interogaţi şi judecaţi cu uşile închise, apoi executaţi, departe de camerele de filmat. Aceasta a fost soarta avocatului Lucreţiu Pătrăşcanu. Ceauşescu nu-şi aminteşte vreo situaţie care să semene cu a sa. Această situaţie foarte atipică îl irită. Este ceea ce ar putea explica fermitatea şi aroganţa sa în faţa tribunalului improvizat care pretinde că îl judecă. Şi apoi, să se afle alături de Elena, rezemându-se de o masă dreptunghiulară mizerabilă, într-o încăpere strâmtă şi sărăcăcioasă, i se pare straniu: Elena ocupă funcţii înalte în stat şi lucrează alături de el, cu responsabilităţi importante, de mai bine de zece ani. Este soţia sa, pe care a întâlnit-o în 1936, potrivit biografiilor oficiale, mama copiilor săi. Şi acum nu mai e decât o bătrână obosită pe care trebuie să o calmeze, să o îmbărbăteze: nu este obişnuită să fie tratată astfel!

Decorul, atmosfera, în prezenţa unui tribunal format din tovarăşi bine cunoscuţi, precum generalul Stănculescu, subalternul său, îl determină să încerce, în primul rând, să pună puţină ordine în această situaţie inedită, pe care o consideră scandaloasă.

Procesul va dura mai puţin de o oră. Este condus de colonelul Gică Popa. Procurorul Dan Voinea e încadrat de doi avocaţi. Generalul Stănculescu, Virgil Măgureanu, Gelu Voican Voiculescu sunt acolo, cât se poate de vizi-

bili, identificați și recunoscuți. În mai 2009, Dan Voinea se eschivează să răspundă la o întrebare precisă: „Cine v-a dat ordinul să fiți prezent la Târgoviște?" Nici un răspuns.[27] Tânăr căpitan în decembrie 1989, Dan Voinea s-a supus unui ordin, dar din partea cui? Filmul procesului, în versiune trunchiată, este difuzat în seara de 25 decembrie la televiziune... Uluiți, telespectatorii asistă la un dialog al surzilor.

Tribunalul se prezintă ca tribunal al poporului. Ceaușescu contestă! După părerea sa nu se poate vorbi de revoluție, deci nici de tribunal revoluționar! Nici de un așa-zis tribunal al poporului. În chip rațional și în numele respectului pentru instituții, el cere să fie audiat de Marea Adunare Națională! Neînțelegere flagrantă: nu mai există Marea Adunare Națională, dat fiind că organele vechiului regim au fost desființate în seara de 22 decembrie... Deci, afirmă Ceaușescu, pe bună dreptate, „aceasta este o lovitură de stat!"

Ce cred telespectatorii care văd acest document în seara respectivă? Revoluție, așa cum afirmă procurorul sau lovitură de stat, așa cum susține Ceaușescu? Acesta se încăpățânează: da, asta este, lovitură de stat. Presimțise acest lucru de pe 17 decembrie, înainte de plecarea la Teheran. În mod curios, el nu concepe că ar putea renunța la putere. El anunță că nu va răspunde la nici o întrebare. De mai multe ori va replica: „Nu răspund decât în fața Marii Adunări Naționale. Puteți face orice mascaradă, nu recunosc!" Replicile președintelui tribunalului sunt necruțătoare: „Mascarada ai făcut-o dumneata timp de 25 de ani. Asta este mascarada pe care ai făcut-o și ai dus țara în pragul prăpastiei." Faptul că îl

---

27. Conversație cu autoarea, în mai 2009, la București

tutuieşte este umilitor. Ceauşescu nu recunoaşte nimic, anunţă o cifră enormă de apartamente construite, peste 3,5 milioane. Are de gând să reia discursurile şi argumentele înşirate în timpul celui de-al XIV-lea congres al partidului? Va fi împiedicat să o facă.

Ce gândesc în acest moment cei peste trei mii de delegaţi care îl ovaţionaseră la sfârşitul lui noiembrie? Şaptezeci de reprize de ovaţii, un record. Ferm, preşedintele îşi continuă acuzaţiile: „Situaţia se cunoaşte, situaţia dezastruoasă a ţării nu o cunoaştem numai noi, ci fiecare om cinstit din această ţară, care a mocnit până în ziua de 22 decembrie 1989, când au apărut zorii libertăţii. Cunoaştem situaţia cu toţii, lipsa de medicamente, care, din ordinul dumitale, inculpat, a făcut ca să moară oameni, să moară copii, în spitale fără medicamente, fără hrană, fără căldură, fără lumină, nu te-ai gândit la acest lucru? Acum discut cu inculpatul Ceauşescu Nicolae. Din ordinul cui s-a făcut genocidul de la Timişoara?" Inculpatul refuză să răspundă. Cuvântul genocid ţinteşte bine şi loveşte. Tribunalul adoptă limbajul războaielor de exterminare, utilizând vocabularul Holocaustului, ca un reper înspăimântător care să justifice pedeapsa supremă. Ceauşescu refuză să răspundă la această acuzaţie de genocid. El declară solemn: „Pentru istorie, Marea Adunare Naţională va afla adevărul, şi nu cei care au organizat lovitura de stat!" Ciudat decalaj: Ceauşescu este în acelaşi timp convins că organele statului şi Marea Adunare Naţională continuă să funcţioneze, dar şi de realitatea loviturii de stat. El analizează situaţia cu luciditate, fără să fie capabil să o accepte.

Judecătorul continuă: Ceauşescu ar fi făcut şaizeci şi patru mii de victime! Elena ascultă, exasperată. Ceauşescu

o strânge de braț. Să nu se mai enerveze! Judecătorul este necruțător la adresa ei. Telespectatorii se destind desigur, în acel moment. Unii savurează poate palmele primite de Elena. Judecătorul este plin de dispreț: „Savantul, inginerul, academicianul care nu ştie să citească. Analfabeta ajunsă academician." Elena e uluită şi reacționează proferând blesteme!

Replicile se succed cu rapiditate. Fără menajamente, lupta e strânsă. Nu mai e timp de discursuri-fluviu. Ceauşescu se blochează, agățat de Marea Adunare Națională şi de propria viziune a situației: „Nu recunosc pe nimeni şi de aceea poporul luptă în țară până la eliminarea acestei bande de trădători de țară, care sunt în legătură cu străinătatea, au organizat lovitura de stat!" Complicele străin al trădătorilor nu este numit. Ce pot să creadă telespectatorii? În momentul difuzării documentului, Ceauşeştii sunt deja morți. Telespectatorii preferă desigur să se elibereze de obsesie: la urma urmei, Ceauşescu era nebun!

Confruntarea continuă. Tribunalul, dar şi avocații se străduiesc să-l convingă pe Ceauşescu că este destituit. El nu poate însă trece acest prag, deşi are certitudinea că are de-a face cu o lovitură de stat. Undeva se află poporul al cărui Conducător se consideră încă. Poporul încolonat şi ovaționând într-un ritm susținut. Acuzarea nu îl cruță de lovituri dure: se spune că fiica sa, Zoia, ar mânca numai carne din străinătate în vase de aur. Zoia nu era impopulară, ci mai degrabă bine văzută de colegii săi matematicieni pe care îi mai ajutase uneori. Dar tonul e din ce în ce mai ridicat! Ceauşescu ar fi ascuns 400 de milioane de dolari în Elveția. Această avere nu va fi găsită ulterior. În schimb se vor descoperi 90 000 de dolari la Zoia.

I se cere să semneze o declaraţie: Ceauşescu refuză, căci nu are nimic de spus în faţa acestui tribunal! Elena refuză să răspundă interogatoriului, adoptând aceeaşi atitudine ca şi Nicolae, care o apără: „Este viceprim-ministru al guvernului Republicii Socialiste România." Câteva derapaje spre final: avocatul Nicolae Teodorescu o întreabă pe Elena dacă este sau a fost bolnavă mintal. Ea este indignată şi protestează în faţa acestei provocări grosolane... Şi, din nou, rămâne solidară cu soţul său: „Adevăratul tribunal este Marea Adunare Naţională."

Procurorul trage concluziile: „Având în vedere atrocităţile săvârşite de Nicolae şi Elena Ceauşescu, noi considerăm că cei doi inculpaţi se fac vinovaţi de săvârşirea infracţiunilor prevăzute de articolele 162, 163, 165 şi 357 din Codul penal, articole în baza cărora solicităm condamnarea celor doi inculpaţi pedeapsa cu moartea, totodată, solicităm confiscarea totală a averii soţilor Ceauşescu."

Şi o ultimă umilinţă. Avocatul Constantin Lucescu le aminteşte că ar fi putut avea demnitatea şi inteligenţa de a demisiona, de a rămâne în străinătate printre străini şi de a muri printre străinii care le-ar fi oferit azil politic. „Regele Mihai a avut mai multă demnitate decât dumneavoastră." Elena şi Nicolae se mulţumesc să râdă. „Nu plecăm de aici. Vom muri aici." Cât despre regele Mihai, a fost constrâns de comunişti să abdice şi obligat să părăsească ţara pe 31 decembrie 1947! Dar ca un vechi militant comunist să fie comparat cu un membru al casei de Hohenzollern, nu poate provoca decât râsul!

Ultimele momente, ultima scenă a ultimului act sunt dificile. Inculpatul Ceauşescu are dreptul la o declaraţie. Cuvintele sale sunt ferme: „Nu sunt inculpat, sunt preşedintele României, comandant suprem şi voi răspunde

în fața Marii Adunări Naționale și a reprezentanților clasei muncitoare și cu asta am terminat. Cu aceste cuvinte, am terminat. Totul este minciună de la un capăt la altul, celor care au dat lovitura de stat, trăgând poporul, mergând până la distrugerea independenței României."

Telespectatorii nu au timp să mediteze la această acuzație. Nu e momentul de a distinge adevărul de minciună. Ceea ce se impune e violența dramatică a scenei. Câțiva membri ai plutonului de execuție pătrund în sălița tribunalului. Le leagă la spate mâinile condamnaților care protestează. Elena strigă, îi imploră pe soldați, pe care îi numește copiii ei, îi roagă din nou: „Împreună am luptat, să murim împreună."

Scena următoare. O cazarmă. O curte. Camera se fixează pe două cadavre culcate la pământ, ciuruite de gloanțe. Nu se vede plutonul, membrii tribunalului au dispărut de pe ecran. Ce au făcut? Au vorbit? Au comentat? Nici Stănculescu, nici Măgureanu nu s-au exprimat public în legătură cu sentimentele care i-au încercat.

Telespectatorii au auzit bine: un genocid cu peste șaizeci de mii de victime. Subminarea puterii de stat prin organizarea de acțiuni armate împotriva poporului și împotriva autorităților legale. Distrugerea de bunuri publice. Distrugerea economiei naționale. Tentativa de a fugi din țară cu peste un miliard de dolari depuși în bănci din străinătate...

Publicul se întreabă: ce s-a întâmplat cu cadavrele soților Ceaușescu? Unde au fost înhumate? Cel care s-a ocupat a fost Gelu Voican Voiculescu. Corpurile au fost imediat transportate la București, lăsate apoi câteva ore pe stadionul clubului de fotbal Steaua, transportate după aceea la morga Spitalului Militar Central din București

şi înhumate câteva zile mai târziu în cimitirul Ghencea din Bucureşti.

Olé, olé, Ceauşescu nu mai e!...

Deşi filmul trunchiat al procesului a fost difuzat, sfârşitul Ceauşeştilor a alimentat multe comentarii. Se spune că ei n-ar fi murit, că ar fi părăsit ţara şi că vor reveni. Dar aceste construcţii imaginare, cu potenţiali strigoi, nu au prins. De fapt, toată lumea a încercat imediat o mare uşurare. Nu va fi război civil. O uşurare dublată de un sentiment ciudat de jenă. Numeroşi au fost cei care au acceptat ideea că, în ciuda abjecţiei ultimelor momente, execuţia Ceauşeştilor a pus capăt vărsării de sânge. Potrivit unui sondaj de atunci, 84% dintre români considerau că, având în vedere împrejurările, doar o soluţie expeditivă era posibilă.

O profesoară din Satu Mare confirmă, după douăzeci de ani de la evenimente, că execuţia Ceauşeştilor a clarificat situaţia. Atmosfera era extrem de încordată între 22 şi 25 decembrie. Pentru că oamenii erau în aşteptare: să presupunem că Ceauşeştii ar fi revenit la putere! Puţini observatori sau analişti s-au preocupat în detaliu de etapele procesului, de ciudăţeniile enunţate: vesela de aur a Zoiei Ceauşescu sau cei şaizeci de mii de morţi ai genocidului...

Poziţia cea mai abilă faţă de povara execuţiei sordide a Ceauşeştilor este cea a lui Virgil Măgureanu, specialistul în informaţii: acesta pretinde că decizia de eliminare fizică a Ceauşeştilor a venit din exterior. Ceea ce îl absolvă pe Ion Iliescu de orice suspiciune de cruzime şi îi deresponsabilizează pe Brucan, pe Stănculescu şi pe el însuşi. „Aşa ceva – explică el în 2005 – nu se putea produce fără o influenţă exterioară: cu luni de zile înainte se ştia atât la Moscova, cât şi în capitalele occidentale

– s-ar putea da exemple – că Ceauşescu nu va apuca Anul Nou 1990."[28]

Unii analişti susţin că ordinul de condamnare la moarte a Ceauşeştilor ar fi venit direct de la Moscova, via Brucan, prin telefon. Măgureanu nu merge până acolo, dar lasă să se înţeleagă faptul că Brucan era un personaj foarte radical, în stare de orice, odată ce se eliberase de frică... Prin execuţia rapidă a lui Ceauşescu, se înlătura şi pericolul ca, în eventualitatea unui proces obişnuit, acesta să vorbească prea mult şi să se lanseze în declaraţii jenante despre unele dintre personalităţile Frontului Salvării Naţionale, autoproclamat Front al revoluţiei. Ion Iliescu are o poziţie fermă: procesul şi execuţia lui Ceauşescu nu au fost nicidecum o greşeală. A fost un act revoluţionar într-o situaţie de urgenţă. Atât timp cât Ceauşescu era în viaţă, situaţia conflictuală nu putea lua sfârşit... „Repet, va spune el adesea, nu a fost o greşeală!"

Reacţiile venite din Vest şi din Est faţă de înscenarea procesului şi de execuţia expeditivă nu sunt global favorabile: Washingtonul regretă că procesul nu a fost public. Ministrul de externe sovietic Eduard Şevardnadze va lăsa să se înţeleagă că „acest proces nu l-a lăsat indiferent".

Stânjeneala produsă de proces este dublă: după ce decizia de execuţie a fost luată, cinci helicoptere aterizează la Târgovişte, pe 25 decembrie după prânz, aducându-i pe membrii plutonului şi pe un medic militar; procesul nu este un proces; şi, fără îndoială, până la sfârşit, până în momentul în care soldaţii se apropie pentru a-i lega, Ceauşeştii nu au crezut în această

---

28. Virgil Măgureanu, Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, p. 136.

mascaradă. Procesul este o caricatură de proces, cu nişte avocaţi care îi acuză neîncetat pe deţinuţi! Minciuna defineşte această scenă: Stănculescu evită să întâlnească privirea lui Ceauşescu. Văzându-l pe general, Nicolae Ceauşescu putea crede că venise să-l susţină. Nu el, Victor Stănculescu, îl sfătuise să plece cu helicopterul pe 22 decembrie, pentru a încerca să organizeze apărarea dintr-un post de comandă?

Această metodă – minciuna – provine din tradiţia felului în care sunt eliminaţi oamenii în ţările comuniste. Astfel, tatăl lui Petre Roman, Valter Roman, prieten al liderului comunist maghiar Imre Nagy, deţinut în domiciliu obligatoriu la Snagov, după represiunea mişcărilor de la Budapesta în 1956, a jucat luni de zile rolul însoţitorului care oferă sprijin moral, ştiind foarte bine că Imre Nagy va fi predat tovarăşilor unguri şi executat.

În această zi de 25 decembrie, Iliescu, Stănculescu şi compania nu-şi fac scrupule şi instrumentează unul dintre episoadele de neocolit, în ochii lor, în cucerirea puterii. Prin acest proces, am asistat la o şedinţă de eliminare a Partidului Comunist Român, dar fără autocritica acuzaţilor. Ritualul proceselor comuniste a fost escamotat. Ziua de 25 decembrie aduce poate o uşurare momentană, dublată însă de o mare derută. La întrebarea: „Aţi spus că ambasada URSS a fost doar spectator în zilele de 23–25 decembrie. Sunteţi sigur că nu a existat nici un contact cu personaje precum generalul Stănculescu sau Virgil Măgureanu?“ Ceslav Ciobanu răspunde: „Îmi este greu să vorbesc despre astfel de contacte pentru că nu dispuneam de toată informaţia şi nici de analize serioase din partea ambasadei privind evoluţia situaţiei

de la Bucureşti şi a contactelor acesteia (cel puţin în ceea ce priveşte biroul nostru de la Staraia Ploşcead[29], unde se concentrau toate informaţiile, inclusiv elemente confidenţiale, provenind de la ambasadă, de la Ministerul de Externe, de la KGB, de la GRU [serviciul sovietic de informaţii militare], precum şi de la alte servicii). Lucrul de care îmi amintesc este acela că, înainte ca Ceauşescu să părăsească clădirea cu helicopterul, l-a invitat pe ministrul-consilier al ambasadei sovietice, V. Pozdneakov, şi a acuzat direct Uniunea Sovietică de a fi susţinut mişcările de protest.“[30]

După discursul de la Congresul al XIV-lea, când îndrăznise să evoce frontierele sovieto-române, pactul Ribbentrop-Molotov şi Moldova, Ceauşescu se opunea URSS-ului, URSS-ul lui Gorbaciov, de care Departamentul de Stat american avea încă nevoie! Firele se legau.

În acest grup, există o persoană lipsită de temeri şi care a propus o povestire cât se poate de limpede care anulează toate celelalte mărturii şi informaţii: tenebrosul bărbos Gelu Voican Voiculescu. Pentru el, romanul poliţist al revoluţiei începe pe 21 decembrie. Coboară din birou, foarte surprins să constate că Ceauşescu este huiduit în timp ce vorbeşte din balconul Comitetului Central. Apoi „a acţionat destinul“, va spune el. Se duce la hotelul Intercontinental, unde stă până la miezul nopţii. Participă la construirea baricadelor şi la incendierea maşinilor. Asistă la sosirea muncitorilor. Şi acolo, lângă baricadă, vede căzând primii morţi.

---

29. „Piaţa Veche“, în limba rusă. Adresa sediului Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Staraia Ploşcead desemna, de asemenea, în mod familiar, însuşi vârful sistemului sovietic.

30. Conversaţie cu autoarea.

„Cine trăgea pe 19 decembrie 1989?“, îl întreabă un jurnalist[31]. „Nu militarii, ci oameni care se aflau într-o clădire a băncii Société Générale, unde erau multe birouri ale unor firme străine.

— Nu erau agenţi ai Securităţii sau ai armatei?

— Nu, erau străini.

— Mercenari?

— Nu. Nu pot să vă spun mai multe, dar am cunoscut un român, de pildă, care fusese recrutat de CIA şi care fusese trimis în secret în acele zile. El a tras asupra mulţimii. Dacă forţele din faţă ar fi deschis focul, ar fi fost o baie de sânge. Aceşti străini trăgeau într-un mod foarte calculat, foarte profesional.

— Dar cine a cerut, de pildă, acelei persoane să tragă?

— Era plin de agenţi străini aici. Dacă ne uităm pe numărul de persoane intrate în România pe la punctele de frontieră, vedem că, în decembrie 1989, se aflau de zece ori mai mulţi turişti sovietici decât în ceilalţi ani. Aproximativ şaizeci şi şapte de mii au venit cu maşina, şi mai ales de aceeaşi vârstă. De fapt, cred că au acţionat foarte puţin. În ultima clipă au renunţat la o invazie.“

Această versiune fantasmagorică face parte din dezinformare, după modelul Timişoara, prin umflarea cifrelor – reprezentantul Inturist vorbeşte de o sută douăzeci de turişti sovietici şi nu de şaizeci şi şapte de mii! – şi prin invocarea prezenţei agenţilor serviciilor secrete străine. Străinii au tras. Astfel, armata este scoasă din cauză! Această poveste îndrăzneaţă a lui Gelu Voican Voiculescu suscită o întrebare naivă: în perioada Crăciunului, Securitatea ar fi lăsat să se plimbe peste

31. Jurnalistul care pune întrebarea se înşală în privinţa datei. Este vorba de fapt despre 21 şi 22 decembrie.

şaizeci de mii de „turişti“ sovietici pe drumurile înzăpezite şi lunecoase? Asta ar fi însemnat că o face de comun acord cu Moscova!

Gelu Voican îşi continuă romanul de aventuri. Îl întâlneşte pe Iliescu – întâmplător! – pe 22 decembrie la televiziune şi nu se mai desparte de el. Vajnicul activist nu este prea surprins de acest devotament anonim şi brusc din partea bărbosului. Şi, apoi, informaţia-bombă, după arestarea lui Ceauşescu, el, Voican, de capul lui, hotărăşte uciderea Ceauşeştilor!

„Dumneavoastră aţi luat hotărârea de a-i ucide?

— Da. Stănculescu a început să dea telefoane. Apoi m-a anunţat că totul era pregătit: Aştepta doar ordinul. Mi-a dat un număr de telefon special cu trei cifre. I-am spus: «Când vă voi spune „recursul la metodă“, trebuie să-l omorâţi.» Dar mi-a fost teamă să iau singur această decizie. Am vorbit cu Iliescu. El nu era de acord. Spunea că este o greşeală să începi exerciţiul unei noi puteri cu o crimă. Trebuiau judecaţi.

— Dumneavoastră v-aţi ocupat de organizarea procesului?

— Da, am insistat să fie suprimaţi.“

Gelu Voican pare să uite de prezenţa lui Brucan, a lui Virgil Măgureanu şi îşi atribuie un rol care i-a fost destinat, lui, simplu trecător bucureştean, cetăţean cât se poate de obişnuit. Povestirea e plină de amănunte sinistre. Gelu Voican Voiculescu povesteşte înmormântarea Ceauşeştilor: „În nebunia de atunci, i-am uitat la morga spitalului militar. Pe 29 seara, mi-am adus aminte. I-am întrebat pe ceilalţi ce facem cu ei? Petre Roman şi Iliescu mi-au spus: «Gelu, e problema ta. Tu voiai să fie ucişi. Ocupă-te de asta.» Totul era complicat. Ceauşescu şi soţia sa nu aveau acte din 1961. Trebuia să-i declar la

registrul stării civile. Cimitirul nu putea să-i înhumeze fără certificat de deces. Era vorba de o moarte violentă."[32]

În ciuda extravaganțelor, povestirea lui Voican este utilă: potrivit scenariului său, armata nu a tras, Iliescu devine un domn plin de scrupule, iar Gelu este un erou a cărui hotărâre a pus capăt violențelor, odată ce cuplul a fost executat. Rămân însă multe pete albe: cu cine vorbea generalul Stănculescu la telefon? Şi de unde au venit de fapt ordinele? Gelu Voican nu spune.

Generalul Stănculescu este, indiscutabil, unul dintre personajele-cheie ale acelor zile. Trebuie plasat în categoria acelor câțiva ofițeri de rang înalt, formați la Moscova, ca toți înalt gradații armatelor din pactul de la Varşovia, care a visat şi încercat, de la începutul anilor 1980, să-l răstoarne pe Ceauşescu?

Tentativele de conspirație datează, într-adevăr, din acea perioadă: degradarea situației socio-economice şi politice devine în acel moment flagrantă. Serviciile lui Ceauşescu nu ezită să-i urmărească şi să-i amenințe pe opozanți până în străinătate. Scriitorii Paul Goma şi Virgil Tănase scapă la limită de o otrăvire criminală şi sunt protejați de serviciile franceze. Autoarea acestei cărți, pe atunci tânără profesoară la INALCO[33], este „invitată" ferm de către consilierul cultural al ambasadei române şi agentul de influență Cristian Popişteanu să înceteze „să mai atace statul român".

În aceeaşi perioadă, câțiva generali prosovietici, împreună cu cadre din Partid, pregătesc o conspirație pentru a-l răsturna pe Ceauşescu. Aceasta trebuia să se producă în octombrie 1984. Într-adevăr, pe 15–17 octombrie

---

32. Gelu Voican, în *Le Combat*, nr. 313, iunie 2000.

33. INALCO, Institutul Național de Limbi şi Civilizații Orientale de la Paris.

1984, Nicolae Ceauşescu şi tovarăşa academician Elena Ceauşescu pleacă într-o vizită oficială în Republica Federală Germania. Trebuia să se profite de absenţa lor. Silviu Brucan şi generalul Ştefan Kostyal aveau să evoce, după 1989, organizarea acestui complot: un mod de a arăta că au fost adevăraţi opozanţi.

De mulţi ani, unii militari ar fi încercat din umbră să-l înlăture pe Nicolae: încă din 1976, ministrul Apărării Naţionale, generalul Ion Ioniţă, ar fi dezvăluit şefului statului-major această perspectivă de lovitură de stat militară. În 1984, Ioniţă este deja pensionar, dar a rămas legat de doi tovarăşi, generalii Nicolae Militaru şi Ştefan Kostyal, foşti studenţi la Academia Voroşilov, în URSS. Nicolae Militaru ar fi fost recrutat de serviciile sovietice, de GRU. Cei doi militari sunt în contact cu Ion Iliescu: proiectul ar viza arestarea unor consilieri apropiaţi ai lui Ceauşescu, Bobu şi Postelnicu, fără a-l uita pe fratele Ilie, cu complicitatea şefului garnizoanei de la Bucureşti. Planul era de a ocupa televiziunea (deja!) şi a chema populaţia să se revolte împotriva tiranului. Două divizii din apropierea Bucureştiului – una condusă de generalul de blindate Paul Cheler, pe care Ion Iliescu îl va promova în funcţii militare foarte înalte în 1990 –, trebuiau să-i reunească pe conspiratori şi să ia sub control forţele de Securitate. Dar scenariul eşuează: doi generali au trădat. Ioniţă şi Militaru sunt convocaţi de Bobu. Ioniţă moare după câtva timp de un cancer galopant suspect. Soţia sa va cere zadarnic o autopsie...[34] Militaru este exclus din Comitetul Central, în care era

34. Silviu Brucan, „Complotul militar şi generalii disidenţi“, în *De la capitalism la socialism şi retur*, ed. cit., pp. 172 şi următoarele.

membru din 1969. Pensionat în 1987, reapare pe 22 decembrie 1989.

În martie 1990, Silviu Brucan şi Petre Roman vor evoca întâlnirea lor din iunie 1989 cu Ion Iliescu şi generalul Militaru. În mai 1990, Brucan dezvăluie că, în compania lui Iliescu, se ducea regulat la ambasada sovietică, situată pe impozanta şosea Kiseleff, să citească *Pravda*. Cercul se închide: Iliescu se întâlneşte cu Brucan, Roman şi Militaru, creierul complotului militar din 1984. Viitorii revoluţionari din 1989 frecventează ambasada sovietică. Căpitanul Radu Nicolae, care făcea legătura între generalul Ioniţă şi Virgil Măgureanu, va recunoaşte: „Nu vă ascund, am avut contacte cu ruşii. Vă repet că prin intermediul ambasadorului nostru la Ankara..." Aşadar, ambasadorul român de la Ankara era în legătură cu ambasada sovietică. Circuitele se organizează. Ca şi în cazul deplasărilor lui Brucan la Washington şi Londra, Securitatea fie dă dovadă de o incompetenţă crasă, fie închide ochii.

Aceste informaţii preţioase provin din stenogramele comisiilor de anchetă de după 1989. Urmărind depoziţiile consemnate, aflăm deci că un anume Virgil Măgureanu, acest individ cenuşiu care trece peste tot neobservat, îl frecventa pe generalul Ioniţă din noiembrie 1982. Aceste relaţii ating punctul culminant în 1984. Îşi luaseră unele măsuri de precauţie, se întâlneau în maşina lui Măgureanu. Se stabilesc legături între elemente din armată ostile lui Ceauşescu şi elemente din Securitate, via Virgil Măgureanu. În calitatea sa de profesor la Academia de Partid „Ştefan Gheorghiu", Măgureanu îi influenţează pe colegi şi pe studenţi pentru a se orienta spre cariera de securist. Mai mulţi membri ai academiei se vor regăsi imediat după 1989 în posturi-cheie, alături de Ion Iliescu. Reţelele

ies la lumină: Silviu Brucan, Petre Roman, prin relațiile tatălui său, Valter Roman, cu Iliescu, generalul Militaru, Virgil Măgureanu, Ion Iliescu sunt în legătură.

Toți, având în vedere trecutul lor, se pot face ascultați la Moscova. În plus, Brucan este în contact cu serviciile americane şi Departamentul de Stat. Evoluția favorabilă a relațiilor lui Gorbaciov – modelul lor – cu Washingtonul creează, pe fondul nemulțumirii populare şi a dorinței de libertate care zdruncină regimurile est-europene, contextul propice pentru realizarea acestui proiect.

Conivența între Est şi Vest asupra dosarului Ceauşescu este evidentă: miniştrii de externe francez şi american, Roland Dumas şi James Baker, sunt gata – şi lasă să se înțeleagă acest lucru – să accepte o intervenție a trupelor din Pactul de la Varşovia la Bucureşti dacă s-ar declanşa război civil! Pe 25 decembrie, ambasadorul Statelor Unite la Moscova, Jack Matlock, şi ministrul adjunct sovietic al afacerilor externe, Ivan Aboimov, se întâlnesc pentru a discuta această problemă. Cu toate acestea, Moscova nu a considerat necesar să intervină oficial: autorii loviturii de stat nu au avut nevoie de un sprijin militar direct. S-a produs fără îndoială confuzie din cauza unor focuri de armă izolate ale unui grup înarmat care nu primise ordine: în noaptea din 22–23 decembrie, o clădire în care locuiau diplomați sovietici a fost supusă unor rafale. Gorbaciov a luat notă de eveniment.

Dacă Moscova nu a considerat nici oportun, nici necesar să se implice fizic, direct, deschis, pe teren, între 21 şi 25 decembrie, este pentru că, pe de o parte, Securitatea era într-o stare de totală confuzie, unele fracţiuni alăturându-se grupului Iliescu, izolându-i pe cei rămaşi fideli lui Ceauşescu. Pe de altă parte, pentru că şi armata era divizată, frustrată, împărțită între a arăta o disciplină

prudentă şi a-şi manifesta dorinţa de a se desprinde de un regim care nu o respecta pe măsura ambiţiilor sale. Membrii armatei suportau greu faptul că sute de unităţi ale Securităţii aveau o situaţie privilegiată, în timp ce ei erau obligaţi să-şi asume îndeplinirea unor lucrări publice sau munci agricole. Or, această armată aparţinea Pactului de la Varşovia.

Securitatea, pe care populaţia o percepea în mod nejustificat ca pe un monolit tentacular, este divizată în mai multe unităţi destinate unor misiuni specifice. Unii agenţi sunt afectaţi informaţiilor externe, alţii lucrează în afacerile interne. Ei depind de Ministerul de Interne, dar, de fapt, primesc ordine direct de la preşedinte. Efectivul total, în decembrie 1989, ar fi fost de 14 259 de oameni, dintre care 8 159 de ofiţeri, potrivit informaţiilor furnizate de Virgil Măgureanu, imediat după evenimente.

Cei mai siguri aparţin Direcţiei a V-a, garda personală a lui Ceauşescu şi Direcţiei a IV-a, având ca atribuţii contraspionajul şi dezinformarea. Aceste două unităţi de elită sunt foarte bine echipate, mult mai bine dotate decât cele ale armatei sau ale gărzilor patriotice.[35] Este foarte probabil ca elemente de elită să se fi aflat la Bucureşti printre trăgătorii care au terorizat oraşul până pe 28 decembrie, cu salve de tiruri continue în noaptea din 22 spre 23, sporadice după aceea. Aceste forţe au intervenit împotriva manifestanţilor în noaptea de 21 decembrie.

Cifrele menţionate de Măgureanu nu-i includ pe indivizii care lucrau contractual cu Securitatea şi care au putut

35. Denis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate*, Hurst & Company, London, 1995 (ed. rom. *Ceauşescu şi Securitatea. Constrângere şi disidenţă în România anilor 1965–1989*, trad. din engleză de Georgeta Ciocâltea, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998).

acționa ca *snipers* (lunetiști), în timpul acelor zile nebune... Printre cei mai fideli, unul dintre frații lui Nicolae Ceaușescu, Andruță: în decembrie, el conducea Școala Militară de Ofițeri a Ministerului de Interne și comanda, în această calitate, o formațiune de două mii de oameni încartiruită la Băneasa, în apropierea Bucureștiului. Fidel, dar ineficient! Elevii și ofițerii de la Băneasa vor rămâne în alertă în cazărmi. Din seara de 22, Stănculescu trimite trei ofițeri de armată pentru a prelua controlul asupra acestei unități! Andruță va fi arestat, judecat în iunie 1990 și condamnat la cincisprezece ani de închisoare, pentru că trupele sale au tras pe 21 decembrie.

Securitatea este departe de a fi o forță omogenă; s-a refăcut cu greu după fuga general-locotenentului Ion Mihai Pacepa – adevărat cutremur – în iulie 1978, fapt ce nu va fi făcut public decât în 1987! Memoriile lui Pacepa, fost înalt demnitar al Securității, apar la Washington – adevărată bombă cu dezvăluiri terifiante din țara lui Dracula, despre culisele puterii și teribilele operațiuni pe care le montase – sub titlul incitant *Orizonturi roșii*[36]. Analiștii, jurnaliștii se aruncă asupra cărții. Frumoasă operațiune a CIA acest *debriefing* al unui spion de anvergură și lansarea acestei mărturii-șoc în 1987, în plină gorbimanie. De aici până la ipoteza unei infiltrări a Securității de către CIA e un pas ce nu trebuie făcut. Securitatea e multiplă, subtilă, plurală. Majoritatea ofițerilor s-au hotărât, unul după altul, să se alăture lui

---

36. Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons. Chronicles of a Communist Spy Chief*, Regenery Gateway, Washington D.C., 1987 (ed. rom. *Orizonturi roșii. Crimele, corupția și moștenirea Ceaușeștilor*, trad. din engleză de Horia Gănescu și Aurel Ștefănescu; trad. rev., actualizată și completată de Ion Mihai Pacepa; postfață de Lucia Hossu Longin, Editura Humanitas, București, 2010).

Iliescu, trâmbiţând acest lucru sus şi tare. Alţii, pretextând probleme de sănătate, au stat acasă în faţa televizorului în zilele din decembrie.

Obiectivul prim al actorilor evenimentelor din 1989, în învălmăşeala evenimentelor, a fost acela de a face figură de eroi ai unei revoluţii populare şi de a salva onoarea armatei, în spatele sloganului: „Armata e cu noi!“ La Timişoara, la Bucureşti, armata a dus greul şi a tras. Generalii Stănculescu şi Chiţac se aflau la Timişoara şi au condus represiunea. Trebuia amplificată revolta împotriva tiranului încă la putere! Din 22 decembrie însă, cu cinism, Stănculescu abordează cea de-a doua secvenţă, ducându-l pe Ceauşescu la pierzanie. I se va mulţumi, va fi avansat la gradul de general cu trei stele pe 28 decembrie, va fi numit ministru al apărării de către Iliescu în februarie 1990, post pe care îl va ocupa până în aprilie 1991. Iliescu a „uitat“ represiunea de la Timişoara!

În confuzia generală a acelor zile de foc, singura certitudine era că „se trage de peste tot“! Pentru a clarifica lucrurile şi a-i distinge pe cei buni de cei răi, Frontul Salvării Naţionale se străduieşte să creeze o anumită imagine a Securităţii, lăsând să circule formula „securişti-terorişti“ şi să impună respectul pentru armată, o armată naţională, alcătuită din recruţi şi făcând parte din Pactul de la Varşovia, alături de fraţii sovietici! Generalul conspirator prosovietic Militaru a reapărut! Între Iliescu sau Militaru şi comandantul sovietic al trupelor Pactului sau cel al armatei sovietice au loc convorbirile telefonice care se desfăşoară liniştit în ruseşte, pe 22 decembrie, la Ministerul Apărării Naţionale. La Bucureşti, armata a câştigat: pe 26 decembrie, Iliescu va trece forţele de securitate sub comanda Ministerului Apărării Naţionale.

Abia în 1996, după alegerea în funcția de președinte al Românie a democratului Emil Constantinescu și la cererea asociațiilor făcând parte din societatea civilă, va fi elucidat rolul armatei, cu ajutorul arhivelor, al mărturiilor cunoscute după 1990, cât și al anchetelor conduse de procurorul militar Dan Voinea: șaisprezece ofițeri superiori sunt urmăriți. Sunt acuzați de crime comise la Timișoara, Sibiu, Brașov, Buzău, Bacău, Ploiești și Cluj. Rolul Direcției de Informații a Armatei (DIA), specializată în acțiuni de diversiune și bruiaj – simulări de tiruri automate pentru a crea panică – este în sfârșit dezvăluit. Curând, generalii Stănculescu și Chițac, care au acționat la Timișoara, vor fi puși sub urmărire. Hotărârea Curții Supreme de Justiție, care i-a condamnat la cincisprezece ani de închisoare în 1999, este casată în 2004! Iliescu, din nou președinte, nu este nerecunoscător! Această hotărâre va fi totuși confirmată în 2007... Stănculescu amenință pe 15 octombrie 2008: „Adevărul, pe care îl cunosc, va fi dezvăluit după moartea mea!“

Teroriștii au dispărut ca prin farmec: nici n-au existat! Procurorul Dan Voinea este ferm pe poziție! Nu au fost teroriști în România în decembrie 1989, repetă acesta în 2009 la București.[37] Acest termen de „teroriști“, lansat de Ceaușescu pe 17 decembrie, pentru a-i discredita pe manifestanții de la Timișoara, a fost repede preluat de Frontul Salvării Naționale, pentru a înfricoșa mulțimea și a îndrepta mânia împotriva securiștilor-teroriști, acolo unde diversiunea a prins! Au circulat cele mai aberante zvonuri: copii orfani ar fi fost crescuți, apoi înarmați ca să ucidă, ca tineri teroriști! Teroriști sirieni și libieni ar fi fost văzuți acționând, lucru pe care

---

37. Conversație cu autoarea.

Iliescu a trebuit chiar să-l dezmintă oficial, pe 30 decembrie, la cererea colonelului Gaddafi!

Zvonurile şi imaginile din decembrie 1989 aparţin reprezentării obişnuite a unei revoluţii: fuga tiranului, furtul banilor şi pâinii poporului, comorile acumulate în străinătate, mercenarii contrarevoluţionari şi devotata armată a poporului! Şi chiar şi o Maria-Antoaneta – Elena, care nu stârneşte mila nimănui!

În acest haos, securiştii scapă printre degete. Unii operau în civil. Nu au existat epurări, ci doar o abilă reciclare, efectuată de Virgil Măgureanu, şeful serviciilor de informaţii din ianuarie 1990: noua unitate UM 0215, organizată de Gelu Voican şi subordonată Ministerului de Interne, este un refugiu pentru fostele elemente de elită ale regimului Ceauşescu.

La Bucureşti, între 22 decembrie, ora 12, ora la care fuge Ceauşescu, şi 31 decembrie, 543 de persoane au murit şi 1 879 au fost rănite. Printre victime, jurnalistul francez Jean-Louis Calderon, strivit de un tanc al armatei pe 22 decembrie. Un mare număr de victime, civili foarte tineri şi militari, se odihnesc unii lângă alţii în Cimitirul Eroilor Revoluţiei, care se află lângă cimitirul istoric Bellu din Capitală.

Libertate! Oamenii şi-au revenit cu greu după acele zile. Greu de înţeles că *Libertatea* era acum în mâinile Frontului Salvării Naţionale, FSN.[38]

---

38. Această siglă a apărut în mod misterios cu câteva luni înainte de evenimente, pe 27 august şi 8 noiembrie, în comunicatele a două grupări care îşi exprimau opoziţia faţă de Ceauşescu la Radio Europa Liberă. S-ar părea, analizând textele şi vocabularul autorilor, foarte diferit de limbajul reformator comunist, că aceste grupări nu aveau legătură între ele şi nici cu Frontul lui Ion Iliescu din 22 decembrie...

Capitolul 9

Ianuarie–iunie 1990. Adevărul iese la lumină: revoluția confiscată

Între bucurie şi durere, deziluzia pune stăpânire pe români, care simt că „revoluția“ lor este confiscată de foştii comunişti. Ei sunt cei care dețin controlul asupra Consiliului Frontului Salvării Naționale (CSFN). Cooptată în acest consiliu, Doina Cornea, considerându-se trădată, demisionează încă din 23 decembrie. Gest prevestitor de eşec. Pe 12 ianuarie 1990, consensul emoțional destul de confuz din decembrie ia sfârşit în chip brutal: manifestanții cer scoaterea Partidului Comunist Român în afara legii.

Pe 28 ianuarie, are loc în Piața Victoriei un miting uriaş organizat de „partidele istorice“: Partidul Național Țărănesc Creştin Democrat, Partidul Național Liberal, Partidul Social-Democrat Român. Aceste formațiuni datând dintre cele două războaie mondiale sunt conduse de nişte distinşi domni în vârstă, exilați sau retraşi în slujbe mediocre, la ieşirea din închisorile comuniste, în anii 1960. Manifestanții se opun deciziei Frontului de a se transforma în partid politic şi a se prezenta la viitoarele alegeri.

La rândul său, Frontul mobilizează muncitorii din câteva întreprinderi, pentru o contramanifestație. Aceiaşi muncitori pe care fostul partid credea că îi mai poate influența! Mulți sunt înarmați cu răngi şi bâte şi strigă

sloganul „Moarte intelectualilor!“. Vociferează împotriva acestor partide care pretind că vor să oprească accesul Frontului la putere. Şefii lor „au stat liniştiţi la căldurică în străinătate şi acum vin să ne dea lecţii!“. Se strigă „Jos fii de chiaburi şi legionari!“ împotriva presupuşilor descendenţi ai ţăranilor bogaţi (sau oarecum îmbogăţiţi prin reformele agrare care au avut loc în România începând din secolul al XIX-lea) şi împotriva membrilor Legiunii Arhanghelul Mihail (numită şi Garda de Fier), organizaţie ultranaţionalistă înfiinţată în 1927, după modelul fascismului italian. În replică, opozanţii strigă: „Cine-a stat cinci ani la ruşi nu poate gândi ca Bush!“; „Nu vrem neocomunism!“; „Ieri Ceauşescu, astăzi Iliescu!“.

Nici una dintre cele două tabere nu incită la violenţă. Totuşi, sediul guvernului este atacat, strigându-se „Demisia!“. Ziua se încheie cu negocieri între Front şi partidele istorice. A doua zi, în urma apelurilor lansate prin media, la Bucureşti sosesc peste cinci mii de mineri din Valea Jiului. Astfel, are loc prima „mineriadă“, epopee ai căror eroi sunt minerii.

Aceşti ortaci sunt nişte duri: înarmaţi cu bâte şi lanţuri, ei sunt foarte decişi să-i reducă la tăcere pe liderii şi simpatizanţii oricărui partid în afară de Front. Intervenţia lor se va îndrepta împotriva sediilor partidelor istorice, mai ales cel al Partidului Naţional Ţărănesc. Petre Roman vine în persoană într-o tanchetă, pentru a-l scoate din birou pe Corneliu Coposu, în vârstă de şaptezeci şi cinci de ani, a cărui viaţă este pusă în pericol de către manifestanţi. Ei văd în el pe unul dintre acei „fugiţi“ în străinătate. De fapt, bătrânul lider ţărănist, de formaţie jurist, zăcuse şaptesprezece ani într-o închisoare comunistă, după care fusese obligat să lucreze ca muncitor necalificat într-o uzină de construcţii mecanice din Bucureşti!

În cursul aceleiaşi zile, poeta Ana Blandiana anunţă că se retrage şi ea din Front, dezgustată: „Confruntările s-au mutat în stradă, iar schimbul de opinii tinde să devină unul de imprecaţii şi suspiciuni."

În sfârşit, spre seară, tensiunea scade: Frontul şi partidele istorice încep discuţiile. Reprezentanţii lor se pun de acord pentru a constitui un Consiliu Provizoriu de Uniune Naţională (CPUN), format, în mod egal, din reprezentanţi ai celor două tabere.

Dar conflictul mocneşte: pe 18 februarie au loc noi manifestaţii ale opozanţilor în Piaţa Victoriei. Pe pancarte se poate citi: „Jos comunismul!"; „Jos Securitatea!"; „Puterea de stat se menţine cu ajutorul Securităţii"; „Nu mai vrem comunişti, securişti, activişti!"; „FSN, aţi furat revoluţia din 17–22 decembrie!". Se produc pagube importante la sediul guvernului. Necunoscuţi înarmaţi cu răngi, lopeţi şi bâte incită la violenţă: „Haideţi, băieţi!" Forţele de ordine par suspect de discrete. O parte dintre manifestanţi încearcă să se opună valului: „Fără violenţă!" strigă aceştia zadarnic. Se sparg geamuri, se forţează birouri, se aruncă obiecte pe ferestre, se distrug documente, sunt căutaţi membri ai guvernului provizoriu... Singurul pe care manifestanţii reuşesc să pună mâna e Gelu Voican Voiculescu, viceprim-ministru, cât pe ce să fie aruncat de la balcon.

În final, o intervenţie fermă a armatei îi împrăştie pe manifestanţi şi restabileşte ordinea. Şeful inspectoratului general al poliţiei, Jean Moldoveanu, pe care Iliescu îl scăpase de o pensionare anticipată, anunţă arestarea a o sută două persoane, dintre care mulţi în stare de ebrietate şi doisprezece cu cazier judiciar. Cincisprezece militari din contingent şi şase poliţişti sunt răniţi.

Seara, aproape patru mii de mineri vin la Bucureşti. Este cea de-a doua „mineriadă". Dar ordinea fusese

restabilită, minerii nu mai aveau altceva de făcut decât să promită că vor reveni ori de câte ori astfel de evenimente se vor repeta, atribuindu-şi rolul de „paznici ai revoluţiei“!

Biroul executiv al CPUN condamnă evenimentele şi lansează către toată lumea – inclusiv către mineri – un apel la calm. Radu Câmpeanu, lider al Partidului Naţional Liberal, care cunoscuse exilul în Franţa, declară că manifestaţia opozanţilor fusese deturnată şi manipulată; organizaţia sa nu are nici o responsabilitate în acest eveniment. Numeroşi reprezentanţi ai opoziţiei şi jurnalişti independenţi acuză guvernul şi Securitatea de provocări.

Retrospectiv, aceste incidente par de mică amploare faţă de ceea ce se pregătea: „mineriada“ din iunie 1990, cea de-a treia, supranumită şi „marea mineriadă“. A fost desigur cea care a provocat atât cel mai mare număr de victime şi pagube directe, cât şi cel mai grav şoc în rândul opiniei publice din România, precum şi cea mai largă dezaprobare internaţională. Este urmarea a ceea ce s-a numit „fenomenul Piaţa Universităţii“.

Totul începe în luna aprilie, odată cu declanşarea campaniei electorale pentru alegerile din 20 mai. Pe 22 aprilie are loc un miting al Partidului Naţional Ţărănesc şi al altor forţe politice. La sfârşit, participanţii hotărăsc să se ducă la sediul televiziunii. În drum, pe parcurs, un ghiveci de flori cade de la un balcon, producându-i unei manifestante o fractură de craniu. Este prea mult. Mulţimea furioasă decide să ocupe Piaţa Universităţii pentru o noapte de veghe. Cu câteva săptămâni mai devreme, în această piaţă, căzuseră studenţi în numele *Libertăţii*!

Ocupaţia se prelungeşte. În zorii zilei de 24 aprilie, poliţia îşi face apariţia, dispersând mulţimea fără

menajamente şi procedând la câteva arestări. Se declanşase ciclul manifestaţie–represiune–contramanifestaţie? Revoltată, mulţimea ocupă piaţa: şi nu va mai pleca! În timpul unei şedinţe a CPUN, Ion Iliescu îi califică pe manifestanţi drept „golani". „Ei bine, aşa să fie, vom fi golani"! Manifestanţii adoptă acest calificativ. Apar tot felul de pancarte cu sloganul: „Ieri huligani, astăzi golani!"

Susţinătorii studenţilor adoptă acest calificativ, până şi Eugen Ionescu, care, de la Paris, se declară „golan academician". A fi golan înseamnă a fi liber! Este regăsită bucuria revoltei... Acea bucurie a luptei anticomuniste izbucneşte în fiecare seară a lunii mai. Se cântă. Oamenii vin în piaţă, se întâlnesc cu prietenii, îşi strâng mâinile. Adesea plâng. Nu, nu vom pleca!

Piaţa Universităţii se transformă într-un adevărat caravanserai, un voios *happening* permanent. Golanii vorbesc la microfon de la balconul Facultăţii de Geologie. Cel care deschide această tribună, pe 24 aprilie, este Emil Constantinescu, profesor la această facultate şi viitor preşedinte al ţării. Balconul devine un nou loc mitic, replică şi contrapunct al celeilalte tribune celebre din Bucureşti: balconul Comitetului Central al Partidului, de unde Ceauşescu le ţinea discursuri maselor muncitoare.

Aici se perindă sute, poate peste o mie de vorbitori: studenţi, intelectuali, reprezentanţi ai societăţii civile, fondatori de ONG-uri, muncitori, militari îşi exprimă revendicările, dau glas dorinţelor. Ana Blandiana, pasionaria mult iubită; Doina Cornea; cineastul şi dramaturgul Lucian Pintilie; intelectualul Gabriel Liiceanu; liderul studenţilor, Marian Munteanu; actorul Victor Rebengiuc; scriitorul şi politologul Stelian Tănase; muzicianul Gheorghe Zamfir şi mulţi alţii se succed la balcon. Ei cer înlăturarea comuniştilor din funcţiile de decizie;

aplicarea punctului 8 al Proclamaţiei de la Timişoara, care interzicea membrilor fostei nomenclaturi să se prezinte pentru funcţiile elective; abolirea Decretului 473, care subordonează televiziunea naţională conducerii de partid şi de stat; amânarea alegerilor; adevărul despre evenimentele din decembrie 1989 şi judecarea vinovaţilor. Au fost înşelaţi! Minciuna trebuie să ia sfârşit.

Totuşi, Frontul câştigă detaşat alegerile din 20 mai 1990. Aşa cum afirma majoritatea observatorilor internaţionali, acestea s-au desfăşurat „aproximativ normal". România profundă doreşte liniştea. Ion Iliescu obţine 85,07% din sufragii. Radu Câmpeanu, 10,64%, înaintea reprezentantului Partidului Naţional Ţărănesc, Ion Raţiu – fost colaborator permanent la Radio Europa Liberă, BBC şi Vocea Americii, revenit din exil de la Londra –, care obţine 4,29% din voturi. La alegerile legislative, Frontul Salvării Naţionale obţine 66,31% din voturi, Uniunea Democratică a Maghiarilor din România, partidul minorităţii maghiare, ajunge în a doua poziţie, cu 7,23%. Rezultatul este fără echivoc. Liga studenţilor anunţă că se retrage din Piaţa Universităţii, unde au mai rămas încă două sute cincizeci de golani, iar unii *desperados* încep o grevă a foamei...

Ei au numit această piaţă „Golania", „Zona liberă de neocomunism", „Kilometrul Zero", pentru că acolo începe kilometrajul drumurilor din România şi tot acolo se află acum „centrul libertăţii şi democraţiei în România". Ei strigă: „Ceauşescu, nu fi trist, Iliescu-i comunist!"; „Noi suntem poporul!". Reluând această formulă de la predecesorii lor din decembrie, care o împrumutaseră şi ei de la primii manifestanţi din Leipzig în Germania Democrată („*Wir sind das Volk!*"), golanii

înţeleg să se înscrie în puternica mişcare de decomunizare care a măturat Europa de Est.

Din acest moment, scopul puterii este de a discredita aceste elemente de dezordine, negând orice filiaţie spirituală, morală şi psihologică cu această mişcare europeană sau cu revoluţionarii din decembrie. După ce i-a comparat pe golani cu nişte animale „care se adapă", după ce i-a numit „bastarzi", Iliescu îi asimilează, potrivit unei practici obişnuite, cu elemente neofasciste şi legionare. El face apel la clişeul comunist al „rebeliunii legionare", aluzie la încercarea de lovitură de stat a Gărzii de Fier din 1941, reprimată cu ajutorul armatei. Se face apropierea între cuvintele: „Libertate te iubim, ori învingem, ori murim", strigate de golani cu cele ale imnului legionar „Căpitane te iubim, ori învingem, ori murim", uitând că şi adepţii lui Iliescu strigă: „Iliescu te iubim, ori învingem, ori murim!" Golanii au propriul imn, cântat cu pasiune:

Mai bine haimana decât trădător,
Mai bine huligan decât dictator,
Mai bine golan decât activist,
Mai bine mort decât comunist.

Ziarele apropiate puterii, *Adevărul, Azi, Dimineaţa*, antrenate în dezinformare, transmit şi amplifică acuzaţiile: manifestaţii ar fi drogaţi, plătiţi din străinătate sau de partidele de opoziţie, manipulaţi de serviciile secrete străine sau chiar de Horia Sima. Sima este cel de-al doilea şi ultim preşedinte al Gărzii de Fier. În vârstă de 82 de ani, acesta locuia pe atunci în Spania, unde se refugiase în perioada franchistă.[39] Ziarele pretind că

39. Horia Sima a decedat în 1993.

manifestanţii au stindardele verzi ale Mişcării Legionare – care nu au avut niciodată astfel de stindarde! – şi încearcă să răstoarne puterea în folosul străinătăţii.

În iulie 2009, Marian Munteanu le aminteşte jurnaliştilor de la *Adevărul* inepţiile publicate de înaintaşii lor anonimi. În Bucureşti era dezastru; se organiza o lovitură de stat; drapelul legionar flutura pe clădirile publice; Liga Studenţilor era o organizaţie legionară; studenţii drogaţi făceau trafic cu arme. Fusese chiar extrasă dintr-un film imaginea unui actor jucând rolul unui legionar în uniformă, pentru a dovedi apartenenţa sa la această mişcare...

Pe 12 iunie 1990, puterea încredinţează poliţiei, armatei şi Serviciului Român de Informaţii sarcina de a elibera piaţa. Petre Roman va încerca mai târziu să se justifice: „La sesizarea Procuraturii am ordonat Poliţiei să curețe Piața Universităţii. Nu era, în ochii mei, decât o banală şi legitimă operaţie de menţinere a ordinii." A doua zi, în zori, forțele de poliţie îi evacuează pe greviştii foamei. Pentru a scăpa de arestări, unii se refugiază în holul hotelului Intercontinental. Poliția ocupă piaţa, pătrunde în Institutul de Arhitectură. Se produc încăierări violente.

Atunci intră în scenă clasa muncitoare. În jur de două sute de muncitori invadează Institutul de Arhitectură, strigând: „IMGB face ordine!" IMGB, Întreprinderea de Maşini Grele Bucureşti există şi astăzi. Muncitorii mobilizaţi de putere sunt convinşi că Liga Studenţilor este singura cauză a debandadei din Piaţa Universităţii.

Au loc adevărate lupte de stradă; militari şi poliţişti acţionează fără menajamente asupra protestatarilor. Aceştia ripostează, aruncând cu pietre şi cocteiluri Molotov. Militanţii Frontului susţin cu fermitate autorităţile şi lovesc cu bâtele în manifestanţi.

Autoritățile se dedau la numeroase provocări, pentru a justifica intervenția „forțelor populare". Dovada acestei duplicități va fi stabilită ulterior. Înscenările puterii merg foarte departe: se oferă arme manifestanților, se incendiază autobuze ale poliției și se atacă sediul Poliției Capitalei, al Ministerului de Interne și al SRI. Manifestanții forțează intrarea sediului televiziunii, care încetează să mai emită timp de câteva ore.

Ion Iliescu declară: „Este clar că ne aflăm în fața unei tentative organizate de a răsturna prin forță, prin violența dezlănțuită, conducerea aleasă în mod liber și democratic la 20 mai 1990. Ne adresăm tuturor cetățenilor Capitalei, în numele democrației câștigate prin alegeri libere, să respingă cu toată hotărârea actele iresponsabile de violența și să sprijine organele de ordine în restabilirea situației de calm și legalitate. Chemăm toate forțele conștiente și responsabile să se adune în jurul clădirii guvernului și televiziunii pentru a curma încercările de forță ale acestor grupuri extremiste, pentru a apăra democrația atât de greu cucerită."

Un comunicat al guvernului precizează: „Este vorba de acte de tip legionar, care trebuie oprite cu toată fermitatea."

A doua zi, intră în scenă minerii... deși armata a reluat controlul situației în timpul nopții, iar Piața Universității este acum cvasipustie. Pleacă din Valea Jiului, cu două trenuri speciale nr. 242/II și 242/III, Petroșani–București Nord, care sosesc pe 14 dimineața. Pentru a se edifica, ei primesc exemplare gratuite ale ziarului *Adevărul*. Iliescu în persoană se adresează minerilor de la un alt balcon, al palatului Victoria, sediul guvernului: „Vă cer vouă, minerilor, care sunteți grupați, organizați, să vă îndreptați pe bulevard până spre Piața Universității

şi să o ocupaţi definitiv. Veţi fi păzitorii acestui punct central al capitalei, în colaborare cu forţele de ordine. Vom vedea dacă avem nevoie să mai trimitem ajutoare în alte puncte ale capitalei." Consemnele sunt clare: minerii se vor duce „să facă curăţenie"; li se spune că vor găsi droguri, arme şi devize.

Minerii sosesc în piaţă. Sunt înarmaţi cu bâte de lemn sau metalice, cu lanţuri cu măciuci la capete, cu bastoane, cu răngi, târnăcoape şi lopeţi. Pătrund în Universitate şi în Institutul de Arhitectură şi încep vânătoarea de studenţi. Aceştia sunt adunaţi în grupuri, ca să protejeze clădirea sau pentru activităţile lor. Profesorii şi studenţii prinşi sunt loviţi şi alungaţi afară. Marian Munteanu, târât în piaţă până la fântâna din mijloc, este cât pe ce să fie decapitat cu securea de către un miner care spune că l-a recunoscut pentru că l-a „văzut la televizor".

Laboratoarele şi sălile de curs sunt jefuite. La Facultatea de Geologie, o preţioasă colecţie de micropaleontologie este distrusă. Se spune că era una dintre cele mai frumoase din lume. Microscoapele şi materialele de laborator sunt distruse. Minerii răstoarnă rafturile de cărţi şi urinează cu duşmănie peste ele. Acelaşi scenariu se repetă la Istorie, Geografie, Litere, Matematică, Chimie. La Facultatea de Drept, Miron Cozma, liderul minerilor în persoană, face o „percheziţie". Se duce direct la sediul Ligii Studenţilor, confiscând corespondenţa, maşinile de scris şi copiatoarele.

Minerii pun cu uşurinţă mâna pe probele pe care aveau sarcina să le descopere. Au găsit chiar, povesteşte unul dintre ei la televiziune, articulând vorbele cu greutate, „o maşină de scris automată care fabrică bancnote false". Petre Roman vizitează Facultatea de Geologie. Împotriva tuturor evidenţelor, el sugerează că petele roşii

de pe coridoare sunt de vopsea; cizmele de cauciuc care zac ici şi colo sunt dovada că studenţii i-au tăbăcit pe mineri care şi-au pierdut cizmele fugind de ei!

În afara incintei Universităţii, ortacii lovesc trecătorii, bărbaţi, femei, copii, mai ales pe cei care, din nefericire pentru ei, poartă ochelari, barbă sau blugi sau, pur şi simplu, „au faţă de intelectuali" sau de manifestanţi.

Aceşti neobişnuiţi înlocuitori ai „organelor" de represiune controlează actele conducătorilor auto sau documentele de identitate. Sub privirile impasibile ale agenţilor de poliţie, ei înghesuie în dube, aflate mai peste tot, studenţi sau alţi vinovaţi de delict de facies. De fapt, ei se substituie organelor de stat: capitala este lăsată pradă unei violenţe primitive, scăpate de sub control. Armata este prezentă cu efective considerabile. Dar soldaţii, cu arma pe umăr, stau inactivi, lâncezind în faţa blindatelor. Pe bulevard – precauţie a patronilor temători sau o logistică bine pusă la punct – restaurantele afişează „Numai pentru mineri".

Ghidaţi în mod eficient, transportaţi la nevoie cu camioane sau autobuze, minerii fac „vizite" – nu de curtoazie – la sediile partidelor de opoziţie, la domiciliile liderilor acestora, precum Ion Raţiu, la redacţia ziarelor şi revistelor independente, *România Liberă, Expres* şi *Dreptatea*. Peste tot, sparg, jefuiesc, incendiază.

La Bucureşti, domnesc teroarea şi groaza. Copiii aruncă cu pietre în mineri, care îi lovesc cu barele, rupându-le mâinile. Situaţia este extrem de confuză: unii dintre mineri şi alţi muncitori s-au alăturat golanilor. Un miner disident denunţă modul în care tovarăşii săi au fost solicitaţi să participe la mitingurile pro Iliescu „ca la adunările populare comuniste". Pe de altă parte, minerii, care ar fi – după câte se spune, exagerându-se,

fără îndoială – aproximativ cincisprezece–douăzeci de mii, sunt fie mineri adevăraţi (mobilizaţi mai mult sau mai puţin voluntar de sindicate şi de directorii minelor) sau mineri recent angajaţi (majoritatea răufăcători în perioadă de „reeducare" prin muncă), fie falşi mineri (poliţişti sau foşti securişti deghizaţi). Personaje care, în mod evident, nu sunt mineri le servesc drept ghizi.

Suspecţii arestaţi sunt conduşi în închisori improvizate la Băneasa şi Măgurele, la periferia Bucureştiului. Ei sunt păziţi de trupe, dar brutalitatea şi arbitrarul domnesc peste tot. Condiţiile de igienă sunt deplorabile, violenţele neîncetate. Au fost semnalate tentative de viol. Deţinuţii vor sta acolo de la două până la şaizeci de zile. Când sunt eliberaţi, soldaţii nu se grăbesc să le înapoieze banii şi obiectele confiscate la sosire.

Autorităţile sanitare raportează cinci sute şaizeci de răniţi, mulţi dintre aceştia fiind internaţi la secţia de neurochirurgie a Spitalului nr. 9. În lunile următoare, vor deceda şaizeci de răniţi. Guvernul va recunoaşte şapte morţi. Procurorul general şi ministrul de interne raportează o sută cincizeci de arestări. Asociaţia victimelor mineriadei din 1990–1991 stabileşte într-un raport adresat preşedintelui ţării alte statistici: peste o mie trei sute de arestări arbitrare, şase violuri „oficiale", patru morţi şi paisprezece răniţi prin împuşcare, în total peste o sută de morţi şi şapte sute cincizeci şi şase de răniţi. În alte documente, se menţionează o mie patru sute şaizeci şi şase de cartuşe trase şi o sută optzeci şi opt de morţi.

Un comunicat al guvernului este formulat în termenii unei ambiguităţi savant elaborate: „În legătură cu actele de barbarie din 13–14 iunie, Guvernul a dispus luarea unor măsuri concrete şi hotărâte pentru anchetarea şi tragerea la răspundere penală a celor vinovaţi. De ase-

menea a dispus cercetarea actelor de molestare reclamate în zilele următoare."

Opus intelectualilor şi studenţilor decadenţi, minerul trebuie să fie aspru, dar cinstit, primitiv, dar drept. Aproape de forţele telurice, el este şi reprezentantul ideologiei productiviste a regimurilor comuniste. Ce poate fi mai legitim deci pentru gândirea neocomunistă decât să facă apel la el? Şi el, mai mult decât oricine, *este* poporul, în numele căruia s-a făcut „revoluţia" din decembrie 1989. Iliescu nu încetează să repete că această revoluţie este „o cucerire a poporului". Aceeaşi frazeologie comunistă!

Pe 15 iunie, Iliescu ţine un frumos discurs de mulţumire, în faţa minerilor reuniţi la Complexul Expoziţional din Bucureşti. Auditorii îi sorb cuvintele şi îl întrerup cu aplauze frenetice. Feţele negre par a fi foarte mândre, cu casca de miner pe cap, mulţi cu lampa de pe frunte aprinsă.

„Vă mulţumesc – spune Iliescu – pentru tot ceea ce aţi făcut în aceste zile, în general pentru toată atitudinea dumneavoastră de înalta conştiinţă civică. [...] Cu un sentiment deosebit de conştiinţa civică, patriotică aţi simţit momentul dificil şi cu o dăruire exemplară v-aţi arătat gata sa fiţi solidari cu puterea nouă. Exemplul dumneavoastră a fost plin de îmbărbătare pentru toţi cei de bine, care doresc progresul societăţii romaneşti. Vreau să vă mulţumesc deci pentru acest act de înaltă solidaritate pe care l-aţi demonstrat în aceste zile."

Iliescu poartă cravată şi un costum bine croit. Este înconjurat de persoane pe care le prezintă minerilor, „reprezentanţi ai guvernului şi ai administraţiei transporturilor care au organizat deplasările minerilor în condiţii atât de bune". Vorbeşte şi despre dovezile găsite în subsolurile Universităţii şi la sediul Partidului Naţional

Ţărănesc: cocteiluri Molotov, droguri, arme albe, douăzeci şi două de puşti, saci cu praf euforizant, seringi pe care golanii le-au folosit ca să se drogheze. Iliescu insistă: „Eu vreau încă o dată să-mi exprim întreaga recunoştinţă, din partea populaţiei Capitalei, pentru prezenţa dumneavoastră, utilă şi eficientă. Vreau să mulţumesc pentru spiritul organizat în care v-aţi prezentat, în care aţi acţionat, să mulţumesc conducătorilor dumneavoastră, inginerului Cozma şi celorlaltor (*sic!*) lideri sindicali care au fost în fruntea dumneavoastră, alături de noi, care ne-au ajutat în aceste zile. Deci vă mulţumesc tuturor pentru tot ce aţi făcut în aceste zile. [...] Ştim că avem în dumneavoastră un sprijin de nădejde, când va fi nevoie, vom apela! Sper să nu mai fie nevoie să apelăm la dumneavoastră."

În raportul lor privind evenimentele, Grupul de Dialog Social şi Asociaţia pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki vor consemna faptul că „acţiunea teroristă din 14–15 iunie a fost premeditată şi organizată la cel mai înalt nivel al statului, cu participarea esenţială a Securităţii". Se cunosc violenţele de neimaginat la care s-au dedat „minero-securiştii", cum îi numeşte raportul, care subliniază că atitudinea lor mentală a funcţionat ca aceea a unor atacatori care cuceresc un oraş, lăsându-l pradă jafurilor, violurilor şi omorurilor.

Istoricul Andrei Pippidi aseamănă mineriada cu nelegiuirile cămăşilor negre ale lui Benito Mussolini şi cu pogromul din Germania din Noaptea de cristal din 9 noiembrie 1938. În special incendierea clădirilor oficiale a fost comparată cu incendiul Reichstagului din 27 februarie 1933, provocare menită să îi compromită pe cei identificaţi ca duşmani ai regimului. Afirmaţia s-a

confirmat câteva luni mai târziu, prin publicarea stenogramelor din care rezultă ordinele transmise forțelor de poliție pe 30 mai, coordonatorul incendierii vehiculelor de poliție nefiind altul decât ministrul de interne Mihai Chițac.

La rândul său, generalul Victor Stănculescu va preciza în fața unei comisii parlamentare, în decembrie 1990, că nouă sute cincizeci și opt de mineri fuseseră puși la dispoziția forțelor de ordine, fiind cazați în cazărmi până în 19 iunie și echipați cu uniforme ale armatei (pe care au omis de altfel să le restituie, producând o pagubă de un milion de lei instituției militare!).

Iliescu își va revendica rolul jucat în această afacere: în mai 2007, acuzat de a fi un „oligarh“, vinovat de „genocid“, el apare la televiziune și își atribuie cu mândrie mineriadele, justificându-le din nou drept „un act civic“ pentru care „mulțumise minerilor deoarece o meritau“.

Cât despre mineri, aceștia nu ar fi făcut altceva decât „să curețe Piața Universității“ și să „sădească flori“! Iliescu nu va ezita să afirme în repetate rânduri că acțiunea minerilor era „justificată“. În noiembrie 2008, aflat în turneu electoral în Valea Jiului, în cadrul unui miting al Partidului Social Democrat, partidul în care se află cei mai mulți foști comuniști, îi absolvă pe mineri de orice responsabilitate privind actele de violență: „Nu minerii au promovat violența în România în 1990. Ei nu au fost în 12 ianuarie, nu au fost pe 28 ianuarie, când demonstrațiile organizate de liberali și țărăniști s-au soldat cu atacarea guvernului și a CFSN-ului, au aruncat cu sticle incendiare la parterul clădirilor. Eu îi invitasem la dialog și am ieșit pe post și le-am spus să își potolească brutele. Nu am mai putut. În 18 februarie, grupuri de vandali au devastat clădirea Guvernului. Nu minerii au

fost în Târgu Mureş când au fost confruntările acestea, nu minerii au făcut Piață Universității, nu au propagat ura în plină campanie electorală. Nu minerii au fost pe 13 iunie în Bucureşti, când grupe anarhice de vandali au devastat clădirea Poliției, Ministerului de Interne, Televiziunea Națională şi au creat panică. E o prezentare a realității deformate de atunci."

Acest ciclu epic al mineriadelor, avându-i ca eroi pe ortaci, nu se sfârşeşte aici. O altă mineriadă are loc pe 24–28 septembrie 1991, declanşată de revendicări sindicale nerezolvate. Cu toate că, încă de la sosirea în gara Bucureşti-Băneasa, conducători de grup îl anunță pe şeful gării că vizează în mod explicit răsturnarea guvernului şi a preşedintelui. Un căpitan raportează că unii dintre oamenii săi aveau asupra lor muniție de război. Mai mult, acesta a văzut, în Piața Victoriei, civili incitându-i pe mineri la violență şi îl menționează pe un alt ofițer care ar fi declarat că „oamenii de la putere trebuiau înlăturați, deoarece ei erau cei care conduseseră lovitura de stat din 1989". Această a patra mineriadă se soldează cu demisia prim-ministrului Petre Roman. Cât despre Ion Iliescu, acesta va susține că mişcarea fusese „spontană", degenerând apoi spre conotații politice, în cursul desfăşurării evenimentelor. În mod curios, sindicatul minerilor, pretins motivat de simple chestiuni de ordin social, nu a cerut niciodată demisia conducerii Regiei minelor. Oricum ar sta lucrurile, după negocieri, Ion Iliescu şi Miron Cozma publică un comunicat comun anunțând că toate revendicările au fost satisfăcute... Iliescu apare, încă o dată, ca fiind marele câştigător al unei acțiuni întreprinse de „bande de lumpenproletari", constituind „avangarda revoluționară a partidului popular".

Cea de-a cincea mineriadă, în ianuarie 1999, începe şi ea cu revendicări sociale formulate de mineri. Exor-

bitante, acestea degenerează într-un protest mai general, vizând căderea „regimului Constantinescu". Cea de-a şasea şi ultima, în februarie a aceluiaşi an, se declanşează în momentul în care Curtea Supremă de Justiţie casează hotărârea Curţii de Apel, care asimilase mineriada din 1991 cu o simplă dezordine datorată unor indivizi în stare de ebrietate puţin mai gălăgioşi.

Protagoniştii marii mineriade au format obiectul unor plângeri depuse încă din 1990 de către diverse persoane morale sau fizice, victime ale violenţelor. Au fost începute urmăriri judiciare în 1997, la iniţiativa Asociaţiei Victimelor Mineriadei. Dosarul mineriadelor a fost instruit de-a lungul anilor de procurorul Dan Voinea. Cunoscut pentru tenacitatea sa, el nu a scăpat însă de criticile AVM, care i-au reproşat că a lăsat lucrurile să treneze, fiind un apropiat al lui Iliescu, implicit vizat în dosar. De fapt, o anchetă împotriva acestuia va fi deschisă în 2005. Ancheta îi viza şi pe Petre Roman, Gelu Voican Voiculescu, precum şi pe mai mulţi ofiţeri superiori din armată şi poliţie.

Întregul dosar al mineriadelor va deveni un lung şi complex serial judiciar, în cursul căruia şi unii, şi alţii au recurs la toate manevrele şi strategiile judecătoreşti posibile şi imaginabile pentru a dilua responsabilităţile şi a scăpa de urmărire.

Actul de acuzare emis de procurorii militari stabileşte că „decizia iniţială de reprimare a fost luată la cel mai înalt nivel şi a fost coordonată personal de către fostul şef al statului, Iliescu Ion. Faţă de acesta s-a dispus începerea urmăririi penale [...]. Planul de acţiune a fost elaborat la ordinul său şi, în calitate de preşedinte ales, a ordonat intervenţia militară cu muniţie de război". Potrivit rechizitoriului, la mineriada din iunie 1990, Iliescu Ion „a determinat cu intenţie intervenţia în forţă

a militarilor împotriva manifestanţilor din Piaţa Universităţii din Bucureşti şi din alte zone ale Capitalei, fapt ce a avut ca urmare moartea şi rănirea prin împuşcare a mai multe persoane".

Au mai fost puşi sub urmărire Mihai Chiţac, ministru de interne în 1990 şi adjunctul său, Gheorghe Andriţa, pentru a fi ordonat trupelor să tragă în manifestanţi cu muniţie de război, pe 13 iunie 1990, ceea ce s-a soldat cu patru morţi. Dar aceştia protestează spunând că nu au făcut decât să respecte ordinele.

În iunie 2009, Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie a decis încetarea urmăririi în aceste cazuri. Iliescu Ion şi Măgureanu Virgil – magistraţii se exprimă astfel – nu sunt vinovaţi de „propagandă de război, genocid, tratamente inumane şi complicitate la tortură". Chiţac Mihai şi Stănculescu Victor nu sunt vinovaţi de „tratamente inumane, distrugere de bunuri, furt sau tăinuire de bunuri culturale". Într-un alt dosar cu privire la 13 şi 14 iunie 1990, Iliescu a beneficiat de încetarea urmăririi penale în noiembrie 2008. Asociaţia Victimelor Mineriadelor anunţă că va continua lupta în justiţie, chiar dacă va trebui să ajungă la Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Mihai Chiţac a fost condamnat la 15 ani de închisoare şi cinci ani de interzicere a unor drepturi civile, în octombrie 2008, pentru represiunea revoltei de la Timişoara, dar starea sa precară de sănătate a impus, în repetate rânduri, punerea sa în libertate provizorie, ceea ce ar putea să se perpetueze.[40]

---

40. Mihai Chiţac a decedat la 1 noiembrie 2010, la Spitalul Militar din Bucureşti, în urma unui stop cardio-respirator, după o ultimă punere în liberate din Spitalul Penitenciar Jilava, cu câteva săptămâni mai devreme.

Fără eventuale răsturnări de situații judiciare, pagina mineriadelor pare a fi acum întoarsă. Pe 14 iunie 2005, liderii sindicatelor minerilor au prezentat scuze poporului român pentru mineriadele din 1990. A trecut destul timp. Mineriadele utilizau un vocabular, argumente, imagini, clişee fixate în inconştientul românilor de aparatul de propagandă şi educație. Dincolo de moştenirea comunismului, protagoniştii reproduceau practici puternic ancorate în inconştientul colectiv românesc. Iliescu îi asimila pe golani cu legionarii, pentru a-i întărâta pe mineri şi ordona o represiune asemănătoare celei întreprinse de mareşalul Ion Antonescu în 1941.

Mineriadele au marcat profund istoria ultimului deceniu al secolului XX în România. Ele reprezintă o confruntare de lupte, complexe şi adesea obscure, în care s-au purtat, implicați fiind şi minerii, bătălii ideologice şi mai ales lupte pentru putere. Mineriadele sunt, într-un infernal cerc vicios, atât o rezultantă, cât şi una dintre originile dificultății României de a se sustrage moştenirii comuniste, pentru a ajunge la un regim democratic modern.

Capitolul 10

Adevăruri şi minciuni

A fost odată un ajun de Crăciun. România, sfârşit de decembrie 1989. Amintirile nu s-au stins.

A fost odată un oraş în nordul Transilvaniei, Baia Mare, cu o sută cincizeci de mii de locuitori. Cu sediul Securităţii, sediul local al partidului, uzine, universitatea, artera principala numită 23 August, în amintirea loviturii de stat de la 23 august 1944, care, recuperată de comunişti, a dus la răsturnarea mareşalului Antonescu. La Baia Mare, vechi oraş miner, se fabrică maşini şi unelte pentru minerit. Combinatul chimic tratează metalele neferoase. Siglele întreprinderilor sunt cunoscute de populaţia oraşului care lucrează la IMUAS (Întreprinderea de Maşini Unelte, Accesorii şi Scule Baia Mare) sau TAGCM (Trustul-Antrepriză Generală de Construcţii-Montaj).

Au fost odată la Baia Mare cadre din întreprinderi, membri de partid care urmăriseră ultimul congres din noiembrie 1989, apoi evenimentele de la Timişoara, prin intermediul posturilor de radio occidentale şi al informaţiilor trimise de tovarăşii lor de acolo. Se informaseră reciproc. Universitarii, posesori ai carnetelor de partid, erau oameni maturi, cu părul alb, purtând costume închise la culoare, maro sau gri, cu ochelari mari cu rame din plastic; cadrele purtau iarna scurte de piele, iar cei mai înstăriţi aveau cojoace troacar, cu gulere de

blană. Exista în oraş o garnizoană şi o unitate de gărzi patriotice. Aceste gărzi patriotice, pe care Ceauşescu le înfiinţase în 1968, erau alcătuite din patrioţi loiali.

În dimineaţa de 22 decembrie, în timp ce Nicolae Ceauşescu încerca să reziste presiunii generalului Stănculescu, care îl sfătuia să plece, pe lunga arteră 23 August îşi fac apariţia camioanele de la întreprinderi, claxonând, pe fond de râsete şi strigăte. Oameni căţăraţi pe camioane flutură mari drapele găurite în grabă şi pancarte sumare pe care se pot citi cuvintele „România liberă!" şi „Trăiască poporul român!"... Oamenii strigă la unison „*Li-ber-ta-te*!". Câţiva manifestanţi se apropie de camioane, unii sunt foarte tineri. Cineva strigă: „Vom continua!", le zâmbeşte o tânără. Forţele de securitate nu se văd, par a fi absente.

Ei decid – întâmplător sau episod prevăzut într-o revoluţie controlată? – să se ducă la sediul Securităţii, o clădire masivă, tradiţională; deschid porţile şi pătrund fără ca cineva să încerce să-i oprească. Securiştii sunt atât de binevoitori sau întâlnirea era deja fixată? Manifestanţii pătrund în clădire deci, îi cheamă şi pe cei rămaşi afară, deschid ferestrele şi flutură drapelul găurit. Ofiţerii superiori de securitate – tot din întâmplare sau datorită agendei prestabilite – nu au venit la serviciu în ziua aceea şi le-au spus familiilor lor să stea acasă. Manifestanţii, din ce în ce mai îndrăzneţi, ocupă sediul Securităţii; sunt numai bărbaţi, bărbaţi maturi. Securişti în civil se amestecă printre contestatarii care strigă: „Securişti, veniţi cu noi!"; „Securiştii cu noi!". Ciudată dorinţă, s-ar spune, dat fiind că rolul Securităţii era de a-l susţine şi proteja pe Ceauşescu? Dar entuziasmul domneşte, mulţimea manifestanţilor creşte oră cu oră, iar cei care dau ordine canalizează fără dificultate elanul

pentru a-i face să strige: „Securiştii noştri sunt cu noi!" Având în vedere imaginea Securităţii în societate, în decembrie 1989, reputaţia sa execrabilă, acest lucru nu poate fi urmarea unei mişcări spontane. Se exploatează entuziasmul care alimentează îndrăzneala manifestanţilor.

Elanurile sunt punctate de chemări la ordine, o persoană strigă „Cu calm!", o alta, înnebunită de panică, lansează un zvon, acelaşi care a fost lansat de un anonim la sediul televiziunii, la Bucureşti, la aceeaşi oră: „Apa a fost otrăvită!" Aceste momente de tulburare trec neobservate în exuberanţa generală. După cucerirea sediului Securităţii, oamenii cântă imnul tradiţional, multă vreme interzis, mobilizatorul *Deşteaptă-te, române!*, pe ritm de swing. Undeva în mulţime, tânăra care mai adineaori zâmbea celor din camioane, probabil acum plânge de bucurie. Se cântă cu hotărâre şi încredere: „*Li-ber-ta-te*!" Curând se aud sloganurile care amintesc de Timişoara. Totul merge bine. La sediul Securităţii, manifestanţii nu au spart nimic, nu s-au produs vandalisme, s-a strigat „Nu distrugeţi!". Actul I se încheie şi, încet-încet, mulţimea se îndreaptă, ceea ce pare firesc, spre Consiliul Judeţean. Printre manifestanţi, o persoană mereu prezentă: Vasile T., cineva cu grad înalt în Gărzile Patriotice. Oamenii strigă: „Armata e cu noi!" şi scandează „Noi suntem poporul!". Minunată armonie, Securitatea, armata şi poporul, cu toţii uniţi pentru a cere libertate!

Este aproape 14.30. Pe jos ard hârtii, dar nu se produc incendii. Ici-colo, câte o flacără izolată. Sediul Consiliului Judeţean se află într-o clădire mare, foarte modernă, cu o arhitectură de avangardă. Manifestanţii cei mai îndrăzneţi care au pătruns în sediu îi cheamă de la ferestre pe cei rămaşi afară. Mulţimea e din ce în ce

mai numeroasă şi predominant masculină. Femeile şi copiii au rămas probabil acasă în fața televizorului care prezintă revoluția în direct. Spectacolul este uluitor, mai precis, prezentarea sub formă de spectacol transmisă de la Bucureşti este omniprezentă; un televizor a fost montat în balconul Consiliului Județean, ecranul e îndreptat spre mulțime. Baia Mare trăieşte o dublă revoluție, a sa proprie şi cea care se desfăşoară la televizor. Zarva se amplifică.

Deodată, în vacarmul general, o veste ca un trăsnet: Ceauşescu a fugit. Mulțimea cântă: „Olé, olé, olé, Ceauşescu nu mai e!" Nimănui nu-i mai pasă de Elena. Ceauşescu nu mai e! Este aproape ora 15, sunt acum în jur de trei mii de manifestanți. Ei cântă şi flutură drapelele găurite, ca o pagină smulsă din istorie. Au confecționat o sperietoare, un manechin de hârtie portocalie, şi înalță pe un băț un portret al lui Ceauşescu, dolofan şi rozaliu, fără vârstă, pe care oamenii îl lovesc şi îl huiduiesc. Acelaşi portret oficial a fost făcut bucăți la Bucureşti. Oamenii se dezlănțuie, cuprinşi de furie. O mare debandadă! Pe Elena nu o pomeneşte nimeni.

La tribună, un preot, înconjurat de tineri manifestanți, gâfâind, îşi sparge plămânii. Este un bărbat solid. Cântă colinde împreună cu mulțimea. Vorbeşte fără încetare despre libertate, despre cucerirea individuală a libertății, despre fericirea de a purta numele de român şi creştin: „Fiți mândri că sunteți creştini, nu sunteți nici vagabonzi, nici terorişti, nici vandali." Cine îi acuzase pe contestatarii de la Timişoara că sunt nişte declasați? Ceauşescu însuşi, înfuriat, pe 17 decembrie, doar cu o săptămână în urmă. Indirect, preotul dezminte afirmația Conducătorului. Preotul intonează *Tatăl nostru* şi mulțimea îl urmează. Intervine din nou, e puțin bruscat, dar este un

om călit. A reuşit să menţină mai mult de zece minute atenţia mulţimii care îi soarbe vorbele. Nici un foc de armă, nici urmă de teamă. Baia Mare se poate mândri!

Drapelele flutură, oamenii jubilează, când, deodată, cineva strigă: „Ceauşescu a fost arestat!“ Uralele explodează de peste tot, câţiva oameni îşi aruncă pălăriile în aer. O voce tânără întreabă: „A fost împuşcat?“ Vor trebui să aştepte încă trei zile pentru asta. Manifestanţii răsuflă uşuraţi: „Olé, olé, olé, Ceauşescu nu mai e!“ Mulţimea nu simte oboseala. Domneşte buna dispoziţie şi se repetă sloganul: „Fără violenţă!“ Revoluţia continuă, dar totul este sub control.

La sediul Consiliului Judeţean este destul spaţiu, patru săli mari. Manifestanţii le ocupă, se regrupează, în funcţie de întreprinderi, afinităţi, funcţiile deţinute anterior, căci trebuie să se treacă la lucruri serioase. Ceauşescu este arestat. Cine guvernează? Cine comandă? Se aude că o unitate de securitate din vecinătate s-ar apropia de Baia Mare, putând chiar să atace. Dar nimeni nu crede. Sediul Securităţii e în mâinile revoluţionarilor! Există arme? Este una pe masa din sala mare a Consiliului Judeţean, un pistol AKM care poate conţine treizeci de cartuşe. În seara de 22, vor fi distribuite arme de către un detaşament militar venit „să apere revoluţia şi cadrele militare“, apoi vor fi confiscate.

La fereastra sălii principale, câţiva manifestanţi, reuniţi acolo în dimineaţa de 23, îl supraveghează pe soldatul care, aplecat înspre piaţă, gata să tragă, îi protejează. Printre persoanele prezente, se află şi o femeie ofiţer. Nu se produc derapaje, revoluţia a avut loc, Ceauşeştii sunt arestaţi. Noua ordine se instalează. Un militar masiv, stând mai departe de grupul care discută,

vorbeşte la telefon: „Totul e bine!“ Armata veghează. Militarul este cât se poate de liniştit.

Manifestanţii privilegiaţi sau bine organizaţi şi foarte repede disciplinaţi, regrupaţi la Consiliul Judeţean, s-au instalat în biroul prim-secretarului, Vasile B. Nu mai poate intra oricine şi oricum în sediul Consiliului. Suntem pe 23 şi, spre surprinderea celor care au rămas în stradă să strige de fericire, circulă deja liste: trebuie de acum înainte să figurezi pe o listă ca să pătrunzi în sediul Consiliului Judeţean.

Ion Iliescu a vorbit la televiziune în seara de 22. Toată lumea a înţeles: Frontul Salvării Naţionale există şi are un program. Deci, la lucru, începând cu 23. Vidul de putere nu va dura mult. Dar se poate vorbi chiar de vid? Cei care erau ieri la putere participă la şedinţa de astăzi!

Instalarea noilor structuri are loc în sala mare a Consiliului, în jurul orei 9.30. Toată lumea stă jos, în majoritate bărbaţi maturi, serioşi, gravi, calmi. Sunt obişnuiţi cu şedinţele de partid disciplinate şi cu discursurile lungi. La tribună, o masă şi mai mulţi vorbitori. S-au ales unii pe alţii şi s-au autoproclamat: ei vor stabili regula jocului şi vor repartiza rolurile. Cu câteva ore mai devreme, la tipografia oraşului, în plină agitaţie şi strigăte de bucurie, tipografii au publicat apelul Frontului Salvării Naţionale, apelul lui Ion Iliescu, în primul număr al ziarului liber *Vocea Maramureşului*. Toată lumea trebuie să cunoască acest mesaj care a fost desigur dictat prin telefon tuturor tipografiilor din capitalele de judeţ.

La tribună, deci, un profesor plin de demnitate, rigid şi cu o ţinută corectă. Citeşte pe un ton sacadat şi pompos, bine cunoscut celor ce-l ascultă – pentru că aşa vorbeau *tovărăşii* de ieri, dar şi *cetăţenii* sau *compatrioţii* de azi, pentru că aşa se exprima şi Ceauşescu – un lung

discurs solemn. Trebuie din nou să se atragă atenția populației asupra derapajelor posibile şi a actelor de vandalism... Bunul fiecăruia nu este bunul întregului popor?

Unele voci îndrăznesc să-l întrerupă. Un zgomot neaşteptat îl deranjează pe vorbitor. Aceste voci îl întreabă pe ofițerul cu grad înalt instalat la tribună: „Dar cum v-ați organizat?“ O întrebare ce nu trebuie pusă. Ei au pus mâna pe putere: nu erau ei aici ieri, ofițerul gradat şi celălalt, ofițerul de la Gărzile Patriotice, Vasile T.? Răspunsul este evitat, iar adunarea nu-i mai acordă importanță prăpăditului inocent care nu a înțeles nimic. „Noi suntem poporul!“ O formulă frumoasă, pentru un foarte frumos moment, efemer. O persoană de la tribună, bun vorbitor, un anume Teodor A., se lansează într-o mică explicație de genul: „Păi, suntem aici pentru că revoluționarii ne-au cerut acest lucru. N-avem nevoie de cultul personalității. Ne-au spus: «hai, du-te tu, ştii să vorbeşti» sau «hai, tu ai ceva de spus».“ Şi bunul vorbitor va prezenta pe un ton energic proclamația lui Iliescu! Adunarea este răbdătoare. Dacă acum se cunoaşte proiectul Frontului la nivel național, ce se va întâmpla la nivel local? Se adresează mulțumiri tinerilor şi armatei care au înlăturat „în totalitate“ elementele ostile „democrației noastre“ şi „intereselor poporului român“. Vorbitorul nu precizează care sunt „elementele ostile“. Dar publicul a înțeles ce trebuia: Securitatea nu se numără printre elementele ostile. Apoi se precizează modalitățile de organizare a noilor structuri de putere. „Cu scopul de a stabili, în tot județul, democrația şi ordinea, am hotărât organizarea de comitete de cetățeni ca organizații de conducere democratică în municipii, oraşe şi comune, precum şi în toate întreprinderile, unități socialiste sau instituții.“

Important este să nu se mai pronunţe cuvântul „tovarăş", care de aici înainte este considerat drept o greşeală. Cuvântul „comunist" a dispărut brusc! Sarcina urgentă a acestor comitete: reluarea activităţii. „Ordinea va fi asigurată de către armată, Gărzile Patriotice şi organizaţiile de tineret. [...] Iar modul de distribuire a apei va fi în permanenţă supravegheat." În sfârşit, „în scopul asigurării unei bune funcţionări a întregii activităţi economico-sociale în tot judeţul, în toate întreprinderile şi instituţiile se vor păstra aceleaşi structuri de conducere"! Se aud aplauze: nu conducerile întreprinderilor sunt acelea care, în dimineaţa de 22, au adus revoluţionarii în centrul oraşului? Fuseseră fără îndoială şi câţiva securişti în civil alături de directori. Şefii societăţilor de camioane au pus la dispoziţie vehiculele fără probleme. Cât despre Securitate, aceasta va dispărea repede din peisaj, fiind în marea majoritate convertită în cadre ale armatei. La Baia Mare, revoluţionarii, abil dirijaţi, au strigat bucuroşi: „Securiştii sunt cu noi!" Simţeau atât de mult nevoia să strige.

Va urma lectura listelor cu cei promovaţi în funcţiile anunţate. Sunt multe erori, nume care figurează pe două liste. Dar mai ales sunt mulţi absenţi: un număr infim de muncitori şi un ţăran izolat. Adunarea se agită, se aud voci care semnalează că îl cunosc pe cutare şi cutare, că e nevoie de el. Directorul unei societăţi de camioane este adăugat pe liste. Reţelele funcţionează.

Ce au devenit aceşti oameni? În mod firesc, şeful Gărzilor Patriotice devine unul dintre primii membri ai Frontului Salvării Naţionale; bunul vorbitor a devenit, la rândul său, senator din partea partidului lui Ion Iliescu. Listele au fost foarte utile, servind drept bază pentru împărţirea rentabilă a certificatelor de revoluţionari.

Astfel s-a desfăşurat, timp de două zile, revoluţia la Baia Mare, prin bunăvoinţa Securităţii şi cu sprijinul armatei. Cadrele civile şi militare au reuşit să conducă spre putere, din nou, trupele de muncitori, dar, olé, olé, olé, Ceauşescu nu mai e!

La Baia Mare şi în alte părţi, protagoniştii, foarte repede înscrişi pe liste, din zilele de 22–25 decembrie, sunt convinşi că au acţionat ca nişte revoluţionari, dacă nu chiar ca eroi. Cântecele răsunătoare, drapelele găurite fluturând, ocuparea clădirilor publice, chiar dacă uşile s-au deschis singure, reprezintă momente importante. Familiile, marea masă tăcută a populaţiei, s-au lăsat convinse de spectacolul fragmentat, de suspans, de *happening*, de puterea imaginilor de televiziune care au alternat momentele de bucurie, cu cele de teamă şi înfiorare la ideea de a trăi în direct o dramă istorică.

Prezent la televiziunea română de la începutul ocupării de către „revoluţionari“, pe 22 decembrie, regizorul Sergiu Nicolaescu, realizator a numeroase filme istorice şi patriotice din 1967, dar şi după 1989, şi-a făcut bine treaba: ritmul spectacolului de telerealitate este magistral condus. Pe 22 decembrie, protagoniştii cedează apoi locul unor simpli figuranţi, pentru ca aspiranţii la revoluţie, pasionaţii, cei spontani, precum şi corurile bine reglate să se poată perinda în faţa camerelor.

În 2004, Sergiu Nicolaescu, senator pesedist din 1990, a fost numit de Iliescu membru în Colegiului Naţional al Institutului Revoluţiei Române din Decembrie 1989, pe care îl conduce. Acest institut, în ciuda onestităţii intelectuale a câţiva tineri cercetători, potrivit şi titulaturii sale, transmite în mod clar următorul mesaj: pe 22 decembrie 1989 a avut loc fără nici o îndoială o revoluţie. În ziua aceea, Sergiu Nicoalescu, gâfâind ca

după o luptă epuizantă, lansa la televiziune un apel către „Fraţii români“: „Nu suntem huligani! Suntem români patrioţi...“ Apelul lui Nicolaescu se adresa – trama, vocabularul folosit sunt identice cu formulările de apeluri auzite şi în alte dăţi – adevăraţilor români, armatei, Ministerului de Interne, adică Securităţii şi, în sfârşit, maselor de muncitori din fabrici, din întreprinderi, fără de care nu ar fi existat – nici la Timişoara, nici în altă parte – mulţimile de manifestanţi. Regizorul cheamă la unitate, lăsând să se înţeleagă implicit că nu se profilează epurări: „Cei de la Ministerul de Interne, cei care poartă uniforma Securităţii sau a Miliţiei... să nu se teamă. Considerăm că sunt români ca şi noi şi că avem – şi noi, şi ei – aceeaşi inimă.“

Omniprezenţa formulelor de unitate naţională este foarte importantă: România nu a trăit oare, de la începutul anilor '60 şi până în aceste momente din 1989, experienţa naţional-comunismului? Câteva clipe după apariţia emoţionată şi emoţionantă a regizorului, tot pe 22 decembrie, poetul Mircea Dinescu preia ştafeta, adresându-se „frontului unit al muncitorilor din România“. După câteva minute, se aude răsunând viitorul imn *Deşteaptă-te, române!*. Această muzică pare a fi impregnată de ritmul însufleţit al acestor zile haotice şi sublime. Pentru numeroşi români, amintirile revoluţionare vor fi asociate cu aceste cântece care îi unesc şi le dau speranţa în aceste zile de bucurie şi mânie.

Legea va juca însă rolul esenţial în instituirea revoluţiei. Legea nr. 42 din 18 decembrie 1990 este menită să-i onoreze pe eroii-martiri, să acorde drepturi moştenitorilor lor, răniţilor şi luptătorilor pentru victoria revoluţiei din decembrie 1989. Această instituţionalizare este fundamentală: ea creează o categorie de privilegiaţi

devotaţi, dar contestaţi de cei care au ieşit în stradă, au cântat, cu bună-credinţă. Pentru a primi certificatul de revoluţionar, trebuie depusă o cerere pe lângă o asociaţie sau o ligă recunoscută, legal constituită. Articolele de lege garantează indemnizaţii pentru familiile eroilor morţi în revoluţie, pentru răniţii invalizi, oferă avantaje materializate în hectare de pământ, acces preferenţial la credite bancare, transport în comun gratuit... Un astfel de demers, de care ar fi beneficiat în jur de treizeci de mii de persoane, potrivit afirmaţiilor incerte ale secretarului de stat pentru problemele revoluţionarilor, incită la înşelăciune şi corupţie. Textul a fost revizuit şi dezbătut la sfârşitul anului 2004. Asociaţia revoluţionarilor fără privilegii denunţă inechităţile, abuzurile, infracţiunile. Într-un interviu din 2004, secretarul de stat Emilian Cutean recunoştea că nu poate stabili cu certitudine nici numărul beneficiarilor de certificate de revoluţionar, nici nivelul ajutoarelor pe care le primesc. Prea multe ministere sunt implicate în gestiunea acestei împărţiri.

Cel care nu şi-a schimbat niciodată poziţia, susţinând până la capăt teza revoluţiei, este Ion Iliescu. Fie că e vorba despre perspectiva sa asupra evenimentelor din decembrie 1989 sau asupra mineriadelor, după douăzeci de ani, Iliescu persistă şi rămâne pe poziţii. Alţii, precum Virgil Măgureanu, au un discurs schimbător şi manipulează zonele umbroase, secretele greu de descifrat. De ani buni, Măgureanu furnizează tot felul de versiuni. Ion Iliescu a fost şi rămâne ferm, urmând un traseu neschimbat, fără contradicţii, fără reveniri... deşi nu a reuşit niciodată să clarifice prezenţa unor presupuşi terorişti în zilele din decembrie: asupra acestui punct, el rămâne vag şi aluziv. Nu a putut niciodată să explice într-un mod decisiv şi limpede din ce cauză au existat morţi şi răniţi.

Iliescu apare în faţa comisiei senatoriale de anchetă. Valentin Gabrielescu, reprezentant al Partidului Naţional Ţărănesc, îi pune întrebări: „Unele persoane au comis acte de diversiune şi apoi, în general, toată lumea a tras, toţi cei care aveau arme au tras împotriva presupuşilor terorişti şi mă întreb... Aţi spus-o, de fapt, în cartea dumneavoastră. Mulţi dintre ei s-au împuşcat între ei."

Iliescu: „Nu contest. Nu contest posibilitatea existenţei unor profesionişti. Sunt elemente în acest sens. Cu toate acestea, nu deţin date care sa-mi permită să fac afirmaţii tranşante şi să pot aprecia corect acest aspect."[41]

Această postură de „revoluţionar" afişată de fostul preşedinte este esenţială pentru a înţelege evoluţia ulterioară a României post-Ceauşescu. A afirma realitatea revoluţiei este un mod radical de a refuza ideea şi asumarea continuităţilor socio-economice, culturale şi comportamentale, pentru o perioadă lungă de timp, înainte şi după decembrie 1989. Este un mod de a trage linia şi de a ascunde faptul că cei care l-au servit pe Ceauşescu înainte de 1989, nu cu toată convingerea poate, dar l-au servit, şi-au păstrat poziţiile sau chiar au fost promovaţi după decembrie 1989.

Este suficient, pentru a ne convinge, să comparăm situaţia conducerii de la Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară, al cărui director era unul dintre fraţii lui Ceauşescu, Ilie, cu cea de la institutul care va prelua ştafeta, cu aceleaşi capete de afiş, pentru a lucra, după 1989, la integrarea României în NATO!

---

41. Ion Iliescu, în *Stenograma convorbirii cu membrii comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989*, răspuns la întrebările lui Valentin Gabrielescu, Partidul Naţional Ţărănesc Creştin şi Democrat.

Este suficient, de asemenea, să reperăm cadrele Academiei de Partid „Ştefan Gheorghiu“ în 1988: ei se regăsesc printre consilierii cei mai apropiaţi ai preşedintelui Iliescu la sfârşitul anului 1989 şi în anii 1990. Unii dintre aceşti consilieri sunt actualmente deputaţi sau senatori, membri în parlamentul român sau european. Aceste cadre superioare, nişte privilegiaţi, călătoriseră în Occident, beneficiaseră de misiuni şi specializări în străinătate, înainte de 1989. Nu erau deci consideraţi ca fiind periculoşi pentru regim, dat fiind că obţineau un paşaport. În mod paradoxal, ei vor fi interlocutorii cei mai apţi să negocieze cu occidentalii, după 1989. Elita partidului devine partenerul cel mai apreciat în Vest! Aşa cum mărturisea unul dintre ei: „Noi am învăţat limba voastră de lemn.“

Această continuitate a elitelor la putere, a elitelor care nu sunt *born again*, ci mai degrabă adaptate, face imposibilă orice discuţie despre revoluţie. A enunţa şi a revendica revoluţia din 1989 înseamnă a legitima acţiunile guvernelor pe care Ion Iliescu le-a condus, între 1990 şi 1996 şi apoi între 2000 şi 2004, şi a asigura legitimitatea sa personală în faţa Istoriei. Teza „Revoluţia din 1989“, în mod necondiţionat, anulează orice dezbatere privind adaptarea unei categorii conducătoare comuniste la instituţiile democratice. A fost o revoluţie, deci epurarea nu este necesară.

A afirma realitatea revoluţiei este, în sfârşit, un mod de a-i reduce la tăcere pe opozanţi, care se văd reduşi la ipostaza de conservatori, de reacţionari agăţaţi de nostalgiile perioadei dintre cele două războaie mondiale. În definitiv, explică Ion Iliescu, de ce aceşti oameni nu au venit să vorbească de la balconul Comitetului Central, de ce nu au venit să se exprime la televiziune? Fără

îndoială, s-ar putea replica, pentru că nu li se comunicase programul! Nu au fost invitaţi să participe la jocul şi traseul bine gândit: televiziune, Comitetul Central, Ministerul Apărării Naţionale...

Iliescu supravieţuieşte cu multă inteligenţă politică. El are un trecut în spate. Autobiografiile, mărturiile sale nu-i ascund convingerile de stânga, originea sa, ca fiu al unui militant comunist. Ion Iliescu a avut lungi discuţii cu istoricul de origine română stabilit în Statele Unite, profesor la Universitatea din Maryland, Vladimir Tismăneanu.[42] S-a exprimat şi în faţa comisiei de anchetă senatorială pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989. A publicat şi o autobiografie, în care nu s-a eschivat.

Dialogul lui Iliescu cu Tismăneanu permite situarea sa într-un context socio-economic, precum şi înţelegerea sa din interior. Datorită propriului parcurs, Tismăneanu era foarte în măsură să perceapă gândirea şi personalitatea interlocutorului său. Tismăneanu este un analist recunoscut al comunismului, stalinismului şi leninismului; el urmăreşte derapajele şi perversiunile acestor curente şi face parte dintre acei intelectuali şi istorici care, proveniţi din elita societăţii comuniste, prin familie, educaţie şi/sau angajare, au deconstruit ulterior edificiul totalitar. Tismăneanu, împreună cu alţi filozofi şi istorici care au trăit căderea URSS şi transformarea regimurilor politice din Europa Centrală şi de Est, practică o reflecţie critică asupra totalitarismului. Aceşti analişti au sesizat adevărata

42. Ion Iliescu, Vladimir Tismăneanu, *Marele şoc din finalul unui secol scurt. Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu: despre comunism, postcomunism, democraţie*, pref. de Dinu C. Giurescu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004.

dimensiune a iluziei care a fost experienţa comunistă, precum şi a teribilei deziluzii care a urmat.

Vladimir Tismăneanu provine dintr-o familie de evrei comunişti, participanţi la războiul din Spania, implicaţi în mişcarea antifascistă, care, ca şi alte multe cadre ale Partidului Comunist Român, au petrecut anii celui de-al Doilea Război Mondial în URSS. Vladimir – un prenume ales în onoarea lui Lenin şi a poetului rus preferat al tatălui său, Vladimir Maiakovski – se naşte la Braşov în 1951, care se numea pe atunci Oraşul Stalin. Petrece o copilărie „stalinistă" într-un mediu intelectual care, în ciuda militantismului său, începe să se îndoiască de stalinism, din cauza manifestărilor sale antisemite.

Fractura care îl separă pe un Tismăneanu de un Iliescu sau de un Gorbaciov, de care Iliescu a fost apropiat ideologic la sfârşitul anilor 1980, ţine de voinţa sau nu, de capacitatea sau nu, de a formula o critică fundamentală a leninismului. Tismăneanu vede dezvoltarea şi evoluţia totalitarismului lui Lenin şi Stalin. El se confruntă cu oroarea gulagului.

Iliescu, la polul opus, cu o atitudine intelectuală care nu schiţează nici o intenţie de a critica fundamentele, constată, în anii 1970, că acel comunism în care crede a fost denaturat de Ceauşescu! Rezultat care îl întristează pe comunistul Iliescu: ţara regresează, economia stagnează, decalajul tehnologic faţă de Occident se măreşte, iar perspectiva de promovare a maselor populare se află într-un impas. Stagnarea tehnologică este greu de suportat de către aceste elite educate în climatul războiului rece, în competiţie cu Occidentul.

Nu se pune problema unui demers care să pună în discuţie legitimitatea regimului, ci doar o distanţă, apoi o dezaprobare tăcută şi, în sfârşit, un complot împreună

cu „tovarăşii“ împotriva Conducătorului. Un complot ulterior valului de transformări deja survenite cu luni de zile mai devreme, în 1988 şi 1989, în Europa Centrală şi de Est. Traseul lui Iliescu – care subliniază, pe bună dreptate, că educaţia şi ascensiunea sa se datorează revoluţiei sociale făcută în România de comuniştii aflaţi la putere în anii 1950 – este cel al numeroşilor săi colegi de generaţie, fii de ţărani şi de muncitori urcaţi pe o treaptă socială superioară.

Neliniştiţi, de pe la începutul anilor 1970, din cauza slabelor performanţe economice şi tehnologice, ei nu sunt sensibili la alienarea indivizilor, la lipsa libertăţilor individuale. Cu atât mai puţin sensibili, cu cât ei aparţin cercului de factori de decizie, castei nomenclaturiste. „Eu sunt, spune Iliescu, primul din familia mea care a făcut studii secundare şi universitare.“

Iliescu insistă: biografia sa e banală. Această bază sociologică şi ideologică – în afara partidului şi a misiunii sale, nu are nici o şansă – explică faptul că, în mod cât se poate de firesc, Ion Iliescu şi soţia sa Nina s-au angajat în 1947 să muncească în Albania pe „şantierul naţional de căi ferate“. Sunt înconjuraţi de militanţi comunişti veniţi din toate colţurile lumii să construiască socialismul! Urmare previzibilă, Iliescu beneficiază de o bursă în Uniunea Sovietică în 1950, în plin război rece. E fericit acum: condiţia sa materială s-a ameliorat şi are posibilitatea să facă studii de înalt nivel în domeniul hidroenergiei. Admiră Uniunea Sovietică, modul în care a luptat în război. Devine secretar coordonator al studenţilor români de la Moscova: şedinţele acestui comitet au loc la ambasada României de la Moscova. Iliescu va sta patru ani în URSS. Şi sistemul concentraţionar, îl întreabă Tismăneanu, lagărele? Răspunsul lui Iliescu: „Nimeni nu

aborda acest subiect, era un subiect tabu. Cred că nici unul dintre colegii mei nu ştia nimic."[43]

La întoarcerea în România, Iliescu este repartizat la Institutul de Studii şi Proiectări Energetice. În 1956 are 26 de ani: cum primeşte, cum trăieşte el dezvăluirile lui Nikita Hruşciov privind o parte din crimele lui Stalin, la cel de-al XX-lea Congres al PCUS, în februarie? Acest congres a avut consecinţe enorme pentru lumea comunistă, care va trebui să-şi revizuiască perspectiva asupra atitudinii pe care URSS a avut-o datorită „părintelui popoarelor". Va fi pentru Iliescu, ca şi pentru atâţia alţii, momentul îndoielii? Nu. În 1956, Iliescu lucrează ca reprezentant al Secţiei de Propagandă, la Secretariatul Internaţional al Studenţilor, cu sediul la Praga. După aproape treizeci de ani, Iliescu explică faptul că şocul produs de cel de-al XX-lea congres l-a făcut doar să reflecteze mai profund la modul de funcţionare a mecanismelor puterii.

În 1956, insurecţia democratică din Ungaria îl neliniştește pe Gheorghiu-Dej: care ar putea fi ecourile în România? În ciuda (sau din cauza) acestei insurecţii care îl tulbură, Iliescu îşi continuă cariera în aparatul de propagandă. În 1957, devine şeful Uniunii Asociaţiilor Studenţilor Comunişti din România, ceea ce înseamnă că va răspunde de supravegherea studenţilor. Şi, pe atunci, control însemna represiune! Miza este importantă: este urgent să fie supravegheată în special starea de spirit a studenţilor de origine maghiară din Cluj... Exemplul maghiar este periculos. Iliescu va deţine aceste funcţii până în 1960, când va fi promovat la Secţia de Propagandă a Comitetului Central! Devine membru supleant

43. *Ibidem*, p. 66.

în Comitetul Central în 1964. Ascensiunea sa nu se opreşte în momentul venirii lui Ceauşescu la conducerea partidului, în 1965. Astfel, în februarie 1971, Iliescu devine secretar al Comitetului Central şi membru supleant în Comitetul Executiv. Da, recunoaşte el, Ceauşescu l-a promovat...

El situează în acea perioadă, câteva luni mai târziu, în iulie 1971, primele momente ale distanţării sale faţă de Ceauşescu. Iliescu nu şi-a schimbat relatările privind cronologia acestei etape pe care o prezintă ca pe o premisă de ruptură. Cele spuse lui Tismăneanu, declaraţiile făcute la comisia de anchetă senatorială coincid. Ceauşescu îl acuză pe Iliescu de „intelectualism". Iliescu consideră că Ceauşescu s-a lăsat sedus de modelele chinez şi nord-coreean care „robotizează societatea". În afară de aceasta, el nu suportă ascensiunea Elenei Ceauşescu, nepotismul practicat de clanul Ceauşescu, promovarea fiului său Nicu, la începutul anilor 1970.) Faptul că Iliescu va fi îndepărtat de la Bucureşti, eliminarea sa din nucleul dur, din cercul de apropiaţi, este perfect adevărat. Dar atunci când se prezintă ca o victimă a reeducării chineze impusă de Ceauşescu, Iliescu începe să fabuleze!

Iliescu credea că va convinge atunci când declară în faţa comisei de anchetă: „M-a acuzat de intelectualism, mi-a recomandat să merg să mă instruiesc. A aplicat pe mine metoda chineză de reeducare... La Timişoara, apoi la Iaşi, cinci ani, apoi la Consiliul Naţional al Apelor, apoi la Editura Tehnică." Cu ce funcţii la Timişoara şi Iaşi? Cea de prim-secretar judeţean de partid! Exact aceeaşi funcţie ocupată de fiul cel drag al Elenei, Nicu Ceauşescu, în 1989, la Sibiu! Iliescu adaugă: „Am fost apropiat de intelectualitatea tehnică din cele două

Institute Politehnice, de oamenii de cultură, de Institutul de Artă." Îşi aminteşte că a avut relaţii excelente cu rectorul Universităţii din Iaşi, care stabilise un parteneriat cu Universitatea din Freiburg; îşi aminteşte de vizitele lui Ion Gheorghe Maurer, consilierul lui Ceauşescu în probleme de afaceri externe, care venea la vânătoare în regiune. Mai târziu, la Editura Tehnică, se va împrieteni cu Valter Roman, tatăl lui Petre Roman: ambii angajaţi în represiunea din anii 1956–1958, cei doi se cunoşteau de mult, din perioadă în care Iliescu lucra la Propagandă.

Anii au trecut. Vladimir Tismăneanu evocă momentul disidenţei din 1977 în blocul democraţiilor populare, Václav Havel, la Praga, Paul Goma, la Bucureşti. Iliescu îngaimă cu jumătate de gură: da, îşi aminteşte, dar era la Iaşi. Tismăneanu evocă momentul 1980, mişcarea opoziţiei sindicale din Polonia... Da, Iliescu îşi aminteşte, dar era la Bucureşti, la conducerea Consiliului Naţional al Apelor... Şi era supravegheat...

Pentru a legitima ipoteza „revoluţiei-ruptură" era nevoie de un bilanţ negativ, pe care Iliescu îl face, declarându-i lui Tismăneanu: „Sistemul comunist a eşuat în Europa pe două planuri: politic şi economic. *Dar!* Trebuie să estimăm efectele sale revoluţionare în Europa Occidentală, unde a condus la instaurarea unui «model social european»." Pentru legitimarea ipotezei „revoluţie-ruptură" era nevoie de un program: acesta a fost enunţat în direct la televiziune, în seara de 22 decembrie şi transmis în toată ţara. Era nevoie de un fel de conjunctură favorabilă, în jurul unui eveniment declanşator: a fost afacerea Tőkés la Timişoara şi revolta populară, muncitorii dezlănţuiţi la Bucureşti, ocuparea Comitetului Central...

A fost odată o zi frumoasă de decembrie: opozanţii lui Ceauşescu, care stabiliseră relaţii între ei din 1984,

un general Militaru, un Măgureanu, un Bârlădeanu, se întâlnesc, printr-o pură întâmplare, la televiziune, la Comitetul Central, din nou la televiziune... A fost odată la Bucureşti un Ion Iliescu, într-o zi de 22 decembrie 1989, la biroul său de la Editura Tehnică. La ora 11 dimineaţa – amintim că plecarea lui Ceauşescu cu elicopterul are loc la ora 12 –, un coleg îl anunţă că cele două maşini ale Securităţii care făceau filajul zilnic au dispărut. De la acelaşi coleg află că Ceauşeştii pleacă cu elicopterul. Ion Iliescu înţelege mesajul: ziua Z a sosit. El povesteşte, a povestit în repetate rânduri: „Am spus: «Fraţilor, s-a terminat.» M-am ridicat, am dat un telefon la televiziune şi unul la armată, unde am vorbit cu Stănculescu. M-am dus la televiziune, unde am văzut toată mulţimea aceea..."[44]

Ce poveste frumoasă! Cum se face că Iliescu telefonează la armată, lui Stănculescu, numit de Ceauşescu la conducerea Apărării Naţionale? El, directorul unei edituri! Iliescu are răspuns: avea 59 de ani; de la vârsta de 18 ani, acumulase o experienţă politică şi socială. Avea o autoritate morală. Şi, deşi îşi pregătea dosarul de pensie, nu a dat înapoi. În timpul zilelor revoluţionare, nu a rămas singur nici un minut. N-a „vorbit" niciodată cu Moscova. „Să se termine odată, explodează el în faţa comisiei de anchetă senatorială. Bineînţeles, erau spioni străini, diplomaţi străini care urmăreau evenimentele din decembrie! Cum s-ar fi putut altfel? Dar revoluţia română a fost opera societăţii româneşti şi a poporului român. Este o chestiune esenţială."[45]

Într-un interviu publicat în revista franceză *Le Figaro Magazine* din 6 ianuarie 1990, Iliescu declara: „Revolta

44. Ion Iliescu, în *Stenograma..., doc. cit.*
45. *Ibidem.*

populară a fost o revoltă populară. De aceea, trebuie să vă previn că nu trebuie identificat Ceauşescu cu fostul Partid Comunist Român. Tiranul a distrus şi ţara, şi partidul." Şi adaugă: „Cred în valorile comunismului care sunt impregnate de umanismul european." Şi precizează: „Nu ne-am luptat cu forţele de securitate, ci cu câteva unităţi care trebuiau să-l protejeze pe tiran: nişte *killeri* extrem de bine antrenaţi şi înarmaţi."

Aceste declaraţii au meritul de a fi clare: în România, echipele care trebuiau să ducă la bun sfârşit lovitura de stat, cei care au ştiut să folosească un elan revoluţionar popular, doreau să instaureze un „comunism" etic, în forma nouă a unui cadru instituţional democratic, cu sprijinul fostelor cadre de partid şi securitate. Fostul preşedinte român nu minţea în 1990. Drama sa e că a sosit prea târziu, cu tovarăşii săi reformatori, într-o Europă în care URSS se va prăbuşi şi într-o lume occidentală care îşi propune să condamne crimele comunismului.

Iliescu şi Gorbaciov se înţelegeau bine. Ceslav Ciobanu, interpretul lui Gorbaciov, îşi aminteşte de întâlnirea celor doi, de la Moscova, din aprilie 1990: „Întâlnirea cu Gorbaciov, la care a participat Roman, pe atunci prim-ministru, a fost foarte călduroasă şi amicală. Iliescu şi-a expus viziunea asupra a ceea ce se întâmplase în România, despre ceea ce era Frontul Salvării Naţionale, pe care era mândru să-l conducă. [...] Cei doi lideri păreau a fi doi vechi prieteni, nişte colegi care se înţelegeau perfect, deşi nu se întâlniseră niciodată până atunci..." În mod cât se poate de firesc, Iliescu, preşedinte ales prin vot universal în mai 1990, stabileşte şi strânge relaţiile cu ţara-soră pe drumul perestroicii. Va fi singurul şef de stat dintre fostele democraţii populare

desprinse din blocul sovietic care va încerca, în februarie 1991, să restabilească un tratat bilateral exclusiv cu Uniunea Sovietică. Prea târziu! Prăbuşirea URSS îl va orienta puţin câte puţin pe Iliescu spre angajarea pragmatică şi raţională pe calea euro-atlantistă. Dar a încercat totuşi să rămână fidel moştenirii sale: informaţiile şi propaganda în slujba poporului, a maselor muncitoare.

Virgil Măgureanu, Domnul Profesor Virgil Măgureanu, cum doreşte să fie numit, sociolog, fost profesor la Academia de Partid „Ştefan Gheorghiu", unde a predat timp de douăzeci de ani, s-a îndepărtat de poziţia lui Ion Iliescu, pe care îl contestă astăzi: pentru acest înalt demnitar al serviciilor de informaţii, evenimentele din decembrie 1989 sunt o lovitură de stat hotărâtă de Moscova, încă de la prima vizită a lui Gorbaciov, în mai 1987. El explică: „În principalele centre de decizie din Europa, şi în primul rând la Moscova, succesiunea a fost omologată şi precizată cu venirea lui Iliescu la putere."[46] Măgureanu îl cunoştea şi el pe Iliescu din 1973; l-a revăzut în 1977 – Măgureanu publicase un studiu consacrat „Puterii politice", pe care voia să i-l ofere lui Iliescu –, apoi în mai 1981; îl va regăsi în reţeaua de membri de partid şi cadre din armată care complotau în 1984–1985. Adevărată scenă de roman poliţist: toate aceste persoane, apropiaţi ai lui Ion Iliescu, au asistat la funeraliile generalului Ioniţă, care coordonase toate mişcările în tentativele de complot din 1984... Virgil Măgureanu, căruia Ceauşescu îi dăduse o funcţie minoră, expediindu-l în provincie în 1989, era un apropiat al lui Iliescu. Atunci de ce se opune tezei revoluţiei pe care fostul său tovarăş ţine atât de mult să o menţină?

46. Virgil Măgureanu, Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*

Iliescu este un militant comunist, ideolog reformator. Măgureanu, pe de altă parte, fără o charismă deosebită, astăzi îmbătrânit, cu o faţă rotundă, ochelari fini, căzându-i mereu pe nas, cu buze subţiri, fără semne particulare, a fost şi rămâne un om din umbră. Întreaga sa formaţie şi carieră au fost integral dedicate informaţiilor şi tehnicilor de manipulare. Prioritatea sa, încă din 1990, când este numit de Iliescu la conducerea SRI, este să salveze imaginea globală a Securităţii.

În acest scop, el va spune şi va repeta adesea că Securitatea nu mai era principala sursă de informare pentru Ceauşescu, că Securitatea se îndepărtase mult de tiran şi că agenţii Securităţii nu trăseseră în popor în zilele din decembrie. Din 1996, fiind în funcţie, Măgureanu începe să avanseze această teză. El explică într-un interviu acordat jurnalistului francez Vincent Hugeux: „Mulţi ofiţeri ai Securităţii erau conştienţi de eşecul regimului şi de izolarea crescândă a familiei Ceauşescu faţă de realitatea din ţară. Fostul dictator nu mai ţinea seama de documentele serviciilor de informaţii."[47]

Principalul obiectiv al publicării dialogurilor lui Virgil Măgureanu cu Alex Mihai Stoenescu, apărute la Bucureşti în 2008, este următorul: reabilitarea Securităţii şi minimalizarea lui Iliescu, reducându-l la rolul de marionetă a KGB-ului. Pledoaria, puternic mediatizată în presă şi în talk-show-urile televizate la care participă Măgureanu, este foarte abilă: fostul director al SRI nu se face în mod deschis avocatul Securităţii, ci îi condamnă pe acei care, agenţi, informatori etc., au promovat în funcţii, în cursul anilor din perioada postcomunistă,

---

47. „Interviu cu Virgil Măgureanu, fantomele Securităţii", interviu de Vincent Hugeux, în *Politique internationale*, iarna 1996–1997, pp. 417–427.

vociferând împotriva Securităţii diabolizate! El dezaprobă schimbările de atitudine ale celor care, foşti securişti, folosesc ura împotriva Securităţii – după părerea sa, pe nedrept asociată cu tiranul Ceauşescu – pentru a se dezvinovăţi cu uşurinţă. Astăzi, Virgil Măgureanu îşi reglează conturile politice cu cei care l-au decepţionat!

După ce a părăsit funcţia de director al SRI, lui Virgil Măgureanu i-a plăcut să acapareze din când în când media. Adesea în defavoarea sa, căci afaceri suspecte de corupţie au planat asupra lui, legate de o fundaţie mai mult decât suspectă, „Columna". Măgureanu se joacă cu presa şi alege uneori aşa-zisa lumină deplină: pe 5 ianuarie 1998, decide să invite un grup de jurnalişti în vizită la imensa sa casă de lângă Baia Mare, la Giurtelecul Hododului... Finanţarea a ceea ce media numeşte „micul castel al lui Măgureanu" este suspectă! În 2001, Măgureanu iese din nou din umbră, pentru a se lansa în mod deschis în bătălia politică, înfiinţând PNR, Partidul pentru Noua Românie... Media are îndoieli, omul secretelor, acest om placid şi banal, supranumit „şarpele cu ochelari", va reuşi să intereseze un electorat dornic de lucruri senzaţionale? Luni de zile, Măgureanu beneficiază de o importantă acoperire mediatică. Care sunt de fapt intenţiile sale? Partidul lui Măgureanu fuzionează rapid cu Partidul Democrat, astăzi partidul preşedintelui Băsescu...

În 2008–2009, Măgureanu este văzut tot mai des la televiziune, cu ocazia apariţiei cărţii sale de interviuri cu Alex Mihai Stoenescu. Viaţa continuă pentru „Domnul Profesor Măgureanu", care locuieşte într-o căsuţă cochetă şi discretă, într-o insuliţă de locuinţe umbroase, cu străzi liniştite şi grădini unde cântă păsărelele, un cartier parcă situat în afara timpului... Această bătrâneţe confortabilă lasă multe întrebări fără răspuns: Măgureanu vorbeşte

mult, dar nu spune nimic despre cei şapte ani petrecuţi la conducerea SRI. Nu spune nimic despre momentul exact, nici despre motivele precise ale cvasirupturii cu partenerul său din decembrie 1989, Ion Iliescu.

Nicolae şi Elena au fost înmormântaţi în cimitirul Ghencea, într-un loc prost indicat, în morminte alăturate, iar nu departe şi fiul lor Nicu, zis Prinţişorul. Nostalgicii au montat cruci de marmură. Mormintele erau adesea acoperite cu flori. Vizitatorii străini nu se prea înghesuiau, paznicii cimitirului interziceau fotografierea mormintelor lui Nicolae şi Elena. În fiecare an, pe 25 decembrie, câţiva bătrâni fideli vin să aprindă lumânări. Cui, cărui vis, cărui trecut se adresează aceste omagii? Care este sensul acestei fidelităţi? Încet-încet se sting zvonurile care, cu câţiva ani mai devreme vorbeau de practici de magie neagră în aceste locuri retrase. Zoia, fiica Ceauşeştilor, şi Valentin, ultimul copil în viaţă al cuplului, au încercat zadarnic să obţină verificarea prin teste ADN a prezenţei reale a corpurilor părinţilor lor în acest cavou. Li s-a refuzat acest lucru. Lui Valentin i-a fost refuzată exhumarea corpurilor, printr-o hotărâre judecătorească din aprilie 2007. O primă cerere fusese respinsă în 2005.[48]

Nicu, pe care *New York Times* îl prezenta la acea dată drept „fiul năbădăios" al cuplului, s-a stins la 45 de ani, într-un spital din Viena, pe 26 septembrie 1996. Suferea de ciroză. Un sfârşit lipsit de glorie pentru acest fiu care avea o reputaţie amestecată. Alcoolic, afemeiat, cu o căsătorie ratată, întreţinând legături scandaloase: Nadia Comăneci şi soprana Daniela Vlădescu figurează în

---

48. Exhumarea s-a făcut în 2011, la cererea lui Valentin Ceauşescu, punându-se astfel capăt speculaţiilor privind execuţia soţilor Ceauşescu. Ulterior, aceştia au fost reînhumaţi într-o zonă centrală a cimitirului, amândoi sub aceeaşi lespede de culoare roşie.

palmaresul său. Din 1985–1986, Nicu apărea ca succesorul potențial al lui Nicolae. Fusese trimis la Sibiu în 1987, ca prim-secretar al Comitetului Județean de Partid. Vara sa, Mihaela Ceaușescu, fiica lui Marin – care s-a sinucis pe 23 decembrie 1989 –, a lăsat într-o carte de reabilitare a clanului Ceaușescu[49] imagini, amintiri edulcorate, care îl evocă pe Nicu ca fiind un om timid și binevoitor: el s-ar fi străduit să-i ajute pe locuitorii Sibiului, asigurând aprovizionarea orașului; nu a tras în manifestanți pe 22 decembrie; a iubit-o cu adevărat pe cântăreața sa Daniela... care era foarte drăguță. Un roman siropos sau o saga semănând cu un remake al serialului *Soprano*? Ceaușeștii revăzuți și înfrumusețați într-un serial despre o mafie odioasă și simpatică! În septembrie 1990 se dă sentința prin care Nicu Ceaușescu este condamnat la douăzeci de ani de închisoare, fiind acuzat de moartea a nouăzeci și unu de persoane la Sibiu. Bolnav, slab, fusese pus în libertate din motive de sănătate încă din noiembrie 1992. Trăia liniștit la București, fără să se ascundă.

Zoe nu a trebuit să se ascundă prea mult. Toți o compătimeau pe sora cea mare, născută în 1949, inteligentă, matematiciană, pentru faptul de a fi fost obligată să suporte o mamă autoritară care nu ezita să pună Securitatea și pe urmele ei, și ale iubiților săi. Zoia a vrut să fie o femeie liberă, eroină fără noroc a anilor '60, în lumea nomenclaturii comuniste, deja obosită, căsătorită în 1980 cu un inginer, universitar la Institutul Politehnic. Zoia s-a stins la București în noiembrie 2006, în urma unui cancer la plămâni.

---

49. Mihaela M. Ceaușescu, *Nu regret, nu mă jelesc, nu strig*, Editura Meditații, București, 2007.

Valentin nu suscită nici o patimă publică, nici o ostilitate: el încearcă actualmente să recupereze patrimoniul familial. Bunurile lui Ceauşescu au fost confiscate la sfârşitul lui decembrie 1989. Presa urmăreşte doar etapele procedurii judiciare.

Familia iese discret din scenă.

Istoria din acel decembrie 1989 petrecut în România tulbură şi deranjează: un astfel de elan revoluționar al golanilor, atâtea minciuni din partea protagoniştilor loviturii de stat, atâta nostalgie a victimelor stalinismului, atâta mânie şi pasiune a unui tineret care a dorit să se elibereze, atâtea speranțe ale muncitorilor. Zgomotul şi furia se domolesc în sloganuri care cer restabilirea ordinii: „Să fie linişte!" implora electoratul primelor alegeri libere din mai 1990. Să fie linişte!

Dorință de linişte şi pace, insistență obsedantă pentru restabilirea ordinii, dar incapacitate de a defini în ce ar consta această ordine. Timp de douăzeci de ani, românii au intrat într-o dificilă banalitate: reforme şi haos, corupție şi instaurarea statului de drept în perioada postcomunistă din Europa.

Bibliografie

Betea, Lavinia, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997.

Botez, Mihai, *Românii despre ei înșiși. O cercetare de comunismologie prospectivă*, Editura Litera, București, 1992.

Brucan, Silviu, *The Wasted Generation. Memoirs of the Romanian Journey from Capitalism to Socialism and Back*, Westview Press, Boulder, Colorado, 1993 (ed. rom. *Generația irosită. Memorii*, Editurile Universul & Calistrat Hogaș, București, 1992).

Dosarul Brucan, *Documente ale direcției a III-a Contraspionaj a Departamentului Securității Statului (1987–1989)*, ed. îngrijită și studiu introductiv de Radu Ioanid, pref. de Gheorghe Câmpeanu, Editura Polirom, Iași, 2008.

Castex, Michel, *Un mesonge gros comme le siècle, histoire d'une manipulation*, Albin Michel, Paris, 1990.

Ceaușescu, Mihaela M., *Nu regret, nu mă jelesc, nu strig*, Editura Meditații, București, 2007.

Cesereanu, Ruxandra, *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*, Editura Polirom, Iași, 2004.

Dobre, Florica (coord.) *et al.*, *Membrii C.C. al P.C.R., 1945–1989. Dicționar*, studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gură, Editura Enciclopedică, București, 2004.

Constantinescu, Emil, *Adevărul despre România (1989–2004)*, Editura Universalia, București, 2004.

Deletant, Denis, *Ceaușescu and the Securitate*, Hurst & Company, London, 1995 (ed. rom. *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965–1989*, trad.

din engleză de Georgeta Ciocâltea, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998).

Dobrynin, Anatoly, *In Confidence. Moscow's Ambassador to America's Six Cold War Presidents*, University of Washington Press, Seattle-London, 2001.

Du Bois, Pierre, *Ceauşescu au pouvoir. Enquête sur une ascension*, Georg Éditeur, Genève, 2004 (ed. rom. *Ceauşescu la putere. Anchetă asupra unei ascensiuni politice*, trad. din franceză de Ioana Ilie, pref. de Vladimir Tismăneanu şi Cristian Vasile, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008).

Fischer, Mary Ellen, *Nicolae Ceauşescu. A Study in Political Leadership*, Lynne Rienner Publishers, Boulder & Londra, 1989.

Funderburk, David, *Pinstripes and Reds. An American Ambassador Caught between the State Department and the Romanian Communists, 1981–1985*, Selous Foundation Press, Washinghton, 1987 (ed. rom. *Un ambasador american între Departamentul de Stat şi dictatura comunistă din România, 1981–1985*, trad. din engleză de Betty Funderburk, Editura Dacon, Constanţa, 1994).

Gorbatchev, Mikhaïl, *Perestroïka. Vues neuves sur notre pays et le monde*, Flammarion, Paris, 1987.

Iliescu, Ion, Vladimir Tismăneanu, *Marele şoc din finalul unui secol scurt. Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu: despre comunism, postcomunism, democraţie*, pref. de Dinu C. Giurescu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004.

Iliescu, Ion, *Le Grand Choc d'une fin de siècle trop court, communisme, post-communisme et démocratie*, Éditions du Rocher, Monaco, 2004.

Iliescu, Ion, *Revoluţia trăită*, Editura Redacţiei Publicaţiilor Pentru Străinătate, Bucureşti, 1995.

Ionescu, Alexandra, Odette Tomesco-Hatto (coordonatoare), *Politique et société dans la Roumanie contemporaine*, L'Harmattan, Paris, 2004.

Kligman, Gail, *The Politics of Duplicity. Controlling Reproduction in Ceausescu's Romania*, University of California Press, Berkeley & Los Angles, 1998 (ed. rom. *Politica duplicităţii. Controlul reproducerii în România lui Ceauşescu*, trad. din

engleză de Marilena Dumitrescu, Editura Humanitas, București, 2000).

Le Breton, Jean-Marie, *La Fin de Ceaușescu: l'histoire d'une révolution*, L'Harmattan, Paris, 1996 (ed. rom. *Sfârșitul lui Ceaușescu. Istoria unei revoluții*, cu o prefață de Nicolae Manolescu, în românește de Ioana Cantacuzino, Editura Cavallioti, București, 1997).

Lévesque, Jaques, *1989, la fin d'un empire. L'URSS et la libération de l'Europe de L'est*, Presses de Science-Po, Paris, 1995.

Măgureanu, Virgil, Alex Mihai Stoenescu, *De la regimul comunist la regimul Iliescu*, Editura Rao International, București, 2008.

Neculau, Adrian (coord.), *La Vie quotidienne en Roumanie sous le communisme*, L'Harmattan, Paris, 2008 (*cf.* ed. rom. *Viața cotidiană în comunism*, Editura Polirom, Iași, 2004).

Oprea, Marius, Stejărel Olaru, *The Day We Won't Forget, 15 November 1987, Brașov*, Editura Polirom, Iași, 2003 (ed. rom. *Ziua care nu se uită, 15 noiembrie 1987, Brașov*, Editura Polirom, Iași, 2002).

Pacepa, Ion Mihai, *Red Horizons. Chronicles of a Communist Spy Chief*, Regenery Gateway, Washington D.C., 1987 (ed. rom. *Orizonturi roșii. Crimele, corupția și moștenirea Ceaușeștilor*, trad. din engleză de Horia Gănescu și Aurel Ștefănescu; trad. rev., actualizată și completată de Ion Mihai Pacepa; postfață de Lucia Hossu Longin, Editura Humanitas, București, 2010).

Pilon, Julian Geran, *The Bloody Flag. Post Communist Nationalism in Eastern Europe. Spotlight on Romania*, Trasaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 1992.

Portocală, Radu, *Autopsie d'un coup d'État roumain: au pays du mesonge triomphant*, Calmann-Lévy, Paris, 1990 (ed. rom. *România, autopsia unei lovituri de stat. În țara în care a triumfat minciuna*, în românește de Ioana Cantacuzino, Editura Continent, Sibiu; Agora Timișoreană, Timișoara, 1991).

Roman, Petre, *Le Devoir de liberté*, Payot Rivages, Paris, 1992.

Shafir, Michael, *Romania. Politics, Economics and Society. Political Stagnation and Simulated Change*, Frances Pinter, London, 1985.

Siani-Davies, Peter, *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, Ithaca, London, 2005 (ed. rom. *Revoluţia română din decembrie 1989*, trad. din engleză de Cristina Mac, Editura Humanitas, Bucureşti, 2006).

Stoenescu, Alex Mihai, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. IV, Editura Rao, Bucureşti, 2005.

Stoenescu, Alex Mihai, *Interviuri despre Revoluţie*, Rao International Publishing Company, Bucureşti, 2004.

Stolojan, Sanda, *Avec de Gaulle en Roumanie*, L'Herne, Paris, 1991 (ed. rom. *Cu de Gaulle în România*, trad. din franceză de Rodica Chiriacescu, Editura Albatros, Bucureşti, 1994).

Tănase, Stelian, *Miracolul revoluţiei*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1999.

Trond, Gilberg, *Nationalism and Communism in Romania. The Rise and Fall of Ceausescu's Personal Dicatorship*, Westview Press, Boulder, San Francisco & Oxford, 1990.

Mulţumiri

Autorii le mulţumesc studentelor şi studenţilor de la Seminarul de istorie a României contemporane (Master 1) de la Institutul Naţional de Limbi şi Civilizaţii Orientale (INALCO) condus de Catherine Durandin: Lavinia Dorobanţu Stănescu, Diana Dumitru, Charles Flamand, Ionela Jivan, Valérie Juino, Olga Moraru Urecheanu, Alina Roman, Ştefania Spoitu, Mathilde Verschaeve. Curiozitatea tinerilor cercetători a fost încurajatoare, iar entuziasmul lor, stimulant.

Cuprins

CATHERINE DURANDIN

cu participarea lui GUY HOEDTS

MOARTEA CEAUȘEȘTILOR

Adevărul despre o lovitură de stat comunistă

HUMANITAS